સમરથગીતા.

શ્રીમદ્‌ભગવદ્‌ગીતા.

ખાસ વાચનશુદ્ધિ માટે

[સંસ્કૃત વ્યાકરણની નોટ સાથે.]

સંશોધક અને પ્રગટકર્તા,

ભટ્ટ રામશંકર મોનજી.

મોક્ષમંદિર—અમદાવાદ.

આવૃત્તિ ૧ લી ૧૯૨૮ પ્રત ૩૦૦૦

કીંમત ૦-૪-૦

નિવેદન.

સવત ૧૯૮૩મા ગીતાની ગુજરાતી ટાઇપમા ૪૦૦૦ નકલ કઢાવી હતી તે નકલો ૧ થી ૮ અધ્યાયની હોવાથી તે પ્રમાણેજ બાકીના અધ્યાયો છપાવવા, અખડ સૌ બ્હેન માણેકબ્હેને (બાપુનાનાવાળા, વાઘવાદરાનો માળો–કાલબાદેવી રોડ, મુબઇ) માગણી કરતા, આ કામ ફરી હાથમાં લીધું. ભગીનીસમાજ વિગેરે સ્થળે આપવા માટે, તેમણે ૫૦૦ નકલ માગી છે આવવુ અને જવુ, તે લક્ષ્મીનો સ્વભાવ છે. તેમાથી ગીતા જેવુ આનુ–થોડુ ભણેલા ભાઇઓને અને બ્હેનોને ખાસ ઉપયોગી થાય એવુ–પુસ્તક સ્નેહમા અગર દાનમાં અપાય, એ લક્ષ્મીપ્રાપ્તિની સફળતા છે, અને ભાગ્યનો ઉદય છે

મોક્ષમ દિર–અમદાવાદ.
સવત ૧૯૮૪ શરદપુનમ.

રામશંકર મોનજી ભટ્ટ.

ગીતા વાંચનારે

પ્રથમ અવશ્ય શું વાંચવું ?

પાતંજલ યોગદર્શન, શ્રી વિવેકચૂડામણિ—વેદાંતનો માર્ગદર્શક ઉત્તમ ગ્રન્થ—પછી શ્રીમદ્ ભાગવત, અને પછી ગીતા વાંચવી કુમળી બુદ્ધિવાળા નિશાળીયા પણ ધોરણસર ભણે છે, ત્યારે ફાવે છે, અને જાડી બુદ્ધિવાળા—સંસાર વ્યવહારથી ઘેરાએલા—રાગદ્વેષથી રંજોટાયેલા—પંચવિષયથી પલળી ગએલા ચિત્તવાળા—ભાઇઓ અને બ્હેનો, ધોરણનો અનાદર કરીને, પોતાના અધિકારના વિચારનો ત્યાગ કરીને—ખોટા દંભમાં તણાય, તો તેઓ ગીતાને બ્હાને પોતાના આત્માને ઠગે છે

ઉપર જણાવેલા ત્રણે પુસ્તકો અમારે ત્યાંથી મળી શકે છે ભાગવત માટે 'પ્રેમસ્વરૂપ શ્રીકૃષ્ણજી' નો લેખ વાંચો તે લેખ આ પુસ્તકમાં છેલ્લે પાને છે

પરવાવાળાને—જીજ્ઞાસુને.

દર વરસે આવી અસંખ્ય ગીતાઓ છપાય છે ગીતા માટે ગામે ગામ ગીતાપાઠશાળાઓ સ્થપાય છે તે હિસાબે

દર વરસે એક એક હજાર જીવન્મુક્ત પાકવા જોઇએ દેખાય છે ક્યાંઇ? ગીતા હાથમા લીધા પછી જેઓ નમાલી નિદ્રા, અને નમાલી બીડી પણુ મુકી શકતા નથી, નમાલા માથાના ઝુલ્ફા પણુ ઉતારી શકતા નથી, તેઓ ખરેખર ગીતાને વગોવે છે, અને ગીતાની કથા કરનારાને શરમાવે છે ગીતા ભણુનારી જે બહેનો વાકા સેથા રાખે છે, ફેશનમા ફસાય છે, ધણીને ધમકાવે છે, અને સાસુ સસરાને પજવે છે, તથા જે વિધવા બ્હેનો શણુગાર પહેરે છે, વૈરાગ્યની વાત સમજતી નથી, નાતરા કરવા લલચાય છે, ધોળા પહેરીને કાળા કામ કરે છે, તેઓ ખરેખર ગીતાને વગોવે છે વારવાર યાદ રાખો કે—જે દેશમા ગીતા હોય, તે દેશની આ સ્થિતિ ન હોય, જે ધર્મમા ગીતા હોય, તે ધર્મની આ સ્થિતિ ન હોય, જે કુટુબમા ગીતા હોય, તે કુટુબની આ સ્થિતિ ન હોય, જે મુખમા ગીતા હોય, તે મનુષ્યની આ સ્થિતિ ન હોય તે પુરૂષ તો રાગ-દ્વેષથી રહિત હોય—તે પુરૂષ તો કર્મ કરે, છતા કર્મમા લેપાય નહિ સુખ દેખીને હરખાય નહીં, દુ ખ દેખીને ગભરાય નહીં તે પુરૂષ તો કાઇક આદ્ય શકરાચાર્ય જેવો હોય—કાઇક મહાત્મા ગાધી જેવો હોય—કાઇક ગૌતમબુદ્ધ જેવો હોય. તે પુરૂષ તો વર્ણાશ્રમના ધર્મમા ચૂસ્ત હોય—ને પુરૂષ તો જ્ઞાન

ગયા પછી અર્જુનની માફક, ખત અને ઉત્સાહરૂપી ધનુષ્ય બાણુ લઇને, પ્રાપ્ત કર્તવ્યમા દૃઢ હોય યાદ રાખજો કે—બેસની સામગ્રીમાથી જલેબી નહીં થાય ગદા ઘરમા ગોવિંદ નહીં પધારે. હૃદયકમળમા ગોવિંદને પધરાવવા હોય, તો પ્રથમ યોગદ્વારા અંતઃકરણુને નિર્મળ કરો વિવેકચૂડામણિદ્વારા આત્મ અનાત્મના વિવેકને પ્રાપ્ત કરો. શ્રીમદ્ ભાગવતદ્વારા તે એઉને દૃઢ કરો, પછી ગીતાજીનો અર્થ સમજવા પ્રયત્ન કરો હાલ ગીતાજીને ગોખીને મોઢે કરવા જરાએ પ્રમાદ કરશો નહીં

અર્ધદગ્ધતા અને રજળપાટ.

તમારા હાથમાં ગીતાજીને મૂક્યાં—પણ—તમને આ રોગ છે? હશે તો પરિશ્રમ નિષ્ફળ જશે.—ક્યા?

અર્ધદગ્ધતા—એટલે શીખવાનુ તથા સમજવાનુ તો ઘણુ છે—છતા—થોડુ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થતા 'મને બધુ આવડે છે, માટે મારે કાંઇ જાણવાની જરૂર નથી ' આવા ક્ષુદ્ર વિચારોનુ પોષણ કરવુ, તેનુ નામ અર્ધદગ્ધતા અરધુ બળેલુ હોય તે અર્ધદગ્ધ કહેવાય છે. અર્ધદગ્ધ પુરૂષોમાથી ડોઢ ડહાપણના ધુમાડા નીકળ્યાજ કરે છે.

રજળપાટ—કોઇ પણ ગ્રન્થ પરિપૂર્ણ રીતે સાભળ્યા પહેલા, ઘણા પુસ્તકો ફેદવા તે, તથા કોઇ ઠેકાણે દ્રઢતાપૂર્વક કથા નહિ શ્રવણ કરતા, ઓખગીયા ઢોરની માફક જ્યા ત્યા રજળવુ, તેનુ નામ રજળપાટ

આ બેઉ ભયકર રોગ છે જેમ રોગીના પેટમા અન્ન ટકી શકતુ નથી, અને ટકે છે તો રોગને વધારે છે, તેમ અર્ધદગ્ધ તથા રજળતા સ્ત્રીપુરૂષોમા, જ્ઞાન ટકી શકતુ નથી અને ટકે છે તો જરૂર ભવરોગને વધારે છે ખાત્રી ન થાય તો તપાસ કરી જોજો આબાને ફળ આવતા નમે છે, અને મહુડાને ફળ આવતા નાગો થાય છે ગીતા વાચતા નમ્રતાને બદલે હુ ઠતા વધે, તો આ રોગ સમજી લેવો શ્રોતા, વક્તા, વિદ્વાન્, ભક્તો વિગેરેમાના ઘણા-સોએ નવાણુ ટકા—આ રોગ-રૂપી રાહુથી ઘેરાએલા હોય છે [હુ પણ આ રોગથી બચવા પ્રયત્ન કરી રહ્યો છઉં—આશીર્વાદ આપતા રહેજોજી]

આ રોગોને પોતા સિવાય બીજા કોઈ યથાર્થ રીતે સમજી શકે તેમ નથી મનમા પાછા વળો—તપાસો—આવો કોઇ કચરો તમારા મનમા છે ? હોય તો—અર્ધદગ્ધતાને મટાડવા દિનતા તથા મૌનનુ પાલન કરો દોહરો—'મૃદુતામા પ્રભુતા ગ્હે, પ્રભુતાસે પ્રભુ દૂર, કીડી મીસરી ચુગતે, ગજ ઉઠાવે ધૂર'

તાત્પર્ય—અભિમાની પુરૂષ હમેશા પ્રભુથી વિમુખ રહે છે જ્યા જ્ઞાન લ્યો, ત્યા તમારા દોઢડહાપણને તજી દઇને સાભળ્યા કરો રજળપાટને અટકાવવા માટે પ્રથમ બરાબર તપાસ કરો તપાસ કરતા ઠીક લાગે ત્યા લાગ્યા રહો ગુરૂના ટોપના પાક્યા છે પૈસા એટના ગુરૂ, પણ આટલા બધા ગુરૂથી કાય સરે તેમ નથી જ્યા શ્રદ્ધા થાય ત્યા—ને એકજ ગુરૂથી કાર્ય સિદ્ધ થશે એકનેજ અનન્ય ભાવથી સેવો—અનેકને તજો

રેચ લઇને પેટ સાફ કર્યા પહેલા, ઉચી દવાઓ ફાયદો કરી શકતી નથી, તેમ આવા આવા દોષોને તજવા તૈયાર નહી થાઓ ત્યા સુધી, ગીતા જેવુ ઓષધ ફાયદો કરી શકે તેમ નથી

તંત્રી

॥ અથ ધ્યાનમ્ ॥

મંગળા ચરણ.

[નીચેના શ્લોકથી ગીતાનુ ધ્યાન ધરાય છે]

પાર્થાય પ્રતિબોધિતા ભગવતા, નારાયણેન સ્વયં,
વ્યાસેન ગ્રથિતા પુરાણમુનિના, મધ્યે મહાભારતમ્ ।
અદ્વૈતામૃતવર્ષિણી ભગવતી—મષ્ટાદશાધ્યાયિની—
મબ ત્વામનુસંદધામિ ભગવદ્, ગીતે ભવદ્વેષિણીમ્ ॥૧॥

[નીચેના શ્લોકથી વેદવ્યાસનુ ધ્યાન ધરાય છે.]

નમોઽસ્તુ તે વ્યાસ વિશાલબુદ્ધે, ફુલ્લારવિંદાયતપત્રનેત્ર;
યેન ત્વયા ભારતતૈલપૂર્ણં, પ્રજ્વાલિતો જ્ઞાનમય
પ્રદીપ

[નીચેના શ્લોકથી શ્રીકૃષ્ણનુ ધ્યાન ધરાય છે]

પ્રપન્નપારિજાતાય, તોત્રવેત્રૈકપાણયે,
જ્ઞાનમુદ્રાય કૃષ્ણાય, ગીતામૃતદુહે નમ ॥ ૩ ॥

[નીચેના શ્લોકથી ગીતાનુ મૂળ સૂચવે છે]

સર્વોપનિષદો ગાવો, દોગ્ધા ગોપાલનંદન ।
પાર્થો વત્સ સુધીર્ભોક્તા, દુગ્ધં ગીતામૃતં મહત્ ॥૪॥

[નીચેના શ્લોકમા જગદ્‌ગુરુ કોણ ? તે સુચવવાનો ભાવ છે]

વસુદેવસુત દેવં, કંસચાણૂરમર્દનમ્ ।
દેવકીપરમાનંદં, કૃષ્ણં વંદે જગદ્‌ગુરૂમ ॥ ૫ ॥

[હવે આ શ્લોકમા, રણસંગ્રામરૂપી રણ નદીમા સુભટો રૂપી જે મુસ્કેલીઓ હતી તેનું તથા શ્રીકૃષ્ણરૂપી વહાણવટીની કૃપાનુ વર્ણન છે]

ભીષ્મદ્રોણતટા જયદ્રથજલા, ગાંધારનીલોપલા;
શલ્યગ્રાહવતી કૃપેણ વહની, કર્ણેન વેલાકુલા ।

અશ્વત્થામવિકર્ણઘોરમકરા, દુર્યોધનાવર્તિની;
સોત્તીર્ણા ખલુ પાંડવૈ રણનદી, કૈવર્તક કેશવઃ ॥૬॥

(હવે આ શ્લોકમા મહાભારતનો મહિમા સૂચવે છે)

પારાશર્યવચઃસરોજમમલ, ગીતાર્થગંધોત્કટ,
નાનાખ્યાનકકેસરં હરિકથા—સંબોધનાબોધિતમ્ ।
લોકે સજ્જનષટ્પદૈરહરહઃ, પેપીયમાન મુદા;
ભૂયાદ્ભારતપંકજ કલિમલ—પ્રધ્વંસિ નઃ શ્રેયસે ॥૭॥

(ગમે તેવા જીવે, પોતાની ઉણપ સામુ ન જોતા, શ્રીકૃષ્ણની ઉદારતા સામુ ધ્યાન રાખી, પ્રયત્ન કરવાનુ નીચેનો શ્લોક સુચવે છે)

મૂકં કરોતિ વાચાલ, પંગું લંઘયતે ગિરિમ્ ।
યત્કૃપા તમહં વંદે, પરમાનંદમાધવમ્ ॥ ૮ ॥

(નીચેનો શ્લોક ભગવાનના નિર્ગુણ સ્વરૂપનુ વર્ણન કરે છે)

યં બ્રહ્માવરુણેન્દ્રરુદ્રમરુત, સ્તુન્વંતિ દિવ્યૈઃ સ્તવૈર્—
વેદૈ સાંગપદક્રમોપનિષદૈર્—ગાયન્તિ યં સામગા ।
ધ્યાનાવસ્થિતતદ્ગતેન મનસા, પશ્યંતિ યં યોગિનો;
યસ્યાંતં ન વિદુ સુરાસુરગણા, દેવાય તસ્મૈ નમઃ ॥૯॥

॥ ઇતિ ધ્યાનમ્ ॥

समरथगीता.

श्रीमद्भगवद्गीता.

ખાસ વાંચનશુદ્ધિ તથા પાઠ માટે.

સંશોધક અને પ્રગટકર્ત્તા–ભટ્ટ રામશંકર મોનજી

મોક્ષમંદિર–અમદાવાદ.

સંવત ૧૯૮૩ વસંતપંચમી

અધ્યાય ૧ લો:– અર્જુનવિષાદયોગ.

धृतराष्ट्र उवाच । ધૃતરાષ્ટ્ર બોલ્યા:—

ધર્મક્ષેત્રે કુરૂક્ષેત્રે, સમવેતા યુયુત્સવ
મામકા પાંડવાશ્ચૈવ, કિમકુર્વત સંજય. ૧

संजय उवाच। સંજય બોલ્યા --

દૃષ્ટ્વા તુ પાંડવાનીક, વ્યૂઢ દુર્યોધનસ્તદા,
આચાર્યમુપસંગમ્ય, રાજા વચનમબ્રવીત્ ૨

પશ્યૈતાં પાંડુપુત્રાણા-માચાર્ય મહતી ચમૂમ્
વ્યૂઢાં દ્રુપદપુત્રેણ, તવ શિષ્યેણ ધીમતા ૩

અત્ર શૂરા મહેષ્વાસા, ભીમાર્જુનસમા યુધિ
યુયુધાનો વિરાટશ્ચ, દ્રુપદશ્ચ મહારથ ૪

ધૃષ્ટકેતુશ્ચેકિતાન, કાશિરાજશ્ચ વીર્યવાન્
પુરુજિત્કુંતિભોજશ્ચ, શૈબ્યશ્ચ નરપુંગવઃ ૫

યુધામન્યુશ્ચ વિક્રાંત, ઉત્તમોજાશ્ચ વીર્યવાન્
સૌભદ્રો દ્રૌપદેયાશ્ચ, સર્વ એવ મહારથાઃ ૬

અસ્માક તુ વિશિષ્ટા યે, તાન્નિબોધ દ્વિજોત્તમ
નાયકા મમ સૈન્યસ્ય, સંજ્ઞાર્થં તાન્બ્રવીમિ તે ૭

ભવાન્ભીષ્મશ્ચ કર્ણશ્ચ, કૃપશ્ચ સમિતિંજય
અશ્વત્થામા વિકર્ણશ્ચ, સૌમદત્તિસ્તથૈવ ચ ૮

અન્યે ચ બહવ શુરા, મદર્થે ત્યક્તજીવિતા
નાનાશસ્ત્રપ્રહરણાઃ, સર્વે યુદ્ધવિશારદા ૯
અપર્યાપ્ત તદસ્માક, બલ ભીષ્માભિરક્ષિતમ્
પર્યાપ્ત ત્વિદમેતેષાં, બલ ભીમાભિરક્ષિતમ્ ૧૦
અયનેષુ ચ સર્વેષુ, યથાભાગમવસ્થિતા
ભીષ્મમેવાભિરક્ષંતુ, ભવતઃ સર્વ એવ હિ ૧૧
તસ્ય સ જનયન્હર્ષ, કુરુવૃદ્ધઃ પિતામહઃ
સિહનાદ વિનદ્યોચ્ચૈ, શખ દધ્મૌ પ્રતાપવાન્ ૧૨
તતઃ શખાશ્ચ ભેર્યશ્ચ, પણવાનકગોમુખા
સહસૈવાભ્યહન્યત, સ શબ્દસ્તુમુલોઽભવત્ ૧૩
તતઃ શ્વેતૈર્હયૈર્યુક્તે, મહતિ સ્યદને સ્થિતૌ
માધવઃ પાંડવશ્ચૈવ, દિવ્યૌ શખૌ પ્રદધ્મતુઃ ૧૪
પાંચજન્ય હૃષીકેશો, દેવદત્ત ધનજય
પૌંડ્ર દધ્મૌ મહાશખં, ભીમકર્મા વૃકોદર ૧૫
અનતવિજય રાજા, કુતીપુત્રો યુધિષ્ઠિર
નકુલઃ સહદેવશ્ચ, સુઘોષમણિપુષ્પકૌ ૧૬

કાશ્યશ્ચ પરમેષ્વાસ, શિખંડી ચ મહારથઃ
ધૃષ્ટદ્યુમ્નો વિરાટશ્ચ, સાત્યકિશ્ચાપરાજિત ૧૭
દ્રુપદો દ્રૌપદેયાશ્ચ, સર્વશઃ પૃથિવીપતે
સૌભદ્રશ્ચ મહાબાહુઃ, શંખાન્દધ્મુઃ પૃથક્ પૃથક્ ૧૮
સ ઘોષો ધાર્તરાષ્ટ્રાણાં, હૃદયાનિ વ્યદારયત્
નભશ્ચ પૃથિવીં ચૈવ, તુમુલો વ્યનુનાદયન્ ૧૯
અથ વ્યવસ્થિતાન્દૃષ્ટ્વા, ધાર્તરાષ્ટ્રાન્કપિધ્વજઃ
પ્રવૃત્તે શસ્ત્રસંપાતે, ધનુરુદ્યમ્ય પાંડવઃ ૨૦
હૃષીકેશં તદા વાક્ય-મિદમાહ મહીપતે

अर्जुन उवाच। અર્જુન બોલ્યા.-

સેનયોરુભયોર્મધ્યે, રથં સ્થાપય મેઽચ્યુત ૨૧
યાવદેતાન્નિરીક્ષેઽહં, યોદ્ધુકામાનવસ્થિતાન્
કૈર્મયા સહ યોદ્ધવ્ય-મસ્મિન્રણસમુદ્યમે ૨૨
યોત્સ્યમાનાનવેક્ષેઽહં, ય એતેઽત્ર સમાગતાઃ
ધાર્તરાષ્ટ્રસ્ય દુર્બુદ્ધેર્-યુદ્ધે પ્રિયચિકીર્ષવઃ ૨૩

सञ्जय उवाच। **સંજય બોલ્યા.-**

એવમુક્તો હૃષીકેશો, ગુડાકેશેન ભારત
સેનયોરુભયોર્મધ્યે, સ્થાપયિત્વા રથોત્તમમ્ ૨૪
ભીષ્મદ્રોણપ્રમુખતઃ, સર્વેષાં ચ મહીક્ષિતામ્
ઉવાચ પાર્થ પશ્યૈતાન્-સમવેતાન્કુરુનિતિ ૨૫
તત્રાપશ્યત્સ્થિતાન્પાર્થઃ, પિતૃનથ પિતામહાન્
આચાર્યાન્માતુલાન્ભ્રાતૃન્-પુત્રાન્પૌત્રાન્સખીંસ્તથા
શ્વસુરાન્સુહૃદશ્ચૈવ, સેનયોરુભયોરપિ
તાન્સમીક્ષ્ય સ કૌંતેયઃ, સર્વાન્બંધૂનવસ્થિતાન્
કૃપયા પરયાવિષ્ટો, વિષીદન્નિદમબ્રવીત્

अर्जुन उवाच। **અર્જુન બોલ્યા--**

દૃષ્ટ્વેમં સ્વજનં કૃષ્ણ, યુયુત્સુ સમુપસ્થિતમ્ ૨૮
સીદંતિ મમ ગાત્રાણિ, મુખં ચ પરિશુષ્યતિ
વેપથુશ્ચ શરીરે મે, રોમહર્ષશ્ચ જાયતે ૨૯
ગાંડીવં સ્રંસતે હસ્તાત્-ત્વક્ચૈવ પરિદહ્યતે
ન ચ શક્નોમ્યવસ્થાતું, ભ્રમતીવ ચ મે મનઃ ૩૦

નિમિત્તાનિ ચ પશ્યામિ, વિપરીતાનિ કેશવ
ન ચ શ્રેયોઽનુપશ્યામિ, હત્વા સ્વજનમાહવે 31
ન કાંક્ષે વિજય કૃષ્ણ, ન ચ રાજ્યં સુખાનિ ચ
કિં નો રાજ્યેન ગોવિંદ, કિં ભોગૈર્જીવિતેન વા ૩૨
યેષામર્થે કાંક્ષિત નો, રાજ્ય ભોગા· સુખાનિ ચ
ત ઇમેઽવસ્થિતા યુદ્ધે, પ્રાણાંસ્ત્યક્ત્વા ધનાનિ ચ ૩૩
આચાર્યા· પિતર પુત્રાસ્—તથૈવ ચ પિતામહા
માતુલાઃ શ્વશુરા· પૌત્રાઃ, શ્યાલા· સબંધિનસ્તથા૩૪
એતાન્ન હંતુમિચ્છામિ, ઘ્નતોઽપિ મધુસૂદન
અપિ ત્રૈલોક્યરાજ્યસ્ય, હેતોઃ કિં નુ મહીકૃતે ૩૫
નિહત્ય ધાર્તરાષ્ટ્રાન્ન, કા પ્રીતિ સ્યાજ્જનાર્દન
પાપમેવાશ્રયેદસ્માન્—હત્વૈતાનાતતાયિન ૩૬
તસ્માન્નાર્હા વય હંતુ, ધાર્તરાષ્ટ્રાન્સ્વબાંધવાન્
સ્વજન હિ કથ હત્વા, સુખિનઃ સ્યામ માધવ ૩૭
યદ્યપ્યેતે ન પશ્યતિ, લોભોપહતચેતસઃ
કુલક્ષયકૃત દોષં, મિત્રદ્રોહે ચ પાતકમ્ ૩૮

કથં ન જ્ઞેયમસ્માભિઃ, પાપાદસ્માન્નિવર્તિતુમ્
કુલક્ષયકૃતં દોષં, પ્રપશ્યદ્ભિર્જનાર્દન ૩૯
કુલક્ષયે પ્રણશ્યન્તિ, કુલધર્માઃ સનાતનાઃ
ધર્મે નષ્ટે કુલં કૃત્સ્ન–મધર્મોઽભિભવત્યુત ૪૦
અધર્માભિભવાત્કૃષ્ણ, પ્રદુષ્યન્તિ કુલસ્ત્રિયઃ
સ્ત્રીષુ દુષ્ટાસુ વાર્ષ્ણેય, જાયતે વર્ણસંકરઃ ૪૧
સંકરો નરકાયૈવ, કુલઘ્નાનાં કુલસ્ય ચ
પતન્તિ પિતરો હ્યેષાં, લુપ્તપિંડોદકક્રિયાઃ ૪૨
દોષૈરેતૈઃ કુલઘ્નાનાં, વર્ણસંકરકારકૈઃ
ઉત્સાદ્યન્તે જાતિધર્માઃ, કુલધર્માશ્ચ શાશ્વતાઃ ૪૩
ઉત્સન્નકુલધર્માણાં, મનુષ્યાણાં જનાર્દન
નરકે નિયતં વાસો, ભવતીત્યનુશુશ્રુમ ૪૪
અહો બત મહત્પાપં, કર્તું વ્યવસિતા વયમ્
યદ્રાજ્યસુખલોભેન, હંતું સ્વજનમુદ્યતાઃ ૪૫
યદિ મામપ્રતીકાર–મશસ્ત્રં શસ્ત્રપાણયઃ
ધાર્તરાષ્ટ્રા રણે હન્યુસ્–તન્મે ક્ષેમતરં ભવેત્ ૪૬

संजय उवाच । **સંજય બોલ્યા —**

એવમુક્ત્વાર્જુનઃ સંખ્યે, રથોપસ્થ ઉપાવિશત્
વિસૃજ્ય સશરં ચાપં, શોકસંવિગ્નમાનસઃ ૪૭

હરિ ૐ તત્સદિતિ શ્રીમદ્‌ભગવદ્‌ગીતાસૂપનિષત્સૂ
બ્રહ્મવિદ્યાયાં યોગશાસ્ત્રે શ્રીકૃષ્ણાર્જુનસંવાદે-
ઽર્જુનવિષાદયોગો નામ પ્રથમોઽધ્યાય ॥૧॥

અધ્યાય ૨ જોઃ-સાંખ્ય યોગ.

संजय उवाच । **સંજય બોલ્યા -**

તં તથા કૃપયાવિષ્ટ—મશ્રુપૂર્ણાકુલેક્ષણમ્
વિષીદન્તમિદં વાક્ય—મુવાચ મધુસૂદન ૧

श्री भगवानुवाच । **શ્રી ભગવાન બોલ્યા -**

કુતસ્ત્વા કશ્મલમિદં, વિષમે સમુપસ્થિતમ્
અનાર્યજુષ્ટમસ્વર્ગ્ય—મકીર્તિકરમર્જુન ૨
ક્લૈબ્યં મા સ્મ ગમઃ પાર્થ, નૈતત્ત્વય્યુપપદ્યતે
ક્ષુદ્રં હૃદયદૌર્બલ્યં, ત્યક્ત્વોત્તિષ્ઠ પરંતપ ૩

अर्जुन उवाच । અર્જુન બોલ્યા –

કથં ભીષ્મમહં સંખ્યે, દ્રોણં ચ મધુસૂદન
ઇષુભિઃપ્રતિયોત્સ્યામિ, પૂજાર્હાવરિસૂદન ૪

ગુરૂનહત્વા હિ મહાનુભાવાન્, શ્રેયો ભોક્તું ભૈક્ષ્ય-
મપીહ લોકે । હત્વાર્થકામાંસ્તુ ગુરૂનિહૈવ, ભુંજીય
ભોગાન્રુધિરપ્રદિગ્ધાન્ ૫

ન ચૈતદ્વિદ્મઃ કતરન્નો ગરીયો, યદ્વા જયેમ યદિ વા
નો જયેયુઃ ॥ યાનેવ હત્વા ન જિજીવિષામસ્–તે
ઽવસ્થિતાઃ પ્રમુખે ધાર્તરાષ્ટ્રાઃ ૬

કાર્પણ્યદોષોપહતસ્વભાવઃ, પૃચ્છામિ ત્વાં ધર્મસં-
મૂઢચેતાઃ । યચ્છ્રેયઃ સ્યાન્નિશ્ચિતં બ્રૂહિ તન્મે,
શિષ્યસ્તેઽહં શાધિ માં ત્વાં પ્રપન્નમ્ ૭

ન હિ પ્રપશ્યામિ મમાપનુદ્યાદ્, યચ્છોકમુચ્છોષ-
ણમિન્દ્રિયાણામ્ । અવાપ્ય ભૂમાવસપત્નમૃદ્ધં,
રાજ્યં સુરાણામપિ ચાધિપત્યમ્ ૮

संजय उवाच। **સજય બોલ્યા -**

એવેમુક્ત્વા હૃષીકેશ, ગુડાકેશઃ પરતપઃ
ન યોત્સ્ય ઇતિ ગોવિદ-મુક્ત્વા તૂષ્ણી બભૂવ હ ૯
તમુવાચ હૃષીકેશઃ પ્રહસન્નિવ ભારત
સેનયોરુભયોર્મધ્યે, વિષીદતમિદ વચઃ ૧૦

श्री भगवान् उवाच। **શ્રી ભગવાન બોલ્યા -**

અશોચ્યાનન્વશોચસ્ત્વ, પ્રજ્ઞાવાદાંશ્ચ ભાષસે
ગતાસૂનગતાસૂશ્ચ, નાનુશોચતિ પંડિતા ૧૧
ન ત્વેવાહં જાતુ નાસ, ન ત્વ નેમે જનાધિપા
ન ચૈવ ન ભવિષ્યામઃ, સર્વે વયમત પરમ્ ૧૨
દેહિનોઽસ્મિન્યથા દેહે, કૌમાર યૌવન જરા
તથા દેહાંતરપ્રાપ્તિ -ર્ધીરસ્તત્ર ન મુહ્યતિ ૧૩
માત્રાસ્પર્શાસ્તુ કૌંતેય, શીતોષ્ણસુખદુઃખદા
આગમાપાયિનોઽનિત્યાસ્-તાંસ્તિતિક્ષસ્વ ભારત ૧૪
ય હિ ન વ્યથયન્ત્યેતે, પુરુષ પુરુષર્ષભ
સમદુઃખસુખં ધીર, સોઽમૃતત્વાય કલ્પતે ૧૫

નાસતો વિદ્યતે ભાવો, નાભાવો વિદ્યતે સત
ઉભયોરપિ દૃષ્ટોડતસ્—ત્વનયોસ્તત્ત્વદર્શિભિ ૧૬
અવિનાશિ તુ તદ્વિદ્ધિ, યેન સર્વમિદ તતમ્
વિનાશમવ્યયસ્યાસ્ય, ન કશ્ચિત્કર્તુમર્હતિ ૧૭
અતવત ઇમે દેહા, નિત્યસ્યોક્તા: શરીરિણઃ
અનાશિનોડપ્રમેયસ્ય, તસ્માદ્યુધ્યસ્વ ભારત ૧૮
ય એનં વેત્તિ હતાર, યશ્ચૈન મન્યતે હતમ્
ઉભૌ તૌ ન વિજાનીતો, નાય હતિ ન હન્યતે ૧૯
ન જાયતે મ્રિયતે વા કદાચિન—નાય ભૂત્વા ભવિતા
વા ન ભૂય । અજો નિત્ય શાશ્વતોડય પુરાણો,
ન હન્યતે હન્યમાને શરીરે ૨૦
વેદાવિનાશિન નિત્ય, ય એનમજમવ્યયમ્
કથ સ પુરુષઃ પાર્થ, ક ઘાતયતિ હતિ કમ્ ૨૧
વાસાંસિ જીર્ણાનિ યથા વિહાય, નવાનિ ગૃહ્ણાતિ
નરોડપરાણિ । તથા શરીરાણિ વિહાય જીર્ણા—ન્ય-
ન્યાનિ સયાતિ નવાનિ દેહી ૨૨

નૈન છિંદન્તિ શસ્ત્રાણિ, નૈનં દહતિ પાવકઃ
ન ચૈનં ક્લેદયન્ત્યાપો, ન શોષયતિ મારુતઃ ૨૩
અચ્છેદ્યોયમદાહ્યોઽય–મક્લેદ્યોઽશોષ્ય એવ ચ
નિત્યઃસર્વગતઃ સ્થાણુ–રચલોઽયં સનાતનઃ ૨૪
અવ્યક્તોઽયમચિંત્યોઽય–મવિકાર્યોઽયમુચ્યતે
તસ્માદેવં વિદિત્વૈનં, નાનુશોચિતુમર્હસિ ૨૫
અથ ચૈનં નિત્યજાતં, નિત્યં વા મન્યસે મૃતમ્
તથાપિ ત્વં મહાબાહો, નૈનં શોચિતુમર્હસિ ૨૬
જાતસ્ય હિ ધ્રુવો મૃત્યુર્–ધ્રુવં જન્મ મૃતસ્ય ચ
તસ્માદપરિહાર્યેઽર્થે, ન ત્વં શોચિતુમર્હસિ ૨૭
અવ્યક્તાદીનિ ભૂતાનિ, વ્યક્તમધ્યાનિ ભારત
અવ્યક્તનિધનાન્યેવ, તત્ર કા પરિદેવના ૨૮
આશ્ચર્યવત્પશ્યતિ કશ્ચિદેન–માશ્ચર્યવદ્વદતિ તથૈવ
ચાન્યઃ। આશ્ચર્યવચ્ચૈનમન્યઃ શૃણોતિ, શ્રુત્વાપ્યેનં
વેદ ન ચૈવ કશ્ચિત્ ૨૯

દેહી નિત્યમવધ્યોઽયં, દેહે સર્વસ્ય ભારત
તસ્માત્સર્વાણિ ભૂતાનિ, ન ત્વં શોચિતુમર્હસિ ૩૦
સ્વધર્મમપિ ચાવેક્ષ્ય, ન વિકમ્પિતુમર્હસિ
ધર્મ્યાદ્ધિ યુદ્ધાચ્છ્રેયોઽ—ન્યત્ક્ષત્રિયસ્ય ન વિદ્યતે ૩૧
યદૃચ્છયા ચોપપન્નં, સ્વર્ગદ્વારમપાવૃતમ્
સુખિનઃ ક્ષત્રિયાઃ પાર્થ, લભન્તે યુદ્ધમીદૃશમ્ ૩૨
અથ ચેત્ત્વમિમં ધર્મ્યં, સંગ્રામં ન કરિષ્યસિ
તતઃ સ્વધર્મં, કીર્તિં ચ, હિત્વા પાપમવાપ્સ્યસિ ૩૩
અકીર્તિં ચાપિ ભૂતાનિ, કથયિષ્યન્તિ તેઽવ્યયામ્
સંભાવિતસ્ય ચાકીર્તિર્—મરણાદતિરિચ્યતે ૩૪
ભયાદ્રણાદુપરતં, મંસ્યન્તે ત્વાં મહારથાઃ
યેષાં ચ ત્વં બહુમતો, ભૂત્વા યાસ્યસિ લાઘવમ્ ૩૫
અવાચ્યવાદાંશ્ચ બહૂન્—વદિષ્યન્તિ તવાહિતાઃ
નિન્દન્તસ્તવ સામર્થ્યં, તતો દુઃખતરં નુ કિમ્ ૩૬
હતો વા પ્રાપ્સ્યસિ સ્વર્ગં, જિત્વા વા ભોક્ષ્યસે મહીમ્
તસ્માદુત્તિષ્ઠ કૌન્તેય, યુદ્ધાય કૃતનિશ્ચયઃ ૩૭

સુખદુઃખે સમે કૃત્વા, લાભાલાભૌ જયાજયૌ
તતો યુદ્ધાય યુજ્યસ્વ, નૈવ પાપમવાપ્સ્યસિ ૩૮
એષા તેઽભિહિતા સાંખ્યે, બુદ્ધિર્યોગે ત્વિમાં શૃણુ
બુદ્ધ્યા યુક્તો યયા પાર્થ, કર્મબંધ પ્રહાસ્યસિ ૩૯
નેહાભિક્રમનાશોઽસ્તિ, પ્રત્યવાયો ન વિદ્યતે
સ્વલ્પમપ્યસ્ય ધર્મસ્ય, ત્રાયતે મહતો ભયાત્ ૪૦
વ્યવસાયાત્મિકા બુદ્ધિ–રેકેહ કુરુનંદન
બહુશાખા હ્યનંતાશ્ચ, બુદ્ધયોઽવ્યવસાયિનામ્ ૪૧
યામિમાં પુષ્પિતાં વાચ, પ્રવદંત્યવિપશ્ચિતઃ
વેદવાદરતાઃ પાર્થ, નાન્યદસ્તીતિ વાદિનઃ ૪૨
કામાત્માનઃ સ્વર્ગપરા, જન્મકર્મફલપ્રદામ્
ક્રિયાવિશેષબહુલાં, ભોગૈશ્વર્યગતિં પ્રતિ ૪૩
ભોગૈશ્વર્યપ્રસક્તાનાં, તયાપહૃતચેતસામ્
વ્યવસાયાત્મિકા બુદ્ધિઃ, સમાધૌ ન વિધીયતે ૪૪
ત્રૈગુણ્યવિષયા વેદા, નિસ્ત્રૈગુણ્યો ભવાર્જુન
નિર્દ્વંદ્વો નિત્યસત્ત્વસ્થો, નિર્યોગક્ષેમ આત્મવાન્ ૪૫

યાવાનર્થ ઉદપાને, સર્વતઃ સ પ્લુતોદકે
તાવાન્સર્વેષુ વેદેષુ, બ્રાહ્મણસ્ય વિજાનતઃ ૪૬
કર્મણ્યેવાધિકારસ્તે, મા ફલેષુ કદાચન
મા કર્મફલહેતુર્ભૂર્—મા તે સ ગોઽસ્ત્વકર્મણિ ૪૭
યોગસ્થઃ કુરૂ કર્માણિ, સ ગ ત્યક્ત્વા ધનજય
સિદ્ધ્યસિદ્ધ્યોઃસમો ભૂત્વા, સમત્વ યોગ ઉચ્યતે૪૮
દૂરેણ હ્યવર કર્મ, બુદ્ધિયોગાદ્ધનજય
બુદ્ધૌ શરણમન્વિચ્છ, કૃપણાઃ ફલહેતવઃ ૪૯
બુદ્ધિયુક્તો જહાતીહ, ઉભે સુકૃતદુષ્કૃતે
તસ્માદ્યોગાય યુજ્યસ્વ, યોગઃ કર્મસુ કૌશલમ્ ૫૦
કર્મજ બુદ્ધિયુક્તા હિ, ફલ ત્યક્ત્વા મનીષિણઃ
જન્મબધવિનિર્મુક્તા, પદ ગચ્છન્ત્યનામયમ્ ૫૧
યદા તે મોહકલિલ, બુદ્ધિર્વ્યતિતરિષ્યતિ
તદા ગતાસિ નિર્વેદં, શ્રોતવ્યસ્ય શ્રુતસ્ય ચ ૫૨
શ્રુતિવિપ્રતિપન્ના તે, યદા સ્થાસ્યતિ નિશ્ચલા
સમાધાવચલા બુદ્ધિસ્—તદા યોગમવાપ્સ્યસિ ૫૩

अर्जुन उवाच । અર્જુન બોલ્યા—

સ્થિતપ્રજ્ઞસ્ય કા ભાષા, સમાધિસ્થસ્ય કેશવ
સ્થિતધીઃ કિં પ્રભાષેત, કિમાસીત વ્રજેત કિમ ૫૪

श्री भगवान् उवाच । શ્રી ભગવાન્ બોલ્યા—

પ્રજહાતિ યદા કામાન્—સર્વાન્પાર્થ મનોગતાન્
આત્મન્યેવાત્મના તુષ્ટઃ, સ્થિતપ્રજ્ઞસ્તદોચ્યતે ૫૫
દુઃખેષ્વનુદ્વિગ્નમનાઃ, સુખેષુ વિગતસ્પૃહઃ
વીતરાગભયક્રોધઃ, સ્થિતધીર્મુનિરુચ્યતે ૫૬
યઃ સર્વત્રાનભિસ્નેહસ્, તત્તત્પ્રાપ્ય શુભાશુભમ્
નાભિનંદતિ ન દ્વેષ્ટિ, તસ્ય પ્રજ્ઞા પ્રતિષ્ઠિતા ૫૭
યદા સંહરતે ચાયં, કૂર્મોઽંગાનીવ સર્વશઃ
ઇંદ્રિયાણીંદ્રિયાર્થેભ્યસ્, તસ્ય પ્રજ્ઞા પ્રતિષ્ઠિતા ૫૮
વિષયા વિનિવર્તન્તે, નિરાહારસ્ય દેહિનઃ
રસવર્જં રસોઽપ્યસ્ય, પરં દૃષ્ટ્વા નિવર્તતે ૫૯
યતતો હ્યપિ કૌન્તેય, પુરુષસ્ય વિપશ્ચિતઃ
ઇંદ્રિયાણિ પ્રમાથીનિ, હરંતિ પ્રસભં મનઃ ૬૦

તાનિ સર્વાણિ સ યમ્ય, યુક્ત આસીત મત્પરઃ
વશે હિ યસ્યેન્દ્રિયાણિ, તસ્ય પ્રજ્ઞા પ્રતિષ્ઠિતા ૬૧
ધ્યાયતો વિષયાન્પુંસઃ, સ ગસ્તેષૂપજાયતે
સ ગાત્સ જાયતે કામઃ, કામાત્ક્રોધોઽભિજાયતે ૬૨
ક્રોધાદ્‌ભવતિ સ મોહઃ, સ મોહાત્સ્મૃતિવિભ્રમઃ
સ્મૃતિભ્ર શાદ્બુદ્ધિનાશો, બુદ્ધિનાશાત્પ્રણશ્યતિ ૬૩
રાગદ્વેષવિયુક્તૈસ્તુ, વિષયાનિન્દ્રિયૈશ્ચરન્
આત્મવશ્યૈર્વિધેયાત્મા, પ્રસાદમધિગચ્છતિ ૬૪
પ્રસાદે સર્વદુઃખાનાં, હાનિરસ્યોપજાયતે
પ્રસન્નચેતસો હ્યાશુ, બુદ્ધિ· પર્યવતિષ્ઠતે ૬૫
નાસ્તિ બુદ્ધિરયુક્તસ્ય, ન ચાયુક્તસ્ય ભાવના
ન ચાભાવયત શાંતિ—રશાંતસ્ય કુતઃ સુખમ્ ૬૬
ઇંદ્રિયાણાં હિ ચરતાં, યન્મનોઽનુવિધીયતે
તદસ્ય હરતિ પ્રજ્ઞાં, વાયુર્નાવમિવાંભસિ ૬૭
તસ્માદ્યસ્ય મહાબાહો, નિગૃહીતાનિ સર્વશઃ
ઇંદ્રિયાણીન્દ્રિયાર્થેભ્યસ્—તસ્ય પ્રજ્ઞા પ્રતિષ્ઠિતા ૬૮

યા નિશા સર્વભૂતાના, તસ્યાં જાગર્તિ સયમી
યસ્યાં જાગ્રતિ ભૂતાનિ, સા નિશા પશ્યતો મુને. ૬૯
આપૂર્યમાણ—મચલપ્રતિષ્ઠં, સમુદ્રમાપ —પ્રવિશતિ
યદ્વત્। તદ્વત્કામા ય—પ્રવિશતિ સર્વે, સ શાતિ-
માપ્નોતિ—ન કામકામી ૭૦
વિહાય કામાન્ય સવાન્, પુમાંશ્ચરતિ નિઃસ્પૃહઃ
નિર્મમો નિરહકારઃ, સ શાંતિમધિગચ્છતિ ૭૧
એષા બ્રાહ્મી સ્થિતિઃ પાર્થ, નૈનાં પ્રાપ્ય વિમુહ્યતિ
સ્થિત્વાસ્યામ તકાલેડપિ, બ્રહ્મ નિર્વાણમૃચ્છતિ ૭૨

હરિ ૐ તત્સદિતિ શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાસૂપનિષત્સ્ બ્રહ્મવિદ્યાયામ્
યોગશાસ્ત્રે શ્રીકૃષ્ણાર્જુનસવાદે સાખ્યયોગો નામ
દ્વિતીયોધ્યાય ॥૨॥

અધ્યાય ૩ જો:—કર્મયોગ.

अर्जुन उवाच । અર્જુન બોલ્યા—

જ્યાયસી ચેત્કર્મણસ્તે, મતા બુદ્ધિર્જનાર્દન
તાત્કિં કર્મણિ ઘોરે માં, નિયોજયસિ કેશવ ૧
વ્યામિશ્રેણેવ વાક્યેન, બુદ્ધિં મોહયસીવ મે
તદેક વદ નિશ્ચિત્ય, યેન શ્રેયોઽહમાપ્નુયામ્ ૨

श्रीभगवानुवाच । શ્રી ભગવાન બોલ્યા—

લોકેઽસ્મિન્દ્વિવિધા નિષ્ઠા, પુરા પ્રોક્તા મયાનઘ
જ્ઞાનયોગેન સાંખ્યાનાં, કર્મયોગેન યોગિનામ્ ૩
ન કર્મણામનારંભાન્—નૈષ્કર્મ્યં પુરુષોઽશ્નુતે
ન ચ સંન્યસનાદેવ, સિદ્ધિં સમધિગચ્છતિ ૪
ન હિ કશ્ચિત્ક્ષણમપિ, જાતુ તિષ્ઠત્યકર્મકૃત્
કાર્યતે હ્યવશઃ કર્મ, સર્વઃ પ્રકૃતિજૈર્ગુણૈઃ ૫
કર્મેંદ્રિયાણિ સંયમ્ય, ય આસ્તે મનસા સ્મરન્
ઈંદ્રિયાર્થાન્વિમૂઢાત્મા, મિથ્યાચારઃ સ ઉચ્યતે ૬

યસ્ત્વિન્દ્રિયાણિ મનસા, નિયમ્યારભતેઽર્જુન
કર્મેન્દ્રિયૈઃ કર્મયોગ–મસક્તઃ સ વિશિષ્યતે ૭
નિયત કુરૂ કર્મ ત્વ, કર્મ જ્યાયો હ્યકર્મણ
શરીરયાત્રાપિ ચ તે, ન પ્રસિદ્ધયેદકર્મણઃ ૮
યજ્ઞાર્થાત્કર્મણોઽન્યત્ર, લોકોઽય કર્મબધનઃ
તદર્થં કર્મ કૌન્તેય, મુક્તસગઃ સમાચર ૯
સહયજ્ઞાઃ પ્રજા સૃષ્ટ્વા, પુરોવાચ પ્રજાપતિ·
અનેન પ્રસવિષ્યધ્વ–મેષ વોઽસ્ત્વિષ્ટકામધુક્ ૧૦
દેવાન્ભાવયતાનેન, તે દેવા ભાવયતુ વ·
પરસ્પર ભાવયત, શ્રેયઃ પરમવાપ્સ્યથ ૧૧
ઇષ્ટાન્ભોગાન્હિ વો દેવા, દાસ્યન્તે યજ્ઞભાવિતાઃ
તૈર્દત્તાનપ્રદાયૈભ્યો, યો ભુક્તે સ્તેન એવ સ. ૧૨
યજ્ઞશિષ્ટાશિનઃ સતો, મુચ્યતે સર્વકિલ્બિષૈ·
ભુજતે તે ત્વઘ પાપા, યે પચત્યાત્મકારણાત્ ૧૩
અન્નાદ્ભવન્તિ ભૂતાનિ, પર્જન્યાદન્નસભવ
યજ્ઞાદ્ભવતિ પર્જન્યો, યજ્ઞ કર્મસમુદ્ભવઃ ૧૪

કર્મ બ્રહ્મોદ્ભવ વિદ્ધિ, બ્રહ્માક્ષરસમુદ્ભવમ
તસ્માત્સર્વગત બ્રહ્મ, નિત્ય યજ્ઞે પ્રતિષ્ઠિતમ્ ૧૫
એવં પ્રવર્તિત ચક્ર, નાનુવર્તયતીહ યઃ
અઘાયુરિન્દ્રિયારામો, મોઘ પાર્થ સ જીવતિ ૧૬
યસ્ત્વાત્મરતિરેવ સ્યા—દાત્મતૃપ્તશ્ચ માનવ.
આત્મન્યેવ ચ સંતુષ્ટસ્, તસ્ય કાર્યં ન વિદ્યતે ૧૭
નૈવ તસ્ય કૃતેનાર્થો, નાકૃતેનેહ કશ્ચન
ન ચાસ્ય સર્વભૂતેષુ, કશ્ચિદર્થવ્યપાશ્રયઃ ૧૮
તસ્માદસક્તઃ સતત, કાર્યં કર્મ સમાચર
અસક્તો હ્યાચરન્કર્મ, પરમાપ્નોતિ પૂરુષઃ ૧૯
કર્મણૈવ હિ સંસિદ્ધિ—માસ્થિતા જનકાદયઃ
લોકસગ્રહમેવાપિ, સંપશ્યન્કર્તુમર્હસિ ૨૦
યદ્યદાચરતિ શ્રેષ્ઠસ્—તત્તદેવેતરો જનઃ
સ યત્પ્રમાણ કુરુતે, લોકસ્તદનુવર્તતે ૨૧
ન મે પાર્થાસ્તિ કર્તવ્યં, ત્રિષુ લોકેષુ કિંચન
નાનવાપ્તમવાપ્તવ્ય, વર્ત એવ ચ કર્મણિ ૨૨

યદિ હ્યહ ન વર્તેય, જાતુ કર્મણ્યતન્દ્રિતઃ
મમ વર્ત્માનુવર્તન્તે, મનુષ્યા. પાર્થ સર્વશઃ ૨૩
ઉત્સીદેયુરિમે લોકા, ન કુર્યાં કર્મ ચેદહમ્
સ કરસ્ય ચ કર્તા સ્યા—મુપહન્યામિમાઃ પ્રજા ૨૪
સક્તાઃ કર્મણ્યવિદ્વાંસો, યથા કુર્વંતિ ભારત
કુર્યાદ્વિદ્વાંસ્તથાસક્તસ્—ચિકીર્ષુર્લોકસંગ્રહમ્ ૨૫
ન બુદ્ધિભેદં જનયે—દજ્ઞાનાં કર્મસંગિનામ્
જોષયેત્સર્વકર્માણિ, વિદ્વાન્યુક્ત સમાચરન્ ૨૬
પ્રકૃતેઃ ક્રિયમાણાનિ, ગુણૈ કર્માણિ સર્વશઃ
અહંકારવિમૂઢાત્મા, કર્તાહમિતિ મન્યતે ૨૭
તત્ત્વવિત્તુ મહાબાહો, ગુણકર્મવિભાગયોઃ
ગુણા ગુણેષુ વર્તંત, ઇતિ મત્વા ન સજ્જતે ૨૮
પ્રકૃતેર્ગુણસંમૂઢાઃ, સજ્જ તે ગુણકર્મસુ
તાનકૃત્સ્નવિદો મંદાન્—કૃત્સ્નવિન્ન વિચાલયેત્ ૨૯
મયિ સર્વાણિ કર્માણિ, સંન્યસ્યાધ્યાત્મ ચેતસા
નિરાશીર્નિર્મમો ભૂત્વા, યુદ્ધ્યસ્વ વિગતજ્વરઃ ૩૦

યે મે મતમિદં નિત્ય—મનુતિષ્ઠતિ માનવાઃ
શ્રદ્ધાવન્તોઽનસૂયન્તો, મુચ્યન્તે તેઽપિ કર્મભિઃ ૩૧
યે ત્વેતદભ્યસૂયન્તો, નાનુતિષ્ઠન્તિ મે મતમ્
સર્વજ્ઞાનવિમૂઢાંસ્તાન્—વિદ્ધિ નષ્ટાનચેતસઃ ૩૨
સદૃશં ચેષ્ટતે સ્વસ્યાઃ, પ્રકૃતેર્જ્ઞાનવાનપિ
પ્રકૃતિં યાન્તિ ભૂતાનિ, નિગ્રહઃ કિં કરિષ્યતિ ૩૩
ઇંદ્રિયસ્યેંદ્રિયસ્યાર્થે, રાગદ્વેષૌ વ્યવસ્થિતૌ
તયોર્ન વશમાગચ્છેત્—તૌ હ્યસ્ય પરિપન્થિનૌ ૩૪
શ્રેયાન્સ્વધર્મો વિગુણ, પરધર્માત્સ્વનુષ્ઠિતાત્
સ્વધર્મે નિધનં શ્રેયઃ, પરધર્મો ભયાવહઃ ૩૫

अर्जुन उवाच। અર્જુન બોલ્યા -

અથ કેન પ્રયુક્તોઽયં, પાપં ચરતિ પૂરુષઃ
અનિચ્છન્નપિ વાર્ષ્ણેય, બલાદિવ નિયોજિતઃ ૩૬

श्री भगवान् उवाच। શ્રી ભગવાન્ બોલ્યા —

કામ એષ ક્રોધ એષ, રજોગુણસમુદ્ભવઃ
મહાશનો મહાપાપ્મા, વિદ્ધ્યેનમિહ વૈરિણમ્ ૩૭

ધૂમેનાવ્રિયતે વન્હિર્–યથાદર્શો મલેન ચ
યથોલ્બેનાવૃતો ગર્ભસ્–તથા તેનેદમાવૃતમ્ ૩૮
આવૃત જ્ઞાનમેતેન, જ્ઞાનિનો નિત્યવૈરિણા
કામરૂપેણ કૌંતેય, દુષ્પૂરેણાનલેન ચ ૩૯
ઇંદ્રિયાણિ મનો બુદ્ધિ–રસ્યાધિષ્ઠાનમુચ્યતે
એતૈર્વિમોહત્યેષ, જ્ઞાનમાવૃત્ય દેહિનમ્ ૪૦
તસ્માત્ત્વમિંદ્રિયાણ્યાદૌ, નિયમ્ય ભરતર્ષભ
પ્રાપ્માન પ્રજહિ હ્યેન, જ્ઞાનવિજ્ઞાનનાશનમ્ ૪૧
ઇંદ્રિયાણિ પરાણ્યાહુ–રિંદ્રિયેભ્યઃ પરં મન
મનસસ્તુ પરા બુદ્ધિર્–યો બુદ્ધે પરતસ્તુ સઃ ૪૨
એવં બુદ્ધેઃ પરં બુદ્ધ્વા, સંસ્તભ્યાત્માનમાત્મના
જહિ શત્રું મહાબાહો, કામરૂપ દુરાસદમ્ ૪૩

હરિ ૐ તત્સદિતિ શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાસૂપનિષત્સુ
બ્રહ્મવિદ્યાયા યોગશાસ્ત્રે શ્રીકૃષ્ણાર્જુનસંવાદે-
કર્મયોગો નામ તૃતીયોઽધ્યાય ॥૩॥

અધ્યાય ૪ થો–કર્મબ્રહ્માર્પણયોગ.

श्रीभगवान् उवाच । શ્રીભગવાન બોલ્યા–

ઇમં વિવસ્વતે યોગં, પ્રોક્તવાનહમવ્યયમ્
વિવસ્વાન્મનવે પ્રાહ, મનુરિક્ષ્વાકવેઽબ્રવીત્ ૧
એવં પરંપરાપ્રાપ્ત–મિમં રાજર્ષયો વિદુઃ
સ કાલેનેહ મહતા, યોગો નષ્ટઃ પરંતપ ૨
સ એવાયં મયા તેઽદ્ય, યોગઃ પ્રોક્તઃ પુરાતનઃ
ભક્તોઽસિ મે સખા ચેતિ, રહસ્યં હ્યેતદુત્તમમ્ ૩

अर्जुन उवाच । અર્જુન બોલ્યા—

અપરં ભવતો જન્મ, પરં જન્મ વિવસ્વતઃ
કથમેતદ્વિજાનીયાં, ત્વમાદૌ પ્રોક્તવાનિતિ ૪

श्रीभगवान् उवाच । શ્રીભગવાન્ બોલ્યા–

બહૂનિ મે વ્યતીતાનિ, જન્માનિ તવ ચાર્જુન
તાન્યહં વેદ સર્વાણિ, ન ત્વં વેત્થ પરંતપ ૫

અજોઽપિ સન્નવ્યયાત્મા, ભૂતાનામીશ્વરોઽપિ સન્
પ્રકૃતિં સ્વામધિષ્ઠાય, સંભવામ્યાત્મમાયયા ૬
યદા યદા હિ ધર્મસ્ય, ગ્લાનિર્ભવતિ ભારત
અભ્યુત્થાનમધર્મસ્ય, તદાઽઽત્માનં સૃજામ્યહમ્ ૭
પરિત્રાણાય સાધૂનાં, વિનાશાય ચ દુષ્કૃતામ્
ધર્મસંસ્થાપનાર્થાય, સંભવામિ યુગે યુગે ૮
જન્મ કર્મ ચ મે દિવ્ય-મેવં યો વેત્તિ તત્ત્વતઃ
ત્યક્ત્વા દેહં પુનર્જન્મ, નૈતિ મામેતિ સોઽર્જુન ૯
વીતરાગભયક્રોધા, મન્મયા મામુપાશ્રિતાઃ
બહવો જ્ઞાનતપસા, પૂતા મદ્ભાવમાગતા ૧૦
યે યથા માં પ્રપદ્યન્તે, તાંસ્તથૈવ ભજામ્યહમ્
મમ વર્ત્માનુવર્તન્તે, મનુષ્યાઃ પાર્થ સર્વશઃ ૧૧
કાંક્ષન્તઃ કર્મણાં સિદ્ધિં, યજન્ત ઇહ દેવતાઃ
ક્ષિપ્રં હિ માનુષે લોકે, સિદ્ધિર્ભવતિ કર્મજા ૧૨
ચાતુર્વર્ણ્યં મયા સૃષ્ટં, ગુણકર્મવિભાગશઃ
તસ્ય કર્તારમપિ માં, વિદ્ધ્યકર્તારમવ્યયમ્ ૧૩

ન માં કર્માણિ લિમ્પતિ, ન મે કર્મફલે સ્પૃહા
ઇતિ માં યોઽભિજાનાતિ, કર્મભિર્ન સ બધ્યતે ૧૪
એવં જ્ઞાત્વા કૃતં કર્મ, પૂર્વૈરપિ મુમુક્ષુભિઃ
કુરુ કર્મૈવ તસ્માત્ત્વં, પૂર્વૈઃ પૂર્વતરં કૃતમ્ ૧૫
કિં કર્મ કિમકર્મેતિ, કવયોઽપ્યત્ર મોહિતાઃ
તત્તે કર્મ પ્રવક્ષ્યામિ, યજ્જ્ઞાત્વા મોક્ષ્યસેઽશુભાત્ ૧૬
કર્મણો હ્યપિ બોદ્ધવ્યં, બોદ્ધવ્યં ચ વિકર્મણઃ
અકર્મણશ્ચ બોદ્ધવ્યં, ગહના કર્મણો ગતિઃ ૧૭
કર્મણ્યકર્મ યઃ પશ્યે-દકર્મણિ ચ કર્મ યઃ
સ બુદ્ધિમાન્મનુષ્યેષુ, સ યુક્તઃ કૃત્સ્નકર્મકૃત્ ૧૮
યસ્ય સર્વે સમારમ્ભાઃ, કામસઙ્કલ્પવર્જિતાઃ
જ્ઞાનાગ્નિદગ્ધકર્માણં, તમાહુઃ પણ્ડિતં બુધાઃ ૧૯
ત્યક્ત્વા કર્મફલાસઙ્ગં, નિત્યતૃપ્તો નિરાશ્રયઃ
કર્મણ્યભિપ્રવૃત્તોઽપિ, નૈવ કિઞ્ચિત્કરોતિ સઃ ૨૦
નિરાશીર્યતચિત્તાત્મા, ત્યક્તસર્વપરિગ્રહઃ
શારીરં કેવલં કર્મ, કુર્વન્નાપ્નોતિ કિલ્બિષમ્ ૨૧

યદૃચ્છાલાભસંતુષ્ટો, દ્વંદ્વાતીતો વિમત્સરઃ
સમઃ સિદ્ધાવસિદ્ધૌ ચ, કૃત્વાપિ ન નિબદ્ધ્યતે ૨૨
ગતસંગસ્ય મુક્તસ્ય, જ્ઞાનાવસ્થિતચેતસઃ
યજ્ઞાયાચરતઃ કર્મ, સમગ્રં પ્રવિલીયતે ૨૩
બ્રહ્માર્પણં બ્રહ્મ હવિર્-બ્રહ્માગ્નૌ બ્રહ્મણા હુતમ્
બ્રહ્મૈવ તેન ગંતવ્યં, બ્રહ્મકર્મસમાધિના ૨૪
દૈવમેવાપરે યજ્ઞં, યોગિનઃ પર્યુપાસતે
બ્રહ્માગ્નાવપરે યજ્ઞં, યજ્ઞેનૈવોપજુહ્વતિ ૨૫
શ્રોત્રાદીનીન્દ્રિયાણ્યન્યે, સંયમાગ્નિષુ જુહ્વતિ
શબ્દાદીન્વિષયાનન્ય, ઇંદ્રિયાગ્નિષુ જુહ્વતિ ૨૬
સર્વાણીન્દ્રિયકર્માણિ, પ્રાણકર્માણિ ચાપરે
આત્મસંયમયોગાગ્નૌ, જુહ્વતિ જ્ઞાનદીપિતે ૨૭
દ્રવ્યયજ્ઞાસ્તપોયજ્ઞા, યોગયજ્ઞાસ્તથાપરે
સ્વાધ્યાયજ્ઞાનયજ્ઞાશ્ચ, યતયઃ સંશિતવ્રતાઃ ૨૮
અપાને જુહ્વતિ પ્રાણં, પ્રાણેઽપાનં તથાપરે
પ્રાણાપાનગતી રૂદ્ધ્વા, પ્રાણાયામપરાયણાઃ ૨૯

અપરે નિયતાહારા, પ્રાણાન્પ્રાણેષુ જુહ્વતિ
સર્વેઽપ્યેતે યજ્ઞવિદો, યજ્ઞક્ષપિતકલ્મષા: ૩૦
યજ્ઞશિષ્ટામૃતભુજો, યાંતિ બ્રહ્મ સનાતનમ્
નાયં લોકોઽસ્ત્યયજ્ઞસ્ય, કુતોઽન્ય:કુરુસત્તમ ૩૧
એવં બહુવિધા યજ્ઞા, વિતતા બ્રહ્મણો મુખે
કર્મજાન્વિદ્ધિ તાન્સર્વા-નેવં જ્ઞાત્વા વિમોક્ષ્યસે ૩૨
શ્રેયાન્દ્રવ્યમયાદ્યજ્ઞાજ્-જ્ઞાનયજ્ઞઃ પરંતપ
સર્વં કર્માખિલં પાર્થ, જ્ઞાને પરિસમાપ્યતે ૩૩
તદ્વિદ્ધિ પ્રણિપાતેન, પરિપ્રશ્નેન સેવયા
ઉપદેક્ષ્યંતિ તે જ્ઞાનં, જ્ઞાનિનસ્તત્ત્વદર્શિન: ૩૪
યજ્જ્ઞાત્વા ન પુનર્મોહ-મેવં યાસ્યસિ પાંડવ
યેન ભૂતાન્યશેષેણ, દ્રક્ષ્યસ્યાત્મન્યથો મયિ ૩૫
અપિ ચેદસિ પાપેભ્યઃ, સર્વેભ્યઃ પાપકૃત્તમઃ
સર્વં જ્ઞાનપ્લવેનૈવ, વૃજિનં સંતરિષ્યસિ ૩૬
યથૈધાંસિ સમિદ્ધોઽગ્નિર્-ભસ્મસાત્કુરુતેઽર્જુન
જ્ઞાનાગ્નિ: સર્વકર્માણિ, ભસ્મસાત્કુરુતે તથા ૩૭

નહિ જ્ઞાનેન સદૃશ, પવિત્રમિહ વિદ્યતે
તત્સ્વય યોગસસિદ્ધઃ, કાલેનાત્મનિ વિદતિ ૩૮
શ્રદ્ધાવૉંલ્લભતે જ્ઞાન, તત્પરઃ સયતેદ્રિયઃ
જ્ઞાન લબ્ધ્વા પરાં શાતિ–મચિરેણાધિગચ્છતિ ૩૯
અજ્ઞશ્ચાશ્રદ્ધાનશ્ચ, સશયાત્મા વિનશ્યતિ
નાયં લોકોઽસ્તિ ન પરો, ન સુખ સશયાત્મનઃ૪૦
યોગસન્યસ્તકર્માણ, જ્ઞાનસચ્છિન્નસશયમ્
આત્મવંત ન કર્માણિ, નિબધ્નતિ ધનજય ૪૧
તસ્માદજ્ઞાનસભૂત, હૃત્સ્થ જ્ઞાનાસિનાત્મનઃ
છિત્ત્વૈન સશય યોગ–માતિષ્ઠોત્તિષ્ઠ ભારત ૪૨

હરિ ૐ તત્સદિતિ શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાસૂપનિષત્સુ
બ્રહ્મવિદ્યાયાં યોગશાસ્ત્રે શ્રીકૃષ્ણાર્જુનસંવાદે
કર્મબ્રહ્માર્પણયોગો નામ ચતુર્થોઽધ્યાય ॥૪॥

અધ્યાય ૫ મોઃ—કર્મસંન્યાસયોગ.

अर्जुन उवाच । અર્જુન બોલ્યા --

સન્યાસ કર્મણાં કૃષ્ણ, પુનર્યોગ ચ શસસિ
યચ્છ્રેય એતયોરેક, તન્મે બ્રહિ સુનિશ્ચિતમ્ ૧

श्रीभगवान् उवाच । શ્રીભગવાન બોલ્યા —

સન્યાસ કર્મયોગશ્ચ, નિઃશ્રેયસકરાવુભૌ
તયોસ્તુ કર્મસન્યાસાત્—કર્મયોગો વિશિષ્યતે ૨
જ્ઞેય સ નિત્યસન્યાસી, યો ન દ્વેષ્ટિ ન કાંક્ષતિ
નિર્દ્વન્દ્વો હિ મહાબાહો, સુખ બધાત્પ્રમુચ્યતે ૩
સાંખ્યયોગૌ પૃથગ્બાલા, પ્રવદંતિ ન પડિતા.
એકમપ્યાસ્થિતઃ સમ્ય—ગુભયોર્વિંદતે ફલમ્ ૪
યત્સાંખ્યૈ. પ્રાપ્યતે સ્થાન, તદ્યોગૈરપિ ગમ્યતે
એક સાંખ્ય ચ યોગ ચ, યઃ પશ્યતિ સ પશ્યતિ ૫
સન્યાસસ્તુ મહાબાહો, દુઃખમાપ્તુમયોગતઃ
યોગયુક્તો મુનિર્બ્રહ્મ, ન ચિરેણાધિગચ્છતિ ૬

યોગયુક્તો વિશુદ્ધાત્મા, વિજિતાત્મા જિતેંદ્રિયઃ
સર્વભૂતાત્મભૂતાત્મા, કુર્વન્નપિ ન લિપ્યતે ૭
નૈવ કિંચિત્કરોમીતિ, યુક્તો મન્યેત તત્ત્વવિત્
પશ્યન્શૃણ્વન્સ્પૃશઞ્જિઘ્રન્—નશ્નન્ગચ્છન્સ્વપન્શ્વસન
પ્રલપન્વિસૃજન્ગૃહ્ણન્—નુન્મિષન્નિમિષન્નપિ
ઇંદ્રિયાણીંદ્રિયાર્થેષુ, વર્તંત ઇતિ ધારયન્ ૯
બ્રહ્મણ્યાધાય કર્માણિ, સંગં ત્યક્ત્વા કરોતિ યઃ
લિપ્યતે ન સ પાપેન, પદ્મપત્રમિવાંભસા ૧૦
કાયેન મનસા બુદ્ધયા, કેવલૈરિંદ્રિયૈરપિ
યોગિનઃ કર્મ કુર્વંતિ, સંગં ત્યક્ત્વાઽઽત્મશુદ્ધયે ૧૧
યુક્તઃ કર્મફલં ત્યક્ત્વા, શાંતિમાપ્નોતિ નૈષ્ઠિકીમ્
અયુક્તઃ કામકારેણ, ફલે સક્તો નિબધ્યતે ૧૨
સર્વકર્માણિ મનસા, સંન્યસ્યાસ્તે સુખં વશી
નવદ્વારે પુરે દેહી, નૈવ કુર્વન્ન કારયન્ ૧૩
ન કર્તૃત્વં ન કર્માણિ, લોકસ્ય સૃજતિ પ્રભુઃ
ન કર્મફલસંયોગં, સ્વભાવસ્તુ પ્રવર્તતે ૧૪

નાદત્તે કસ્યચિત્પાપ, ન ચૈવ સુકૃત વિભુઃ
અજ્ઞાનેનાવૃત જ્ઞાન, તેન મુહ્યતિ જતવઃ ૧૫
જ્ઞાનેન તુ તદજ્ઞાન, યેષાં નાશિતમાત્મનઃ
તેષામાદિત્યવજ્જ્ઞાન, પ્રકાશયતિ તત્પરમ્ ૧૬
તદ્બુદ્ધયસ્તદાત્માનસ્, તન્નિષ્ઠાસ્તત્પરાયણા
ગચ્છત્યપુનરાવૃત્તિં, જ્ઞાનનિર્ધૂતકલ્મષાઃ ૧૭
વિદ્યાવિનયસપન્ને, બ્રાહ્મણે ગવિ હસ્તિનિ
શુનિ ચૈવ શ્વપાકે ચ, પડિતા. સમદર્શિન ૧૮
ઇહૈવ તૈર્જિત સર્ગો, યેષાં સામ્યે સ્થિત મનઃ
નિર્દોષ હિ સમ બ્રહ્મ, તસ્માદ્બ્રહ્મણિ તે સ્થિતાઃ ૧૯
ન પ્રહૃષ્યેત્પ્રિય પ્રાપ્ય, નોદ્વિજેત્પ્રાપ્ય ચાપ્રિયમ્
સ્થિરબુદ્ધિરસમૂઢો, બ્રહ્મવિદ્બ્રહ્મણિ સ્થિતઃ ૨૦
બાહ્યસ્પર્શેષ્વસક્તાત્મા, વિંદત્યાત્મનિ યત્સુખમ્
સ બ્રહ્મયોગયુક્તાત્મા, સુખમક્ષય્યમશ્નુતે ૨૧
યે હિ સસ્પર્શજા ભોગા, દુઃખયોનય એવ તે
આદ્યતવતઃ કૌંતેય, ન તેષુ રમતે બુધઃ ૨૨

શક્નોતીહૈવ યઃ સોઢું, પ્રાક્ શરીરવિમોક્ષણાત્
કામક્રોધોદ્ભવ વેગ, સ યુક્ત. સ સુખી નરઃ ૨૩
યોઽતઃસુખોંઽતરારામસ્-તથાંતર્જ્યોતિરેવ યઃ
સ યોગી બ્રહ્મ નિર્વાણ, બ્રહ્મભૂતોઽધિગચ્છતિ ૨૪
લભતે બ્રહ્મ નિર્વાણ-મૃષય: ક્ષીણકલ્મષા.
।ચ્છિન્નદ્વૈધા યતાત્માનઃ, સર્વભૂતહિતે રતાઃ ૨૫
કામક્રોધવિયુક્તાના, યતીનાં યતચેતસામ્
અભિતો બ્રહ્મ નિર્વાણ, વર્તતે વિદિતાત્મનામ્ ૨૬
સ્પર્શાન્કૃત્વા બહિર્બાહ્યાં-શ્ચક્ષુશ્ચૈવાંતરે ભ્રુવો.
પ્રાણાપાનૌ સમૌ કૃત્વા, નાસાભ્યંતરચારિણૌ ૨૭
યતેંદ્રિયમનોબુદ્ધિર્-મુનિર્મોક્ષપરાયણ
વિગતેચ્છાભયક્રોધો, યઃ સદા મુક્ત એવ સ ૨૮
ભોક્તાર યજ્ઞતપસાં, સર્વલોકમહેશ્વરમ્
સુહૃદ સર્વભૂતાનાં, જ્ઞાત્વા માં શાંતિમૃચ્છતિ ૨૯

હરિ ૐ તત્સદિતિ શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાસૂપનિષત્સુ
બ્રહ્મવિદ્યાયા યોગશાસ્ત્રે શ્રીકૃષ્ણાર્જુનસવાદે
કર્મસન્યાસયોગો નામ પચમોધ્યાય ।।૫।।

અધ્યાય ૬ ઠ્ઠો:—આત્મસંયમયોગ.

श्रीभगवान् उवाच । શ્રીભગવાન બોલ્યા.—

અનાશ્રિતઃ કર્મફલં, કાર્યં કર્મ કરોતિ યઃ
સ સંન્યાસી ચ યોગી ચ, ન નિરગ્નિર્ન ચાક્રિયઃ ૧

યં સંન્યાસમિતિ પ્રાહુર્-યોગં તં વિદ્ધિ પાંડવ
ન હ્યસંન્યસ્તસંકલ્પો, યોગી ભવતિ કશ્ચન ૨

આરુરુક્ષોર્મુનેર્યોગં, કર્મ કારણમુચ્યતે
યોગારૂઢસ્ય તસ્યૈવ, શમઃ કારણમુચ્યતે ૩

યદા હિ નેંદ્રિયાર્થેષુ, ન કર્મસ્વનુષજ્જતે
સર્વસંકલ્પસંન્યાસી, યોગારૂઢસ્તદોચ્યતે ૪

ઉદ્ધરેદાત્મનાऽऽત્માનં, નાત્માનમવસાદયેત્
આત્મૈવ હ્યાત્મનો બંધુ-રાત્મૈવ રિપુરાત્મનઃ ૫

બંધુરાત્માऽऽત્મનસ્તસ્ય, યેનાત્મૈવાત્મના જિતઃ
અનાત્મનસ્તુ શત્રુત્વે, વર્તેતાત્મૈવ શત્રુવત્ ૬

જિતાત્મનઃ પ્રશાંતસ્ય, પરમાત્મા સમાહિતઃ
શીતોષ્ણસુખદુઃખેષુ, તથા માનપમાનયોઃ ૭
જ્ઞાનવિજ્ઞાનતૃપ્તાત્મા, કૂટસ્થો વિજિતેંદ્રિયઃ
યુક્ત ઇત્યુચ્યતે યોગી, સમલોષ્ટાશ્મકાંચન ૮
સુહૃન્મિત્રાર્યુંદાસીન-મધ્યસ્થદ્વેષ્યબંધુષુ
સાધુષ્વપિ ચ પાપેષુ, સમબુદ્ધિર્વિશિષ્યતે ૯
યોગી યુંજીત સતત-માત્માન રહસિ સ્થિતઃ
એકાકી યતચિત્તાત્મા, નિરાશીરપરિગ્રહ ૧૦
શુચૌ દેશે પ્રતિષ્ઠાપ્ય, સ્થિરમાસનમાત્મન
નાત્યુચ્છ્રિત નાતિનીચ, ચૈલાજિનકુશોત્તરમ્ ૧૧
તંત્રૈકાગ્ર મનઃ કૃત્વા, યતચિત્તેંદ્રિયક્રિયઃ
ઉપવિશ્યાસને યુંજ્યાદ્-યોગમાત્મવિશુદ્ધયે ૧૨
સમ કાયશીરોગ્રીવ, ધારયન્નચલ સ્થિરઃ
સંપ્રેક્ષ્ય નાસિકાગ્ર સ્વ, દિશશ્ચાનવલોકયન્ ૧૩
પ્રશાંતાત્મા વિગતભીર્-બ્રહ્મચારિવ્રતે સ્થિતઃ
મનઃ સંયમ્ય મચ્ચિત્તો, યુક્ત આસીત મત્પરઃ ૧૪

યુંજન્નેવ સદાઽઽત્માન, યોગી નિયતમાનસ:
શાંતિં નિર્વાણપરમાં, મત્સંસ્થામધિગચ્છતિ 15
નાત્યશ્નતસ્તુ યોગોઽસ્તિ, ન ચૈકાંતમનશ્નત
ન ચાતિસ્વપ્નશીલસ્ય, જાગ્રતો નૈવ ચાર્જુન 16
યુક્તાહારવિહારસ્ય, યુક્તચેષ્ટસ્ય કર્મસુ
યુક્તસ્વપ્નાવબોધસ્ય, યોગો ભવતિ દુઃખહા 17
યદા વિનિયતં ચિત્ત–માત્મન્યેવાવતિષ્ઠતે
નિસ્પૃહઃ સર્વકામેભ્યો, યુક્ત ઇત્યુચ્યતે તદા 18
યથા દીપો નિવાતસ્થો, નેંગતે સોપમા સ્મૃતા
યોગિનો યતચિત્તસ્ય, યુંજતો યોગમાત્મનઃ 19
યત્રોપરમતે ચિત્તં, નિરુદ્ધં યોગસેવયા
યત્ર ચૈવાત્મનાઽઽત્માન, પશ્યન્નાત્મનિ તુષ્યતિ20
સુખમાત્યંતિક યત્તદ્–બુદ્ધિગ્રાહ્યમતીંદ્રિયમ્
વેત્તિ યત્ર ન ચૈવાય, સ્થિતશ્ચલતિ તત્ત્વતઃ 21
યં લબ્ધ્વા ચાપરં લાભ, મન્યતે નાધિક તતઃ
યસ્મિંસ્થિતો ન દુઃખેન, ગુરુણાપિ વિચાલ્યતે 22

ત વિદ્યાદ્દુ:ખસ ચોગ–વિયોગ યોગસજ્ઞિતમ્
સ નિશ્ચયેન યોક્ત૦યો, યોગો નિર્વિણ્ણચેતસા ૨૩
સ કલ્પપ્રભવાન્કામાંસ્–ત્યક્ત્વા સર્વાનશેષત:
મનસૈવેન્દ્રિયગ્રામ, વિનિયમ્ય સમ તત ૨૪
શનૈ:શનૈ:રુપરમેદ્–બુદ્ધ્યા ધૃતિગૃહીતયા
આત્મસંસ્થ મન: કૃત્વા, ન કિ ચિદપિ ચિ તયેત્ ૨૫
યતો યતો નિશ્ચરતિ, મનશ્ચ ચલમસ્થિરમ્
નતસ્તતો નિયમ્યૈત–દ્દાત્મન્યેવ વશં નયેત્ ૨૬
પ્રશાંતમનસં હ્યેન, યોગિન સુખમુત્તમમ્
ઉપૈતિ શાંતરજસ, બ્રહ્મભૂતમકલ્મષમ્ ૨૭
યુ જન્નેવ સદાઽઽત્માન, યોગી વિગતકલ્મષ:
સુખેન બ્રહ્મસસ્પર્શ–મત્યત સુખમશ્નુતે ૨૮
સર્વભૂતસ્થમાત્માન, સર્વભૂતાનિ ચાત્મનિ
ઇક્ષતે યોગયુક્તાત્મા, સર્વત્ર સમદર્શન ૨૯
યો મા પશ્યતિ સર્વત્ર, સર્વં ચ મયિ પશ્યતિ
તસ્યાહ ન પ્રણશ્યામિ, સ ચ મે ન પ્રણશ્યતિ ૩૦

સર્વભૂતસ્થિત યો માં, ભજત્યેકત્વમાસ્થિત·
સર્વથા વર્તમાનોઽપિ, સ યોગી મયિ વર્તતે 3૧
આત્મૌપમ્યેન સર્વત્ર, સમ પશ્યતિ યોઽર્જુન
સુખ વા યદિ વા દુ·ખ, સ યોગી પરમો મતઃ 3૨

अर्जुन उवाच । અર્જુન બોલ્યા —

યોઽયં યોગસ્ત્વયા પ્રોક્ત·, સામ્યેન મધુસૂદન
એતસ્યાહ ન પશ્યામિ, ચચલત્વાત્સ્થિતિં સ્થિરામ્33
ચચલ હિ મનઃ કૃષ્ણ, પ્રમાથિ બલવદ્દૃઢમ્
તસ્યાહ નિગ્રહ મન્યે, વાયોરિવ સુદુષ્કરમ્ 3૪

श्रीभगवानुवाच । શ્રીભગવાન્ બોલ્યા -

અસશય મહાબાહો, મનો દુાનગ્રહં ચલમ્
અભ્યાસેન તુ કૌતેય, વૈરાગ્યેણ ચ ગૃહ્યતે 3૫
અસયતાત્મના યોગો, દુષ્પ્રાપ ઇતિ મે મતિ·
વશ્યાત્મના તુ યતતા, શક્યોઽવાપ્તુમુપાયત. 3૬

अर्जुन उवाच । અર્જુન બોલ્યા —

અયતિઃ શ્રદ્ધયોપેતો, યોગાચ્ચલિતમાનસ.
અપ્રાપ્ય યોગસંસિદ્ધિં, કાં ગતિં કૃષ્ણ ગચ્છતિ 3૭

કચ્ચિન્નોભયવિભ્રષ્ટ-શ્છિન્નાભ્રમિવ નશ્યતિ
અપ્રતિષ્ઠો મહાબાહો, વિમૂઢો બ્રહ્મણઃ પથિ ૩૮
એતન્મે સંશયં કૃષ્ણ, છેત્તુમર્હસ્યશેષત
ત્વદન્યઃ સંશયસ્યાસ્ય, છેત્તા ન હ્યુપપદ્યતે ૩૯
श्रीभगवान् उवाच । શ્રીભગવાન બોલ્યા-
પાર્થ નૈવેહ નામુત્ર, વિનાશસ્તસ્ય વિદ્યતે
નહિ કલ્યાણકૃત્કશ્ચિદ્-દુર્ગતિં તાત ગચ્છતિ ૪૦
પ્રાપ્ય પુણ્યકૃતાંલ્લોકા-નુષિત્વા શાશ્વતીઃ સમાઃ
શુચીનાં શ્રીમતાં ગેહે, યોગભ્રષ્ટોઽભિજાયતે ૪૧
અથવા યોગિનામેવ, કુલે ભવતિ ધીમતામ્
એતદ્ધિ દુર્લભતરં, લોકે જન્મ યદીદૃશમ ૪૨
તત્ર તં બુદ્ધિસંયોગં, લભતે પૌર્વદેહિકમ્
યતતે ચ તતો ભૂયઃ, સંસિદ્ધૌ કુરુનંદન ૪૩
પૂર્વાભ્યાસેન તેનૈવ, હ્રિયતે હ્યવશોઽપિ સઃ
જિજ્ઞાસુરપિ યોગસ્ય, શબ્દબ્રહ્માતિવર્તતે ૪૪
પ્રયત્નાદ્યતમાનસ્તુ, યોગી સંશુદ્ધકિલ્બિષઃ
અનેકજન્મસંસિદ્ધસ્-તતો યાતિ પરાં ગતિમ્ ૪૫

તપસ્વિભ્યોઽધિકો યોગી, જ્ઞાનિભ્યોઽપિ
મતોઽધિક–કર્મિભ્યશ્ચાધિકો યોગી,
તસ્માદ્યોગી ભવાર્જુન ૪૬
યોગિનામપિ સર્વેષાં, મદ્ગતેનાંતરાત્મના
શ્રદ્ધાવાન્ભજતે યો માં, સ મે યુક્તતમો મતઃ ૪૭

હરિ ૐ તત્સદિતિ શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાસૂપનિષત્સુ
બ્રહ્મવિદ્યાયાં યોગશાસ્ત્રે શ્રીકૃષ્ણાર્જુનસંવાદે
આત્મસંયમયોગો નામ ષષ્ઠોઽધ્યાયઃ ॥૬॥

અધ્યાય ૭ મો–જ્ઞાનવિજ્ઞાનયોગ.

શ્રીભગવાનુવાચ । શ્રી ભગવાન બોલ્યા–

મય્યાસક્તમનાઃ પાર્થ, યોગ યુંજન્મદાશ્રયઃ
અસંશયં સમગ્રં માં, યથા જ્ઞાસ્યસિ તચ્છૃણુ ૧
જ્ઞાનં તેઽહં સવિજ્ઞાન–મિદં વક્ષ્યામ્યશેષતઃ
યજ્જ્ઞાત્વા નેહ ભૂયોઽન્યજ્–જ્ઞાતવ્યમવશિષ્યતે ૨

મનુષ્યાણાં સહસ્ત્રેષુ, કશ્ચિદ્યતતિ સિદ્ધયે
યતતામપિ સિદ્ધાનાં, કશ્ચિન્મા વેત્તિ તત્ત્વત. ૩
ભૂમિરાપોઽનલો વાયુઃ, ખ મનો બુદ્ધિરેવ ચ
અહંકાર ઇતીય મે, ભિન્ના પ્રકૃતિરષ્ટધા ૪
અપરેયમિતસ્ત્વન્યાં, પ્રકૃતિ વિદ્ધિ મે પરામ્
જીવભૂતા મહાબાહો, યયેદ ધાર્યતે જગત્ ૫
એતદ્યોનીનિ ભુતાનિ, સર્વાણીત્યુપધારય
અહ કૃત્સ્નસ્ય જગતઃ, પ્રભવ પ્રલયસ્તથા ૬
મત્ત પરતર નાન્યત્–કિંચિદસ્તિ ધનજય
મયિ સર્વમિદ પ્રોત, સૂત્રે મણિગણા ઇવ ૭
રસોઽહમપ્સુ કૌંતેય, પ્રભાઽસ્મિ શશિસૂર્યયોઃ
પ્રણવઃ સર્વવેદેષુ, શબ્દઃ ખે પૌરૂષ નૃષુ ૮
પુણ્યો ગંધઃ પૃથિવ્યાં ચ, તેજશ્ચાસ્મિ વિભાવસૌ
જીવન સર્વભૂતેષુ, તપશ્ચાસ્મિ તપસ્વિષુ ૯
બીજ માં સર્વભૂતાનાં, વિદ્ધિ પાર્થ સનાતનમ્
બુદ્ધિર્બુદ્ધિમતામસ્મિ, તેજસ્તેજસ્વિનામહમ્ ૧૦

બલ બલવતામસ્મિ, કામરાગવિવર્જિતમ્
ધર્માવિરૂદ્ધો ભૂતેષુ, કામોઽસ્મિ ભરતર્ષભ ૧૧
યે ચૈવ સાત્વિકા ભાવા, રાજસાસ્તામસાશ્ચ યે
મત્ત એવેતિ તાન્વિદ્ધિ, ન ત્વહ તેષુ તે મયિ ૧૨
ત્રિભિર્ગુણમયૈર્ભાવૈ–રેભિઃ સર્વમિદ જગત્
મોહિત નાભિજાનાતિ, મામેભ્ય પરમવ્યયમ્ ૧૩
દૈવી હ્યેષા ગુણમયી, મમ માયા દુરત્યયા
મામેવ યે પ્રપદ્યતે, માયામેતાં તરતિ તે ૧૪
ન મા દુષ્કૃતિનો મૂઢાઃ, પ્રપદ્યતે નરાધમાઃ
માયયાપહૃતજ્ઞાના, આસુર ભાવમાશ્રિતાઃ ૧૫
ચતુર્વિધા ભજતે માં, જનાઃ સુકૃતિનોઽર્જુન
આર્તો જિજ્ઞાસુરર્થાર્થી, જ્ઞાની ચ ભરતર્ષભ ૧૬
તેષાં જ્ઞાની નિત્યયુક્ત, એકભક્તિર્વિશિષ્યતે
પ્રિયો હિ જ્ઞાનિનોઽત્યર્થ–મહ સ ચ મમ પ્રિયઃ ૧૭
ઉદારાઃ સર્વ એવૈતે, જ્ઞાની ત્વાત્મૈવ મે મતમ્
આસ્થિતઃ સ હિ યુક્તાત્મા, મામેવાનુત્તમાં ગતિમ્

બહૂનાં જન્મનામ તે, જ્ઞાનવાન્માં પ્રપદ્યતે
વાસુદેવ. સર્વમિતિ, સ મહાત્મા સુદુર્લભઃ ૧૯
કામૈસ્તૈસ્તૈર્હૃતજ્ઞાનાઃ, પ્રપદ્ય તેઽન્યદેવતાઃ
તં તં નિયમમાસ્થાય, પ્રકૃત્યા નિયતા સ્વયા ૨૦
યો યો યાં યાં તનુ ભક્તઃ, શ્રદ્ધયાર્ચિતુમિચ્છતિ
તસ્ય તસ્યાચલાં શ્રદ્ધાં, તામેવ વિદધામ્યહમ્ ૨૧
સ તયા શ્રદ્ધયા યુક્તસ્—તસ્યારાનધમીહતે
લભતે ચ તત કામાન્—મયૈવ વિહિતાન્હિ તાન્ ૨૨
અતવત્તું ફલ તેષાં, તદ્ભવત્સલ્પમેધસામ્
દેવાન્દેવયજો યાંતિ, મદ્ભક્તા યાતિ મામપિ ૨૩
અવ્યક્ત વ્યક્તિમાપન્ન, મન્ય તે મામબુદ્ધય.
પર ભાવમજાન તો, મમાવ્યયમનુત્તમમ્ ૨૪
નાહં પ્રકાશઃ સર્વસ્ય, યોગમાયાસમાવૃતઃ
મૂઢોઽય નાભિજાનાતિ, લોકો મામજમવ્યયમ્ ૨૫
વેદાહ સમતીતાનિ, વર્તમાનાનિ ચાર્જુન
ભવિષ્યાણિ ચ ભૂતાનિ, માં તુ વેદ ન કશ્ચન ૨૬

ઇચ્છાદ્વેષસમુત્થેન, દ્વદ્વમોહેન ભારત
સર્વભૂતાનિ સમ્મોહં, સર્ગે યાંતિ પરંતપ ૨૭
યેષાં ત્વંતગત પાપ, જનાનાં પુણ્યકર્મણામ્
તે દ્વદ્વમોહનિર્મુક્તા, ભજતે માં દૃઢવ્રતાઃ ૨૮
જરામરણમોક્ષાય, મામાશ્રિત્ય યતતિ યે
તે બ્રહ્મ તદ્વિદુઃ કૃત્સ્ન–મધ્યાત્મં કર્મ ચાખિલમ ૨૯
સાધિભૂતાધિદૈવં માં, સાધિયજ્ઞં ચ યે વિદુઃ
પ્રયાણકાલેઽપિ ચ માં, તે વિદુર્યુક્તચેતસં ૩૦

હરિ ૐ તત્સદિતિ શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાસૂપનિષત્સુ
બ્રહ્મવિદ્યાયા યોગશાસ્ત્રે શ્રીકૃષ્ણાર્જુનસંવાદે
જ્ઞાનવિજ્ઞાનયોગો નામ સપ્તમોઽધ્યાયઃ ॥૭॥

અધ્યાય ૮ મોઃ–અક્ષરબ્રહ્મયોગ.

अर्जुन उवाच । **અર્જુન બોલ્યા –**

કિં તદ્બ્રહ્મ કિમધ્યાત્મં, કિં કર્મ પુરુષોત્તમ
અધિભૂતં ચ કિં પ્રોક્ત–મધિદૈવં કિમુચ્યતે ૧

અધિયજ્ઞઃ કથં કોઽત્ર, દેહેઽસ્મિન્મધુસૂદન
પ્રયાણકાલે ચ કથં, જ્ઞેયોઽસિ નિયતાત્મભિઃ ૨

શ્રીભગવાન્ ઉવાચ। શ્રી ભગવાન્ બોલ્યા—

અક્ષરં બ્રહ્મ પરમં, સ્વભાવોઽધ્યાત્મમુચ્યતે
ભૂતભાવોદ્ભવકરો, વિસર્ગઃ કર્મસંજ્ઞિતઃ ૩

અધિભૂતં ક્ષરો ભાવઃ, પુરૂષશ્ચાધિદૈવતમ્
અધિયજ્ઞોઽહમેવાત્ર, દેહે દેહભૃતાં વર ૪

અંતકાલે ચ મામેવ, સ્મરન્મુક્ત્વા કલેવરમ્
યઃ પ્રયાતિ સ મદ્ભાવં, યાતિ નાસ્ત્યત્ર સંશયઃ ૫

યં યં વાપિ સ્મરન્ભાવં, ત્યજત્યંતે કલેવરમ્
તં તમેવૈતિ કૌંતેય, સદા તદ્ભાવભાવિતઃ ૬

તસ્માત્સર્વેષુ કાલેષુ, મામનુસ્મર યુદ્ધ્ય ચ
મય્યર્પિતમનોબુદ્ધિર્—મામેવૈષ્યસ્યસંશયમ્ ૭

અભ્યાસયોગયુક્તેન, ચેતસા નાન્યગામિના
પરમં પુરૂષં દિવ્યં, યાતિ પાર્થાનુચિંતયન્ ૮

કવિં પુરાણ-મનુશાસિતાર-મણોરણીયાં-સમનુ-
સ્મરેદ્ય: । સર્વસ્ય ધાતા-રમચિંત્યરૂપ-માદિત્ય-
વર્ણં, તમસ પરસ્તાત્ ૯

પ્રયાણકાલે, મનસાઽચલેન, ભક્ત્યા યુક્તો, યોગ-
બલેન ચૈવ। ભ્રુવોર્મધ્યે, પ્રાણમાવેશ્ય સમ્યક્,
સ ત પર પુરુષ-મુપૈતિ દિવ્યમ્ ૧૦

યદક્ષર વેદવિદો વદ તિ, વિશ તિ યદ્યતયો વીત-
રાગા: । યદિચ્છતો બ્રહ્મચર્યં ચર તિ, તત્તે પદ
સ ગ્રહેણ પ્રવક્ષ્યે ૧૧

સર્વદ્વારાણિ સ યમ્ય, મનો હૃદિ નિરુદ્ધ્ય ચ
મૂર્ધ્યાધાયાત્મન:પ્રાણ-માસ્થિતો યોગધારણામ ૧૨

ૐમિત્યેકાક્ષર બ્રહ્મ, વ્યાહરન્મામનુસ્મરન્
ય: પ્રયાતિ ત્યજન્દેહ, સ યાતિ પરમાં ગતિમ્ ૧૩

અનન્યચેતા સતત, યો માં સ્મરતિ નિત્યશઃ
તસ્યાહ સુલભ: પાર્થ, નિત્યયુક્તસ્ય યોગિન ૧૪

મામુપેત્ય પુનર્જન્મ, દુખાલયમશાશ્વતમ્
નાપ્નુવતિ મહાત્માનઃ, સસિદ્ધિં પરમા ગતાઃ ૧૫
આબ્રહ્મભુવનાલ્લોકા, પુનરાવર્તિનોઽર્જુન
મામુપેત્ય તુ કૌંતેય, પુનર્જન્મ ન વિદ્યતે ૧૬
સહસ્રયુગપર્યંત–મહર્યદ્બ્રહ્મણો વિદુ
રાત્રિં યુગસહસ્રાંતાં, તેઽહોરાત્રવિદો જનાઃ ૧૭
અવ્યક્તાદ્વ્યક્તય સર્વા, પ્રભવ ત્યહરાગમે
રાત્ર્યાગમે પ્રલીયતે, તત્રૈવાવ્યક્તસંજ્ઞકે ૧૮
ભૂતગ્રામઃ સ એવાય, ભૂત્વા ભૂત્વા પ્રલીયતે
રાત્ર્યાગમેઽવશ પાર્થ, પ્રભવત્યહરાગમે ૧૯
પરસ્તસ્માત્તુ ભાવોઽન્યો, વ્યક્તોઽવ્યક્તાત્મના
તનઃ। યઃ સસર્વેષુ ભૂતેષુ, નશ્યત્સુ ન વિનશ્યતિ ૨૦
અવ્યક્તોઽક્ષર ઇત્યુક્તસ્–તમાહુઃ પરમાં ગતિમ
ય પ્રાપ્ય ન નિવર્તંતે, તદ્ધામ પરમ મમ ૨૧
પુરૂષઃ સ પરઃ પાર્થ, ભક્ત્યા લભ્યસ્ત્વનન્યયા
યસ્યાંતઃ સ્થાનિ ભૂતાનિ, યેન સર્વમિદં તતમ્ ૨૨

યત્ર કાલે ત્વનાવૃત્તિ–માવૃત્તિ ચૈવ યોગિનઃ
પ્રયાતા યાંતિ ત કાલ, વક્ષ્યામિ ભરતર્ષભ ૨૩
અગ્નિજ્યોતિરહ શુક્લઃ, ષણ્માસા ઉત્તરાયણમ્
તત્ર પ્રયાતા ગચ્છતિ, બ્રહ્મ બ્રહ્મવિદો જના· ૨૪
ધૂમો રાત્રિસ્તથા કૃષ્ણ, ષણ્માસા દક્ષિણાયનમ્
તત્ર ચાંદ્રમસ જ્યોતિર્–યોગી પ્રાપ્ય નિવર્તતે ૨૫
શુક્લકૃષ્ણે ગતી હ્યેતે, જગત શાશ્વતે મતે
એકયા યાત્યનાવૃત્તિ–મન્યયાઽઽવર્તતે પુન ૨૬
નૈતે સૃતી પાર્થ જાનન્–યોગી મુહ્યતિ કશ્ચન
તસ્માત્સર્વેષુ કાલેષુ, યોગયુક્તો ભવાર્જુન ૨૭
વેદેષુ યજ્ઞેષુ તપ સુ ચૈવ, દાનેષુ યત્પુણ્યફલ
પ્રદિષ્ટમ્ । અત્યેતિ તત્સર્વમિદ વિદિત્વા,
યોગી પર સ્થાનમુપૈતિ ચાદ્યમ્ ૨૮

હરિ ૐ તત્સદિતિ શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાસૂપનિષત્સુ બ્રહ્મવિદ્યાયામ્
યોગશાસ્ત્રે શ્રીકૃષ્ણાર્જુનસવાદેઽક્ષરબ્રહ્મયોગો
નામાષ્ટમોઽધ્યાય ॥૮॥

અધ્યાય ૯ મોઃ-રાજવિદ્યા-રાજગુહ્યયોગ.

શ્રીભગવાનુવાચ। શ્રી ભગવાન બોલ્યા —

ઇદં તુ તે ગુહ્યતમં, પ્રવક્ષ્યામ્યનસૂયવે
જ્ઞાનં વિજ્ઞાનસહિતં, યજ્જ્ઞાત્વા મોક્ષ્યસેઽશુભાત્ ૧
રાજવિદ્યા રાજગુહ્યં, પવિત્રમિદમુત્તમમ્
પ્રત્યક્ષાવગમં ધર્મ્યં, સુસુખં કર્તુમવ્યયમ્ ૨
અશ્રદ્દધાનાઃ પુરૂષા, ધર્મસ્યાસ્ય પરંતપ
અપ્રાપ્ય માં નિવર્તંતે, મૃત્યુસંસારવર્ત્મનિ ૩
મયા તતમિદં સર્વં, જગદવ્યક્તમૂર્તિના
મત્સ્થાનિ સર્વભૂતાનિ, ન ચાહં તેષ્વવસ્થિતઃ ૪
ન ચ મત્સ્થાનિ ભૂતાનિ, પશ્ય મે યોગમૈશ્વરમ્
ભૂતભૃન્ન ચ ભૂતસ્થો, મમાત્મા ભૂતભાવનઃ ૫
યથાઽઽકાશસ્થિતો નિત્યં, વાયુઃ સર્વત્રગો મહાન્
તથા સર્વાણિ ભૂતાનિ, મત્સ્થાનીત્યુપધારય ૬

સર્વભૂતાનિ કૌંતેય, પ્રકૃતિં યાતિ મામિકામ્
કલ્પક્ષયે પુનસ્તાનિ, કલ્પાદૌ વિસૃજામ્યહમ્ ૭
પ્રકૃતિં સ્વામવષ્ટભ્ય, વિસૃજામિ પુનઃ પુનઃ
ભૂતગ્રામમિમં કૃત્સ્ન-મવશં પ્રકૃતેર્વશાત્ ૮
ન ચ માં તાનિ કર્માણિ, નિબધ્નંતિ ધનંજય
ઉદાસીનવદાસીન-મસક્તં તેષુ કર્મસુ ૯
મયાઽધ્યક્ષેણ પ્રકૃતિઃ, સૂયતે સચરાચરમ્
હેતુનાઽનેન કૌંતેય, જગદ્વિપરિવર્તતે ૧૦
અવજાનંતિ માં મૂઢા, માનુષીં તનુમાશ્રિતમ્
પરં ભાવમજાનંતો, મમ ભૂતમહેશ્વરમ્ ૧૧
મોઘાશા મોઘકર્માણો, મોઘજ્ઞાના વિચેતસઃ
રાક્ષસીમાસુરીં ચૈવ, પ્રકૃતિં મોહિનીં શ્રિતાઃ ૧૨
મહાત્માનસ્તુ માં પાર્થ, દૈવીં પ્રકૃતિમાશ્રિતાઃ
ભજંત્યનન્યમનસો, જ્ઞાત્વા ભૂતાદિમવ્યયમ્ ૧૩
સતતં કીર્તયંતો માં, યતંતશ્ચ દૃઢવ્રતાઃ

નમસ્યતશ્ચ મા ભક્ત્યા, નિત્યયુક્તા ઉપાસતે ૧૪
જ્ઞાનયજ્ઞેન ચાપ્યન્યે, યજતો મામુપાસતે
એકત્વેન પૃથક્ત્વેન, બહુધા વિશ્વતોમુખમ્ ૧૫
અહં ક્રતુરહ યજ્ઞઃ, સ્વધાહમહમૌષધમ્
મંત્રોઽહમહમેવાજ્ય—મહમગ્નિરહ હુતમ્ ૧૬
પિતાહમસ્ય જગતો, માતા ધાતા પિતામહ
વેદ્યં પવિત્રમોંકાર, ઋક્ સામ યજુરેવ ચ ૧૭
ગતિર્ભર્તા પ્રભુ સાક્ષી, નિવાસ શરણ સુહૃત્
પ્રભવ પ્રલય સ્થાન, નિધાન બીજમવ્યયમ્ ૧૮
તપામ્યહમહ વર્ષં, નિગૃહ્ણામ્યુત્સૃજામિ ચ
અમૃત ચૈવ મૃત્યુશ્ચ, સદસચ્ચાહમર્જુન ૧૯
ત્રૈવિદ્યા માં સોમપા પૂતપાપા,
યજ્ઞૈરિષ્ટ્વા સ્વર્ગતિ પ્રાર્થયતે,
તે પુણ્યમાસાદ્ય સુરેન્દ્રલોક—
મશ્નતિ દિવ્યાન્દિવિ દેવભોગાન્ ૨૦

તે ત ભુક્ત્વા સ્વર્ગલોક વિશાલ,
ક્ષીણે પુણ્યે મર્ત્યલોક વિશતિ,
એવ ત્રયીધર્મમનુપ્રપન્ના,
ગતાગત કામકામા લભતે ૨૧
અનન્યાશ્ચિતયતો મા, યે જના પર્યુપાસતે
તેષાં નિત્યાભિયુક્તાનાં, યોગક્ષેમં વહામ્યહમ્ ૨૨
યેડપ્યન્યદેવતાભક્તા, યજતે શ્રદ્ધયાન્વિતા
તેડપિ મામેવ કૌતેય, યજત્યવિધિપૂર્વકમ્ ૨૩
અહ હિ સર્વયજ્ઞનાં, ભોક્તા ચ પ્રભુરેવ ચ
ન તુ મામભિજાનતિ, તત્ત્વેનાતશ્ચ્યવતિ તે ૨૪
યાંતિ દેવવ્રતા દેવાન્, પિતૄન્યાંતિ પિતૃવ્રતા·
ભૂતાનિ યાતિ ભૂતેજ્યા, યાંતિ મદ્યાજિનોડપિ મામ્
પત્ર પુષ્પ ફલ તોય, યો મે ભક્ત્યા પ્રયચ્છતિ
તદહ ભક્ત્યુપહૃત–મશ્નામિ પ્રયતાત્મનઃ ૨૬
યત્કરોષિ યદશ્નાસિ, યજ્જુહોષિ દદાસિ યત્
યત્તપસ્યસિ કૌતેય, તત્કુરુષ્વ મદર્પણમ્ ૨૭

શુભાશુભફલૈરેવ, મોક્ષ્યસે કર્મબન્ધનૈઃ
સન્યાસયોગયુક્તાત્મા, વિમુક્તો મામુપૈષ્યસિ ૨૮
સમોઽહં સર્વભૂતેષુ, ન મે દ્વેષ્યોઽસ્તિ ન પ્રિયઃ
યે ભજન્તિ તુ મા ભક્ત્યા, મયિ તે તેષુ ચાપ્યહમ્
અપિ ચેત્સુદુરાચારો, ભજતે મામનન્યભાક્
સાધુરેવ સ મન્તવ્ય, સમ્યગ્વ્યવસિતો હિ સ ૩૦
ક્ષિપ્રં ભવતિ ધર્માત્મા, શશ્વચ્છાંતિ નિગચ્છતિ
કૌંતેય પ્રતિજાનીહિ, ન મે ભક્તઃ પ્રણશ્યતિ ૩૧
માં હિ પાર્થ વ્યપાશ્રિત્ય, યેઽપિ સ્યુઃ પાપયોનયઃ
સ્ત્રિયો વૈશ્યાસ્તથા શૂદ્રાસ્—તેઽપિ યાંતિ પરાં ગતિમ્
કિં પુનર્બ્રાહ્મણા પુણ્યા, ભક્તા રાજર્ષયસ્તથા
અનિત્યમસુખં લોક—મિમં પ્રાપ્ય ભજસ્વ મામ્ ૩૩
મન્મના ભવ મદ્ભક્તો, મદ્યાજી માં નમસ્કુરૂ
મામેવૈષ્યસિ યુક્ત્વૈવ—માત્માનં મત્પરાયણઃ ૩૪

હરિ ૐ તત્સદિતિ શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાસૂપનિષત્સુ બ્રહ્મવિદ્યાયામ્
યોગશાસ્ત્રે શ્રીકૃષ્ણાર્જુનસંવાદે રાજવિદ્યા—રાજગુહ્યયોગો
નામ નવમોઽધ્યાય ॥૯॥

અધ્યાય ૧૦ મો:-વિભૂતિયોગ.

શ્રીભગવાનુવાચ। શ્રી ભગવાન બોલ્યા—

ભૂય એવ મહાબાહો, શૃણુ મે પરમ વચ
યત્તેઽહં પ્રીયમાણાય, વક્ષ્યામિ હિતકામ્યયા ૧
ન મે વિદુ સુરગણા, પ્રભવ ન મહર્ષય.
અહમાદિર્હિ દેવાના, મહર્ષીણાં ચ સર્વશઃ ૨
યો મામજમનાદિ ચ, વેત્તિ લોકમહેશ્વરમ્
અસમૂઢઃ સ મર્ત્યેષુ, સર્વપાપૈઃ પ્રમુચ્યતે ૩
બુદ્ધિર્જ્ઞાનમસમોહઃ, ક્ષમા સત્ય દમઃ શમઃ
સુખ દુઃખં ભવોઽભાવો, ભય ચાભયમેવ ચ ૪
અહિંસા સમતા તુષ્ટિસ્-તપો દાન યશોઽયશ
ભવતિ ભાવા ભૂતાનાં, મત્ત એવ પૃથગ્વિધા ૫
મહર્ષયઃ સપ્ત પૂર્વે, ચત્વારો મનવસ્તથા
મદ્ભાવામાનસા જાતા, યેષાં લોક ઇમાઃ પ્રજાઃ ૬

એતાં વિભૂતિ યોગં ચ, મમ યો વેત્તિ તત્ત્વતઃ
સોઽવિકંપેન યોગેન, યુજ્યતે નાત્ર સંશય ૭
અહં સર્વસ્ય પ્રભવો, મત્તઃ સર્વં પ્રવર્તતે
ઇતિ મત્વા ભજંતે માં, બુધા ભાવસમન્વિતા ૮
મચ્ચિત્તા મદ્‌ગતપ્રાણા, બોધયંત પરસ્પરમ્
કથયંતશ્ચ માં નિત્ય, તુષ્યંતિ ચ રમંતિ ચ ૯
તેષાં સતતયુક્તાના, ભજતા પ્રીતિપૂર્વકમ્
દદામિ બુદ્ધિયોગં તં, યેન મામુપયાંતિ તે ૧૦
તેષામેવાનુકંપાર્થં–મહમજ્ઞાનજં તમઃ
નાશયામ્યાત્મભાવસ્થો, જ્ઞાનદીપેન ભાસ્વતા ૧૧

अर्जुन उवाच। અર્જુન બોલ્યા—

પરં બ્રહ્મ પરં ધામ, પવિત્રં પરમં ભવાન્
પુરૂષં શાશ્વતં દિવ્ય–માદિદેવમજં વિભુમ્ ૧૨
આહુસ્ત્વામૃષયઃ સર્વે, દેવર્ષિર્નારદસ્તથા
અસિતો દેવલો વ્યાસઃ, સ્વયં ચૈવ બ્રવીષિ મે ૧૩

સર્વમેતદૃત મન્યે, યન્માં વદસિ કેશવ
નહિ તે ભગવન્વ્યક્તિ, વિદુર્દેવા ન દાનવા ૧૪
સ્વયમેવાત્મનાત્માન , વેત્થ ત્વ પુરૂષોત્તમ
ભૂતભાવન ભૂતેશ, દેવદેવ જગત્પતે ૧૫
વક્તુમર્હસ્યશેષેણ, દિવ્યા હ્યાત્મવિભૂતય
યાભિર્વિભૂતિભિર્લોકા–નિમાંસ્ત્વ વ્યાપ્ય તિષ્ઠસિ ૧૬
કથ વિદ્યામહ યોગિસ્ ત્વાં સદા પરિચિન્તયન્
કેષુ કેષુ ચ ભાવેષુ, ચિન્ત્યોડસિ ભગવન્મયા ૧૭
વિસ્તરેણાત્મનો યોગ, વિભૂતિ ચ જનાર્દન
ભૂયઃ કથય તૃપ્તિર્હિ, શૃણ્વતો નાસ્તિ મેડમૃતમ્ ૧૮

श्रीभगवानुवाच । શ્રી ભગવાન બોલ્યા —

હત તે કથયિષ્યામિ, દિવ્યા હ્યાત્મવિભૂતયઃ
પ્રાધાન્યતઃ કુરૂશ્રેષ્ઠ, નાસ્ત્યંતો વિસ્તરસ્ય મે ૧૯
અહમાત્મા ગુડાકેશ, સર્વભૂતાશયસ્થિતઃ
અહમાદિશ્ચ મધ્ય ચ, ભૂતાનામત એવ ચ ૨૦

આદિત્યાનામહં વિષ્ણુર્-જ્યોતિષાં રવિરંશુમાન્
મરીચિર્મરુતામસ્મિ, નક્ષત્રાણામહં શશી ૨૧
વેદાના સામવેદોઽસ્મિ, દેવાનામસ્મિ વાસવઃ
ઇંદ્રિયાણા મનશ્ચાસ્મિ, ભૂનાતામસ્મિ ચેતના ૨૨
રુદ્રાણા શંકરશ્ચાસ્મિ, વિત્તેશો યક્ષરક્ષસામ્
વસૂનાં પાવકશ્ચાસ્મિ, મેરુઃ શિખરિણામહમ્ ૨૩
પુરોધસાં ચ મુખ્ય માં, વિદ્ધિ પાર્થ બૃહસ્પતિમ્
સેનાનીનામહં સ્કંદઃ, સરસામસ્મિ સાગર: ૨૪
મહર્ષીણા ભૃગુરહં, ગિરામસ્મ્યેકમક્ષરમ્
યજ્ઞાનાં જપયજ્ઞોઽસ્મિ, સ્થાવરાણાં હિમાલય ૨૫
અશ્વત્થઃ સર્વવૃક્ષાણાં, દેવર્ષીણાં ચ નારદ
ગંધર્વાણા ચિત્રરથ, સિદ્ધાના કપિલો મુનિ. ૨૬
ઉચ્ચૈઃશ્રવસમશ્વાનાં, વિદ્ધિ મામમૃતોદ્ભવમ્
ઐરાવતં ગજેન્દ્રાણાં, નરાણાં ચ નરાધિપમ્ ૨૭
આયુધાનામહં વજ્ર, ધેનૂનામસ્મિ કામધુક્
પ્રજનશ્ચાસ્મિ કંદર્પ, સર્પાણામસ્મિ વાસુકિ ૨૮

અનંતશ્ચાસ્મિ નાગાનાં, વરૂણો યાદસામહમ્
પિતૃણામર્યમા ચાસ્મિ, યમ સંયમતામહમ્ ૨૯
પ્રહ્‌લાદશ્ચાસ્મિ દૈત્યાના, કાલ કલયતામહમ્
મૃગાણાં ચ મૃગેન્દ્રોઽહ, વૈનતેયશ્ચ પક્ષિણામ્ ૩૦
પવન પવતામસ્મિ, રામઃ શસ્ત્રભૃતામહમ્
ઝષાણાં મકરશ્ચાસ્મિ, સ્રોતસામસ્મિ જાન્હવી ૩૧
સર્ગાણામાદિરતશ્ચ, મધ્ય ચૈવાહમર્જુન
અધ્યાત્મવિદ્યા વિદ્યાના, વાદ' પ્રવદતામહમ્ ૩૨
અક્ષરાણામકારોઽસ્મિ, દ્વદ્વ સામાસિકસ્ય ચ
અહમેવાક્ષય કાલો, ધાતાઽહ વિશ્વતોમુખ ૩૩
મૃત્યુ સર્વહશ્ચાહ–મુદ્‌ભવશ્ચ ભવિષ્યતામ્
કીર્તિ'શ્રીર્વાક્ ચ નારીણા, સ્મૃતિર્મેધા ધૃતિ ક્ષમા
બૃહત્સામ તથા સામ્નાં, ગાયત્રી છદસામહમ્
માસાના માર્ગશીર્ષોઽહ–મૃતૂના કુસુમાકર ૩૫
દ્યૂત છલયતામસ્મિ, તેજસ્તેજસ્વિનામહમ્

જયોઽસ્મિ વ્યવસાયોઽસ્મિ, સત્ત્વ સત્ત્વવતામહમ્
વૃષ્ણીનાં વાસુદેવોઽસ્મિ, પાંડવાનાં ધનંજય.
મુનીનામપ્યહં વ્યાસ, કવીનામુશના કવિઃ ૩૭
દંડો દમયતામસ્મિ, નીતિરસ્મિ જિગીષતામ્
મૌનં ચૈવાસ્મિ ગુહ્યાનાં, જ્ઞાન જ્ઞાનવતામહમ્ ૩૮
યચ્ચાપિ સર્વભૂતાનાં, બીજં તદહમર્જુન
ન તદસ્તિ વિના યત્સ્યાન્—મયા ભૂત ચરાચરમ્
નાંતોઽસ્તિ મમ દિવ્યાનાં, વિભૂતિનાં પરંતપ
એષ તૂદ્દેશતઃ પ્રોક્તો, વિભૂતેર્વિસ્તરો મયા ૪૦
યદ્યદ્વિભૂતિમત્સત્ત્વ, શ્રીમદૂર્જિતમેવ વા
તત્તદેવાવગચ્છ ત્વં, મમ તેજોઽશસંભવમ્ ૪૧
અથવા બહુનૈતેન, કિં જ્ઞાતેન તવાર્જુન
વિષ્ટભ્યાહમિદં કૃત્સ્ન—મેકાંશેન સ્થિતો જગત ૪૨

હરિ ૐ તત્સદિતિ શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાસૂપનિષત્સુ બ્રહ્મવિદ્યાયાં
યોગશાસ્ત્રે શ્રીકૃષ્ણાર્જુનસંવાદે વિભૂતિયોગો નામ
દશમોઽધ્યાય ॥ ૧૦ ॥

અધ્યાય ૧૧ મો–વિશ્વરૂપદર્શનયોગ.

अर्जुन उवाच। અર્જુન બોલ્યા—

મદનુગ્રહાય પરમ, ગુહ્યમધ્યાત્મસંજ્ઞિતમ્
યત્ત્વયોક્ત વચસ્તેન, મોહોઽયં વિગતો મમ ૧
ભવાપ્યયૌ હિ ભૂતાનાં, શ્રુતૌ વિસ્તરશો મયા
ત્વત્તઃ કમલપત્રાક્ષ, માહાત્મ્યમપિ ચાવ્યયમ્ ૨
એવમેતદ્યથાત્થ ત્વ–માત્માનં પરમેશ્વર
દ્રષ્ટુમિચ્છામિ તે રૂપ–મૈશ્વરં પુરુષોત્તમ ૩
મન્યસે યદિ તચ્છક્યં, મયા દ્રષ્ટુમિતિ પ્રભો
યોગેશ્વર તતો મે ત્વં, દર્શયાત્માનમવ્યયમ્ ૪

श्रीभगवानुवाच। શ્રી ભગવાન બોલ્યા—

પશ્ય મે પાર્થ રૂપાણિ, શતશોઽથ સહસ્રશઃ
નાનાવિધાનિ દિવ્યાનિ, નાનાવર્ણાકૃતીનિ ચ ૫
પશ્યાદિત્યાન્વસૂન્રુદ્રા–નશ્વિનૌ મરુતસ્તથા
બહૂન્યદૃષ્ટપૂર્વાણિ, પશ્યાશ્ચર્યાણિ ભારત ૬

ઇહૈકસ્થં જગત્કૃત્સ્નં, પશ્યાદ્ય સચરાચરમ્
મમ દેહે ગુડાકેશ, યચ્ચાન્યદ્દ્રષ્ટુમિચ્છસિ ૭
ન તુ માં શક્યસે દ્રષ્ટુ-મનેનૈવ સ્વચક્ષુષા
દિવ્યં દદામિ તે ચક્ષુઃ, પશ્ય મે યોગમૈશ્વરમ્ ૮

सजय उवाच । **સંજય બોલ્યા —**

એવમુક્ત્વા તતો રાજન્, મહાયોગેશ્વરો હરિઃ ।
દર્શયામાસ પાર્થાય, પરમં રૂપમૈશ્વરમ્ ૯
અનેકવક્ત્રનયન-મનેકાદ્ભુતદર્શનમ્
અનેકદિવ્યાભરણં, દિવ્યાનેકોદ્યતાયુધમ્ ૧૦
દિવ્યમાલ્યાંબરધરં, દિવ્યગંધાનુલેપનમ્
સર્વાશ્ચર્યમયં દેવ-મનંતં વિશ્વતોમુખમ્ ૧૧
દિવિ સૂર્યસહસ્રસ્ય, ભવેદ્યુગપદુત્થિતા
યદિ ભાઃ સદૃશી સા સ્યાદ્-ભાસસ્તસ્ય મહાત્મનઃ
તત્રૈકસ્થં જગત્કૃત્સ્નં, પ્રવિભક્તમનેકધા
અપશ્યદ્દેવદેવસ્ય, શરીરે પાંડવસ્તદા ૧૩

તતઃ સ વિસ્મયાવિષ્ટો, હૃષ્ટરોમા ધનંજયઃ
પ્રણમ્ય શિરસા દેવ, કૃતાંજલિરભાષત ૧૪

अर्जुन उवाच। **અર્જુન બોલ્યા —**

પશ્યામિ દેવાંસ્તવ દેવ દેહે,
સર્વાંસ્તથા ભૂતવિશેષસંઘાન્
બ્રહ્માણમીશં કમલાસનસ્થ-
મૃષીંશ્ચ સર્વાનુરગાંશ્ચ દિવ્યાન્ ૧૫
અનેકબાહૂદરવક્ત્રનેત્રં,
પશ્યામિ ત્વાં સર્વતોઽનંતરૂપમ
નાંતં ન મધ્યં ન પુનસ્તવાદિં,
પશ્યામિ વિશ્વેશ્વર વિશ્વરૂપમ્ ૧૬
કિરીટિનં ગદિનં ચક્રિણં ચ,
તેજોરાશિં સર્વતો દીપ્તિમંતમ
પશ્યામિ ત્વાં દુર્નિરીક્ષ્યં સમંતાદ્,
દીપ્તાનલાર્કદ્યુતિમપ્રમેયમ્ ૧૭

ત્વમક્ષર પરમં વેદિતવ્યં,
ત્વમસ્ય વિશ્વસ્ય પરં નિધાનમ્
ત્વમવ્યયઃ શાશ્વતધર્મગોપ્તા,
સનાતનસ્ત્વં પુરૂષો મતો મે ૧૮
અનાદિમધ્યાંતમનંતવીર્ય-
મનંતબાહુ શશિસૂર્યનેત્રમ્
પશ્યામિ ત્વાં દીપ્તહુતાશવક્ત્રં,
સ્વતેજસા વિશ્વમિદં તપંતમ્ ૧૯
દ્યાવાપૃથિવ્યોરિદમંતરં હિ,
વ્યાપ્તં ત્વયૈકેન દિશશ્ચ સર્વાઃ
દૃષ્ટ્વાઽદ્ભુતં રૂપમુગ્રં તવેદં,
લોકત્રયં પ્રવ્યથિતં મહાત્મન્ ૨૦
અમી હિ ત્વાં સુરસંઘા વિશંતિ,
કેચિદ્ભીતાઃ પ્રાંજલયો ગૃણંતિ
સ્વસ્તીત્યુક્ત્વા મહર્ષિસિદ્ધસંઘાઃ,
સ્તુવંતિ ત્વાં સ્તુતિભિઃ પુષ્કલાભિઃ ૨૧

રૂદ્રાદિત્યા વસવો યે ચ સાધ્યા,
વિશ્વેઽશ્વિનૌ મરૂતશ્ચોષ્મપાશ્ચ
ગંધર્વયક્ષાસુરસિદ્ધસંઘા,
વીક્ષંતે ત્વાં વિસ્મિતાશ્ચૈવ સર્વે ૨૨
રૂપં મહત્તે બહુવક્ત્રનેત્રં,
મહાબાહો બહુબાહૂરૂપાદમ્
બહૂદરં બહુદંષ્ટ્રાકરાલં,
દૃષ્ટ્વા લોકાઃ પ્રવ્યથિતાસ્તથાઽહમ્ ૨૩
નભઃસ્પૃશં દીપ્તમનેકવર્ણં,
વ્યાત્તાનનં દીપ્તવિશાલનેત્રમ્
દૃષ્ટ્વા હિ ત્વાં પ્રવ્યથિતાંતરાત્મા,
ધૃતિં ન વિંદામિ શમં ચ વિષ્ણો ૨૪
દંષ્ટ્રાકરાલાનિ ચ તે મુખાનિ,
દૃષ્ટ્વૈવ કાલાનલસંનિભાનિ
દિશો ન જાને ન લભે ચ શર્મ,
પ્રસીદ દેવેશ જગન્નિવાસ ૨૫

અમી ચ ત્વાં ધૃતરાષ્ટ્રસ્ય પુત્રાઃ,
સર્વે સહૈવાવનિપાલસંઘૈઃ
ભીષ્મો દ્રોણઃ સૂતપુત્રસ્તથાસૌ,
સહાસ્મદીયૈરપિ યોધમુખ્યૈઃ ૨૬
વક્ત્રાણિ તે ત્વરમાણા વિશંતિ,
દંષ્ટ્રાકરાલાનિ ભયાનકાનિ
કેચિદ્વિલગ્ના દશનાંતરેષુ,
સંદૃશ્યંતે ચૂર્ણિતૈરુત્તમાંગૈઃ ૨૭
યથા નદીનાં બહવોઽમ્બુવેગાઃ,
સમુદ્રમેવાભિમુખા દ્રવંતિ
તથા તવામી નરલોકવીરા,
વિશંતિ વક્ત્રાણ્યભિતો જ્વલંતિ ૨૮
યથા પ્રદીપ્તં જ્વલનં પતંગા,
વિશંતિ નાશાય સમૃદ્ધવેગાઃ
તથૈવ નાશાય વિશંતિ લોકાસ્-
તવાપિ વક્ત્રાણિ સમૃદ્ધવેગાઃ ૨૯

લેલિહ્યસે ગ્રસમાનઃ સમન્તાલ્-
લોકાન્સમગ્રાન્વદનૈર્જ્વલદ્ભિઃ
તેજોભિરાપૂર્ય જગત્સમગ્રં,
ભાસસ્તવોગ્રાઃ પ્રતપન્તિ વિષ્ણો ૩૦
આખ્યાહિ મે કો ભવાનુગ્રરૂપો,
નમોઽસ્તુ તે દેવવર પ્રસીદ
વિજ્ઞાતુમિચ્છામિ ભવન્તમાદ્યં,
ન હિ પ્રજાનામિ તવ પ્રવૃત્તિમ્ ૩૧

श्रीभगवानुवाच । શ્રી ભગવાન્ બોલ્યા:—

કાલોઽસ્મિ લોકક્ષયકૃત્પ્રવૃદ્ધો,
લોકાન્સમાહર્તુમિહ પ્રવૃત્ત
ઋતેઽપિ ત્વાં ન ભવિષ્યન્તિ સર્વે,
યેઽવસ્થિતા પ્રત્યનીકેષુ યોધા ૩૨
તસ્માત્ત્વમુત્તિષ્ઠ યશો લભસ્વ,
જિત્વા શત્રૂન્ભુઙ્ક્ષ્વ રાજ્યં સમૃદ્ધમ્

મયૈવૈતે નિહતાઃ પૂર્વમેવ,
નિમિત્તમાત્રં ભવ સવ્યસાચિન્ ૩૩
દ્રોણં ચ ભીષ્મં ચ જયદ્રથં ચ,
કર્ણં તથાઽન્યાનપિ યોધવીરાન્
મયા હતાંસ્ત્વં જહિ મા વ્યથિષ્ઠા,
યુદ્ધયસ્વ જેતાઽસિ રણે સપત્નાન્ ૩૪
सञ्जय उवाच । સંજય બોલ્યા —
એતચ્છ્રુત્વા વચનં કેશવસ્ય,
કૃતાંજલિર્વેપમાનઃ કિરીટી
નમસ્કૃત્વા ભૂય એવાહ કૃષ્ણં,
સગદ્ગદં ભીતભીતઃ પ્રણમ્ય ૩૫
अर्जुन उवाच । અર્જુન બોલ્યા —
સ્થાને હૃષીકેશ તવ પ્રકીર્ત્યા,
જગત્પ્રહૃષ્યત્યનુરજ્યતે ચ
રક્ષાંસિ ભીતાનિ દિશો દ્રવન્તિ,
સર્વે નમસ્યન્તિ ચ સિદ્ધસંઘાઃ ૩૬

કસ્માચ્ચ તે ન નમેરન્મહાત્મન્,
    ગરીયસે બ્રહ્મણોઽપ્યાદિકર્ત્રે
અનંત દેવેશ જગન્નિવાસ,
    ત્વમક્ષરં સદસત્તત્પરં યત્ ૩૭
ત્વમાદિદેવઃ પુરુષઃ પુરાણસ્-
    ત્વમસ્ય વિશ્વસ્ય પરં નિધાનમ્
વેત્તાઽસિ વેદ્યં ચ પરં ચ ધામ,
    ત્વયા તતં વિશ્વમનંતરૂપ ૩૮
વાયુર્યમોઽગ્નિર્વરુણઃ શશાંક,
    પ્રજાપતિસ્ત્વં પ્રપિતામહશ્ચ
નમો નમસ્તેઽસ્તુ સહસ્રકૃત્વઃ,
    પુનશ્ચ ભૂયોઽપિ નમો નમસ્તે ૩૯
નમઃ પુરસ્તાદથ પૃષ્ઠતસ્તે,
    નમોઽસ્તુ તે સર્વત એવ સર્વ
અનંતવીર્યામિતવિક્રમસ્ત્વં,
    સર્વં સમાપ્નોષિ તતોઽસિ સર્વઃ. ૪૦

સખેતિ મત્વા પ્રસભં યદુક્તં,
હે કૃષ્ણ હે યાદવ હે સખેતિ
અજાનતા મહિમાનં તવેદં,
મયા પ્રમાદાત્પ્રણયેન વાડપિ ૪૧
યચ્ચાવહાસાર્થમસત્કૃતોડસિ,
વિહારશય્યાસનભોજનેષુ
એકોડથવાપ્યચ્યુત તત્સમક્ષં,
તત્ક્ષામયે ત્વામહમપ્રમેયમ્ ૪૨
પિતાસિ લોકસ્ય ચરાચરસ્ય,
ત્વમસ્ય પૂજ્યશ્ચ ગુરુર્ગરીયાન્
ન ત્વત્સમોડસ્ત્યભ્યધિકઃ કુતોડન્યો,
લોકત્રયેડપ્યપ્રતિમપ્રભાવ ૪૩
તસ્માત્પ્રણમ્ય પ્રણિધાય કાયં,
પ્રસાદયે ત્વામહમીશમીડ્યમ્
પિતેવ પુત્રસ્ય સખેવ સખ્યુઃ,
પ્રિયઃ પ્રિયાયાર્હસિ દેવ સોઢુમ્ ૪૪

અદૃષ્ટપૂર્વં હૃષિતોઽસ્મિ દૃષ્ટ્વા,
ભયેન ચ પ્રવ્યથિત મનો મે
તદેવ મે દર્શય દેવ રૂપ
પ્રસીદ દેવેશ જગન્નિવાસ ૪૫
કિરીટિન ગદિન ચક્રહસ્ત–
મિચ્છામિ ત્વાં દ્રષ્ટુમહ તથૈવ
તેનૈવ રૂપેણ ચતુર્ભુજેન,
સહસ્રબાહો ભવ વિશ્વમૂર્તે ૪૬

श्रीभगवानुवाच । શ્રી ભગવાન બોલ્યા.—

મયા પ્રસન્નેન તવાર્જુનેદ,
રૂપ પર દર્શિતમાત્મયોગાત્
તેજોમયં વિશ્વમનતમાદ્ય,
યન્મે ત્વદન્યેન ન દષ્ટપૂર્વમ ૪૭
ન વેદયજ્ઞાધ્યયનૈર્ન દાનૈર્–
ન ચ ક્રિયાભિર્ન તપોભિરુગ્રૈ·

એવ ‹પ. શક્ય અહ નૃલોકે,
દ્રષ્ટુ ત્વદન્યેન કુરૂપ્રવીર ૪૮

મા તે વ્યથા મા ચ વિમૂઢભાવો,
દૃષ્ટ્વા રૂપં ઘોરમીદૃઙ્મમેદમ્
વ્યપેતભી પ્રીતમના· પુનસ્ત્વં,
તદેવ મે રૂપમિદં પ્રપશ્ય ૪૯

सजय उवाच सજય બોલ્યા —

ઈત્યર્જુન વાસુદેવસ્તથોક્ત્વા,
સ્વક રૂપ દર્શયામાસ ભૂય
આશ્વાસયામાસ ચ ભીતમેન,
ભૂત્વા પુન સૌમ્યવપુર્મહાત્મા ૫૦

अर्जुन उवाच અર્જુન બોલ્યા —

દ્રષ્ટ્વેદ માનુષ રૂપ, તવ સૌમ્યં જનાર્દન
ઈદાનીમસ્મિ સંવૃત્ત, સચેતા. પ્રકૃતિં ગત ૫૧

શ્રીભગવાન્ ઉવાચ શ્રીભગવાન બોલ્યા —

સુદુર્દર્શમિદં રૂપં, દ્રષ્ટવાનસિ યન્મમ
દેવા અપ્યસ્ય રૂપસ્ય, નિત્યં દર્શનકાંક્ષિણઃ ૫૨

નાહં વેદૈર્ન તપસા, ન દાનેન ન ચેજ્યયા
શક્ય એવં વિધો દ્રષ્ટું, દ્રષ્ટવાનસિ માં યથા ૫૩

ભક્ત્યા ત્વનન્યયા શક્ય, અહમેવંવિધોઽર્જુન
જ્ઞાતું દ્રષ્ટું ચ તત્ત્વેન, પ્રવેષ્ટું ચ પરંતપ ૫૪

મત્કર્મકૃન્મત્પરમો, મદ્ભક્ત સંગવર્જિત.
નિર્વૈરઃ સર્વભૂતેષુ, ય સ મામેતિ પાંડવ ૫૫

હરિ ૐ તત્સદિતિ શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાસૂપનિષત્સુ બ્રહ્મવિદ્યાયામ્
યોગશાસ્ત્રે શ્રીકૃષ્ણાર્જુનસંવાદે વિશ્વરૂપદર્શનયોગો
નામ એકાદશોઽધ્યાય ॥૧૧॥

અધ્યાય ૧૨ મો–ભક્તિયોગ.

अर्जुन उवाच। અર્જુન બોલ્યા—

એવ સતતયુક્તા યે, ભક્તાસ્ત્વાં પર્યુપાસતે
યે ચાપ્યક્ષરમવ્યક્ત, તેષા કે યોગવિત્તમા ૧

श्रीभगवान् उवाच શ્રી ભગવાન બોલ્યા—

મય્યાવેશ્ય મનો યે મા, નિત્યયુક્તા ઉપાસતે
શ્રદ્ધયા પરયોપેતાસ્–તે મે યુક્તતમા મતાઃ ૨
યે ત્વક્ષરમનિર્દેશ્ય–મવ્યક્ત પર્યુપાસતે
સર્વત્રગમચિત્ય ચ, ૂટસ્થમચલ ધ્રુવમ્ ૩
સ નિયમ્યે દ્રિયગ્રામ, સર્વત્ર સમબુદ્ધય
તે પ્રાપ્નુવ તિ મામેવ, સર્વભૂતહિતે રતા ૪
ક્લેશોઽધિકતરસ્તેષા મવ્યક્તાસક્તચેતસામ્
અવ્યક્તા હિ ગતિર્દુ ખ, દેહવદ્ભિરવાપ્યતે ૫
યે તુ સર્વાણિ કર્માણિ, મયિ સ ન્યસ્ય મત્પરાઃ
અનન્યેનૈવ યોગેન, મા ધ્યાય ત ઉપાસતે ૬

તેષામહ સમુદ્ધર્તા, મૃત્યુસંસારસાગરાત્
ભવામિ ન ચિરાત્પાર્થ, મય્યાવેશિતચેતસામ્ ૭
મય્યેવ મન આધત્સ્વ, મયિ બુદ્ધિ નિવેશય
નિવસિષ્યસિ મય્યેવ, અત ઊર્ધ્વં ન સશય ૮
અથ ચિત્ત સમાધાતુ, ન શક્નોષિ મયિ સ્થિરમ્
અભ્યાસયોગેન તતો, મામિચ્છાપ્તુ ધનજય ૯
અભ્યાસેઽપ્યસમર્થોઽસિ, મત્કર્મપરમો ભવ
મદર્થમપિ કર્માણિ, કુર્વન્સિદ્ધિમવાપ્સ્યસિ ૧૦
અથૈતદપ્યશક્તોઽસિ, કર્તું મદ્યોગમાશ્રિતઃ
સર્વકર્મફલત્યાગ, તત કુરુ યતાત્મવાન્ ૧૧
શ્રેયો હિ જ્ઞાનમભ્યાસાજ્-જ્ઞાનાદ્ધ્યાન વિશિષ્યતે
ધ્યાનાત્કર્મફલત્યાગસ્-ત્યાગાચ્છાંતિરનતરમ્ ૧૨
અદ્વેષ્ટા સર્વભૂતાનાં, મૈત્રઃ કરુણ એવ ચ
નિર્મમો નિરહકાર, સમદુખસુખઃ ક્ષમી ૧૩
સતુષ્ટ સતત યોગી, યતાત્મા દૃઢનિશ્ચય
મય્યર્પિતમનોબુદ્ધિર્-યો મે ભક્ત સ મે પ્રિયઃ ૧૪

યસ્માન્નોદ્વિજતે લોકો, લોકાન્નોદ્વિજતે ચ યઃ
હર્ષામર્ષભયોદ્વેગૈર્-મુક્તો યઃ સ ચ મે પ્રિય ૧૫
અનપેક્ષ શુચિર્દક્ષ, ઉદાસીનો ગતવ્યથઃ
સર્વારંભપરિત્યાગી, યો મદ્ભક્ત સ મે પ્રિય ૧૬
યો ન હૃષ્યતિ ન દ્વેષ્ટિ, ન શોચતિ ન કાંક્ષતિ
શુભાશુભપરિત્યાગી, ભક્તિમાન્યઃ સ મે પ્રિય ૧૭
સમઃ શત્રૌ ચ મિત્રે ચ, તથા માનાપમાનયો
શીતોષ્ણસુખદુ ખેષુ, સમ સંગવિવર્જિતઃ ૧૮
તુલ્યનિંદાસ્તુતિર્મૌની, સંતુષ્ટો યેન કેનચિત્
અનિકેત સ્થિરમતિર્-ભક્તિમાન્મે પ્રિયો નરઃ ૧૯
યે તુ ધર્મ્યામૃતમિદં, યથોક્ત પર્યુપાસતે
શ્રદ્દધાના મત્પરમા, ભક્તાસ્તેઽતીવ મે પ્રિયા ૨૦

હરિ ૐ તત્સદિતિ શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાસૂપનિષત્સુ બ્રહ્મવિદ્યાયાં યોગશાસ્ત્રે શ્રીકૃષ્ણાર્જુનસંવાદે ભક્તિયોગો નામ દ્વાદશોઽધ્યાય ॥ ૧૨ ॥

અધ્યાય ૧૩ મો-ક્ષેત્રક્ષેત્રજ્ઞવિભાગયોગ.

अर्जुन उवाच। અર્જુન બોલ્યા—
પ્રકૃતિ પુરૂષ ચૈવ, ક્ષેત્ર ક્ષેત્રજ્ઞમેવ ચ
એતદ્વેદિતુમિચ્છામિ, જ્ઞાન જ્ઞેય ચ કેશવ ૧
श्रीभगवानुवाच। શ્રી ભગવાન બોલ્યા—
ઇદ શરીર કૌંતેય, ક્ષેત્રમિત્યભિધીયતે
એતદ્યો વેત્તિ ત પ્રાહુ:, ક્ષેત્રજ્ઞ ઇતિ તદ્વિદ ૨
ક્ષેત્રજ્ઞ ચાપિ માં વિદ્ધિ, સર્વક્ષેત્રેષુ ભારત
ક્ષેત્રક્ષેત્રજ્ઞયોર્જ્ઞાન, યત્તજ્જ્ઞાન મત મમ ૩
તત્ક્ષેત્ર યચ્ચ યાદૃક્ ચ, યદ્વિકારિ યતશ્ચ યત્
સ ચ યો યત્પ્રભાવશ્ચ, તત્સમાસેન મે શૃણુ ૪
ઋષિભિર્બહુધા ગીત, છંદોભિર્વિવિધૈઃ પૃથક્
બ્રહ્મસૂત્રપદૈશ્ચૈવ, હેતુમદ્ભિર્વિનિશ્ચિતૈ: ૫
મહાભૂતાન્યહ કારો, બુદ્ધિરવ્યક્તમેવ ચ
ઇંદ્રિયાણિ દશૈક ચ, પચ ચેંદ્રિયગોચરાઃ ૬

ઇચ્છા દ્વેષ: સુખં દુખં, સંઘાતશ્ચેતના ધૃતિ:
એતત્ક્ષેત્રં સમાસેન, સવિકારમુદાહૃતમ્ ૭
અમાનિત્વમદંભિત્વ-મહિંસા ક્ષાંતિરાર્જવમ્
આચાર્યોપાસનં શૌચં, સ્થૈર્યમાત્મવિનિગ્રહઃ ૮
ઇંદ્રિયાર્થેષુ વૈરાગ્ય-મનહંકાર એવ ચ
જન્મમૃત્યુજરાવ્યાધિ-દુઃખદોષાનુદર્શનમ્ ૯
અસક્તિરનભિષ્વંગ, પુત્રદારગૃહાદિષુ
નિત્યં ચ સમચિત્તત્વ-મિષ્ટાનિષ્ટોપપત્તિષુ ૧૦
મયિ ચાનન્યયોગેન, ભક્તિરવ્યભિચારિણી
વિવિક્તદેશસેવિત્વ-મરતિર્જનસંસદિ ૧૧
અધ્યાત્મજ્ઞાનનિત્યત્વં, તત્ત્વજ્ઞાનાર્થદર્શનમ્
એતજ્જ્ઞાનમિતિ પ્રોક્ત-મજ્ઞાનં યદતોઽન્યથા ૧૨
જ્ઞેયં યત્તત્પ્રવક્ષ્યામિ, યજ્જ્ઞાત્વાઽમૃતમશ્નુતે
અનાદિમત્પરં બ્રહ્મ, ન સત્તન્નાસદુચ્યતે ૧૩
સર્વતઃ પાણિપાદં તત્, સર્વતોઽક્ષિશિરોમુખમ્
સર્વતઃ શ્રુતિમલ્લોકે, સર્વમાવૃત્ય તિષ્ઠતિ ૧૪

સર્વેંદ્રિયગુણાભાસ, સર્વેંદ્રિયવિવર્જિતમ્
અસક્ત સર્વભૃચ્ચૈવ, નિર્ગુણ ગુણભોક્તૃ ચ ૧૫
બહિર તશ્ચ ભૂતાના–મચર ચરમેવ ચ
સૂક્ષ્મત્વાત્તદવિજ્ઞેય, દૂરસ્થં ચાંતિકે ચ તત્ ૧૬
અવિભક્ત ચ ભૂતેષુ, વિભક્તમિવ ચ સ્થિતમ્
ભૂતભર્તૃ ચ તજ્જ્ઞેય, ગ્રસિષ્ણુ પ્રભવિષ્ણુ ચ ૧૭
જ્યોતિષામપિ તજ્જ્યોતિસ્, તમસઃ પરમુચ્યુતે
જ્ઞાન જ્ઞેય જ્ઞાનગમ્ય, હૃદિ સર્વસ્ય ધિષ્ઠિતમ્ ૧૮
ઇતિ ક્ષેત્ર તથા જ્ઞાન, જ્ઞેય ચોક્ત સમાસતઃ
મદ્ભક્ત એતદ્વિજ્ઞાય, મદ્ભાવાયોપપદ્યતે ૧૯
પ્રકૃતિ પુરૂષ ચૈવ, વિદ્ધ્યનાદી ઉભાવપિ
વિકારાંશ્ચ ગુણાંશ્ચૈવ, વિદ્ધિ પ્રકૃતિસભવાન્ ૨૦
કાર્યકારણકર્તૃત્વે, હેતુઃ પ્રકૃતિરૂચ્યતે
પુરૂષ સુખદુઃખાનાં, ભોક્તૃત્વે હેતુરૂચ્યતે ૨૧
પુરૂષઃ પ્રકૃતિસ્થો હિ, ભુક્તે પ્રકૃતિજાન્ગુણાન્
કારણં ગુણસગોઽસ્ય, સદસદ્યોનિજન્મસુ ૨૨

ઉપદ્રષ્ટાનુમતા ચ, ભર્તા ભોક્તા મહેશ્વરઃ
પરમાત્મેતિ ચાપ્યુક્તો, દેહેઽસ્મિન્ પુરૂષઃ પરઃ ૨૩
ય એવ વેત્તિ પુરૂષ, પ્રકૃતિ ચ ગુણૈ સહ
સર્વથા વર્તમાનોઽપિ, ન સ ભૂયોઽભિજાયતે ૨૪
ધ્યાનેનાત્મનિ પશ્યતિ, કેચિદાત્માનમાત્મના
અન્યે સાંખ્યેન યોગેન, કર્મયોગેન ચાપરે ૨૫
અન્યે ત્વેવમજાનતઃ, શ્રુત્વાન્યેભ્ય ઉપાસતે
તેઽપિ ચાતિતરન્ત્યેવ, મૃત્યુ શ્રુતિપરાયણા ૨૬
યાવત્સ જાયતે કિંચિત્—સત્ત્વ સ્થાવરજંગમમ્
ક્ષેત્રક્ષેત્રજ્ઞસંયોગાત્—તદ્વિદ્ધિ ભરતર્ષભ ૨૭
સમ સર્વેષુ ભૂતેષુ, તિષ્ઠન્ત પરમેશ્વરમ્
વિનશ્યત્સ્વવિનશ્યન્ત, યઃ પશ્યતિ સ પશ્યતિ ૨૮
સમ પશ્યન્હિ સર્વત્ર, સમવસ્થિતમીશ્વરમ્
ન હિનસ્ત્યાત્મનાઽઽત્માન, તતો યાતિ પરાં ગતિમ્ ૨૯
પ્રકૃત્યૈવ ચ કર્માણિ, ક્રિયમાણાનિ સર્વશ
યઃ પશ્યતિ તથાઽઽત્માન—મકર્તારં સ પશ્યતિ ૩૦

યદા ભૂતપૃથગ્ભાવ—મેકસ્થમનુપશ્યતિ
તત એવ ચ વિસ્તારં, બ્રહ્મ સંપદ્યતે તદા ૩૧
અનાદિત્વાન્નિર્ગુણત્વાત્, પરમાત્માયમવ્યયઃ
શરીરસ્થોઽપિ કૌંતેય, ન કરોતિ ન લિપ્યતે ૩૨
યથા સર્વગતં સૌક્ષ્મ્યા—દાકાશં નોપલિપ્યતે
સર્વત્રાવસ્થિતો દેહે, તથાત્મા નોપલિપ્યતે ૩૩
યથા પ્રકાશયત્યેકઃ, કૃત્સ્નં લોકમિમં રવિ
ક્ષેત્રં ક્ષેત્રી તથા કૃત્સ્નં, પ્રકાશયતિ ભારત ૩૪
ક્ષેત્રક્ષેત્રજ્ઞયોરેવ-મંતરં જ્ઞાનચક્ષુષા
ભૂતપ્રકૃતિમોક્ષં ચ, યે વિદુર્યાંતિ તે પરમ્ ×૩૫

૯૮ ૐ તત્સદિતિ શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાસૂપનિષત્સુ બ્રહ્મવિદ્યાયામ્ યોગશાસ્ત્રે શ્રીકૃષ્ણાર્જુનસંવાદે ક્ષેત્રક્ષેત્રજ્ઞવિભાગયોગો નામ ત્રયોદશોઽધ્યાય ॥૧૩॥

× પ્રથમ શ્લોક વધારવાથી ૩૪ ને બદલે ૩૫ થયા છે.

અધ્યાય ૧૪ મો–ત્રિગુણવિભાગયોગ

श्रीभगवान् उवाच श्री ભગવાન બોલ્યા—

પર ભૂય પ્રવક્ષ્યામિ, જ્ઞાનાનાં જ્ઞાનમુત્તમમ્
યજ્જ્ઞાત્વા મુનય સર્વે, પરાં સિદ્ધિમિતો ગતાઃ ૧
ઇદં જ્ઞાનમુપાશ્રિત્ય, મમ સાધર્મ્યમાગતાઃ
સર્ગેઽપિ નોપજાયન્તે, પ્રલયે ન વ્યથન્તિ ચ ૨
મમ યોનિર્મહદ્બ્રહ્મ, તસ્મિન્ગર્ભં દધામ્યહમ્
સંભવ સર્વભૂતાનાં, તતો ભવતિ ભારત ૩
સર્વયોનિષુ કૌંતેય, મૂર્તય. સંભવન્તિ યા
તાસાં બ્રહ્મ મહદ્યોનિ–રહં બીજપ્રદ પિતા ૪
સત્ત્વં રજસ્તમ ઇતિ, ગુણા પ્રકૃતિસંભવા
નિબધ્નન્તિ મહાબાહો, દેહે દેહિનમવ્યયમ્ ૫
તત્ર સત્ત્વં નિર્મલત્વાત્–પ્રકાશકમનામયમ્
સુખસંગેન બધ્નાતિ, જ્ઞાનસંગેન ચાનઘ ૬

રજો રાગાત્મક વિદ્ધિ, તૃષ્ણાસંગસમુદ્ભવમ્
તન્નિબધ્નાતિ કૌન્તેય, કર્મસંગેન દેહિનમ્ ૭
તમસ્ત્વજ્ઞાનજં વિદ્ધિ, મોહનં સર્વદેહિનામ્
પ્રમાદાલસ્યનિદ્રાભિસ્–તન્નિબધ્નાતિ ભારત ૮
સત્ત્વં સુખે સંજયતિ, રજઃ કર્મણિ ભારત
જ્ઞાનમાવૃત્ય તુ તમઃ, પ્રમાદે સંજયત્યુત ૯
રજસ્તમશ્ચાભિભૂય, સત્ત્વં ભવતિ ભારત
રજઃ સત્ત્વં તમશ્ચૈવ, તમઃ સત્ત્વં રજસ્તથા ૧૦
સર્વદ્વારેષુ દેહેઽસ્મિન્, પ્રકાશ ઉપજાયતે
જ્ઞાનં યદા તદા વિદ્યાદ્–વિવૃદ્ધં સત્ત્વમિત્યુત ૧૧
લોભઃ પ્રવૃત્તિરારંભઃ, કર્મણામશમઃ સ્પૃહા
રજસ્યેતાનિ જાયન્તે, વિવૃદ્ધે ભરતર્ષભ ૧૨
અપ્રકાશોઽપ્રવૃત્તિશ્ચ, પ્રમાદો મોહ એવ ચ
તમસ્યેતાનિ જાયન્તે, વિવૃદ્ધે કુરુનન્દન ૧૩
યદા સત્ત્વે પ્રવૃદ્ધે તુ, પ્રલયં યાતિ દેહભૃત્
તદોત્તમવિદાં લોકાન્, અમલાન્પ્રતિપદ્યતે ૧૪

રજસિ પ્રલય ગત્વા, કર્મસંગિષુ જાયતે
તથા પ્રલીનસ્તમસિ, મૂઢયોનિષુ જાયતે ૧૫
કર્મણઃ સુકૃતસ્યાહુઃ, સાત્ત્વિકં નિર્મલં ફલમ્
રજસસ્તુ ફલં દુઃખ—મજ્ઞાનં તમસઃ ફલમ્ ૧૬
સત્ત્વાત્સંજાયતે જ્ઞાનં, રજસો લોભ એવ ચ
પ્રમાદમોહૌ તમસો, ભવતોઽજ્ઞાનમેવ ચ ૧૭
ઊર્ધ્વં ગચ્છતિ સત્ત્વસ્થા, મધ્યે તિષ્ઠતિ રાજસા.
જઘન્યગુણવૃત્તિસ્થા, અધો ગચ્છતિ તામસા ૧૮
નાન્યં ગુણેભ્યઃ કર્તારં, યદા દ્રષ્ટાનુપશ્યતિ
ગુણેભ્યશ્ચ પરં વેત્તિ, મદ્ભાવં સોઽધિગચ્છતિ ૧૯
ગુણાનેતાનતીત્ય ત્રીન્, દેહી દેહસમુદ્ભવાન્
જન્મમૃત્યુજરાદુઃખૈ—ર્વિમુક્તોઽમૃતમશ્નુતે ૨૦

अर्जुन उवाच। અર્જુન બોલ્યા —

કૈર્લિંગૈસ્ત્રીન્ ગુણાનેતા—નતીતો ભવતિ પ્રભો
કિમાચારઃ કથં ચૈતાંસ્—ત્રીન્ગુણાનતિવર્તતે ૨૧

શ્રીભગવાનુવાચ । શ્રી ભગવાન્ બોલ્યાઃ—
પ્રકાશં ચ પ્રવૃત્તિં ચ, મોહમેવ ચ પાંડવ
ન દ્વેષ્ટિ સંપ્રવૃત્તાનિ, ન નિવૃત્તાનિ કાંક્ષતિ ૨૨
ઉદાસીનવદાસીનો, ગુણૈર્યો ન વિચાલ્યતે
ગુણા વર્તંત ઇત્યેવ, યોઽવતિષ્ઠતિ નેંગતે ૨૩
સમદુઃખસુખઃ સ્વસ્થ , સમલોષ્ટાશ્મકાંચનઃ
તુલ્યપ્રિયાપ્રિયો ધીરસ્ તુલ્યનિંદાત્મસંસ્તુતિઃ ૨૪
માનાપમાનયોસ્તુલ્યસ્—તુલ્યો મિત્રારિપક્ષયો
સર્વારંભપરિત્યાગી, ગુણાતીતઃ સ ઉચ્યતે ૨૫
માં ચ યોઽવ્યભિચારેણ, ભક્તિયોગેન સેવતે
સ ગુણાન્સમતીત્યૈતાન્, બ્રહ્મભૂયાય કલ્પતે ૨૬
બ્રહ્મણો હિ પ્રતિષ્ઠાહ—મમૃતસ્યાવ્યયસ્ય ચ
શાશ્વતસ્ય ચ ધર્મસ્ય, સુખસ્યૈકાંતિકસ્ય ચ ૨૭

હરિ ૐ તત્સદિતિ શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાસૂપનિષત્સુ બ્રહ્મવિદ્યાયાં
યોગશાસ્ત્રે શ્રીકૃષ્ણાર્જુનસંવાદે ત્રિગુણવિભાગયોગો
નામ ચતુર્દશોઽધ્યાયઃ ॥૧૪॥

અધ્યાય ૧૫ મો-પુરુષોત્તમયોગ.

શ્રીભગવાનુવાચ । શ્રી ભગવાન બોલ્યા.—

ઊર્ધ્વમૂલમધઃશાખ-મશ્વત્થં પ્રાહુરવ્યયમ્
છંદાંસિ યસ્ય પર્ણાનિ, યસ્તં વેદ સ વેદવિત્ ૧

અધશ્ચોર્ધ્વં પ્રસૃતાસ્ તસ્ય શાખા,
ગુણપ્રવૃદ્ધા વિષયપ્રવાલાઃ
અધશ્ચ મૂલાન્યનુસંતતાનિ,
કર્માનુબંધીનિ મનુષ્યલોકે ૨

ન રૂપમસ્યેહ તથોપલભ્યતે,
નાંતો ન ચાદિર્ન ચ સંપ્રતિષ્ઠા
અશ્વત્થમેનં સુવિરૂઢમૂલમ્,
અસંગશસ્ત્રેણ દૃઢેન છિત્વા ૩

તતઃ પદં તત્પરિમાર્ગિતવ્યં,
યસ્મિન્ગતા ન નિવર્તંતિ ભૂયઃ
તમેવ ચાદ્યં પુરૂષં પ્રપદ્યે,
યતઃ પ્રવૃત્તિઃ પ્રસૃતા પુરાણી ૪

નિર્માનમોહા જિતસંગદોષા,
અધ્યાત્મનિત્યા વિનિવૃત્તકામા
દ્વન્દ્વૈર્વિમુક્તાઃ સુખદુઃખસંજ્ઞૈર્,
ગચ્છન્ત્યમૂઢા પદમવ્યયં તત્ ૫

ન તદ્ભાસયતે સૂર્યો, ન શશાઙ્કો ન પાવકઃ
યદ્ગત્વા ન નિવર્તન્તે, તદ્ધામ પરમં મમ ૬

મમૈવાંશો જીવલોકે, જીવભૂતઃ સનાતનઃ
મનઃષષ્ઠાનીન્દ્રિયાણિ, પ્રકૃતિસ્થાનિ કર્ષતિ ૭

શરીરં યદવાપ્નોતિ, યચ્ચાપ્યુત્ક્રામતીશ્વરઃ
ગૃહીત્વૈતાનિ સંયાતિ, વાયુર્ગન્ધાનિવાશયાત્ ૮

શ્રોત્રં ચક્ષુઃ સ્પર્શનં ચ, રસનં ઘ્રાણમેવ ચ
અધિષ્ઠાય મનશ્ચાયં, વિષયાનુપસેવતે ૯

ઉત્ક્રામન્તં સ્થિતં વાપિ, ભુઞ્જાનં વા ગુણાન્વિતમ્
વિમૂઢા નાનુપશ્યન્તિ, પશ્યન્તિ જ્ઞાનચક્ષુષઃ ૧૦

યતન્તો યોગિનશ્ચૈનં, પશ્યન્ત્યાત્મન્યવસ્થિતમ્
યતન્તોઽપ્યકૃતાત્માનો, નૈનં પશ્યન્ત્યચેતસઃ ૧૧

યદાદિત્યગત તેજો, જગદ્ભાસયતેઽખિલમ્
યચ્ચ ચંદ્રમસિ યચ્ચાગ્નૌ, તત્તેજો વિદ્ધિ મામકમ્ ૧૨
ગામાવિશ્ય ચ ભૂતાનિ, ધારયામ્યહમોજસા
પુષ્ણામિ ચૌષધીઃ સર્વાઃ, સોમો ભૂત્વા રસાત્મકઃ ૧૩
અહં વૈશ્વાનરો ભૂત્વા, પ્રાણિનાં દેહમાશ્રિતઃ
પ્રાણાપાનસમાયુક્તઃ, પચામ્યન્નં ચતુર્વિધમ્ ૧૪
સર્વસ્ય ચાહં હૃદિ સન્નિવિષ્ટો,
મત્તઃ સ્મૃતિર્જ્ઞાનમપોહનં ચ
વેદૈશ્ચ સર્વૈરહમેવ વેદ્યો,
વેદાંતકૃદ્વેદવિદેવ ચાહમ્ ૧૫
દ્વાવિમૌ પુરૂષૌ લોકે, ક્ષરશ્ચાક્ષર એવ ચ
ક્ષરઃ સર્વાણિ ભૂતાનિ, કૂટસ્થોઽક્ષર ઉચ્યતે ૧૬
ઉત્તમઃ પુરૂષસ્ત્વન્યઃ, પરમાત્મેત્યુદાહૃત.
યો લોકત્રયમાવિશ્ય, બિભર્ત્યવ્યય ઈશ્વરઃ ૧૭
યસ્માત્ક્ષરમતીતોઽહ–મક્ષરાદપિ ચોત્તમઃ
અતોઽસ્મિ લોકે વેદે ચ, પ્રથિત પુરૂષોત્તમઃ ૧૮

યો મામેવમસંમૂઢો, જાનાતિ પુરૂષોત્તમમ્
સ સર્વવિદ્ભજતિ માં, સર્વભાવેન ભારત ૧૯
ઇતિ ગુહ્યતમં શાસ્ત્રમ્, ઈદમુક્ત મયાનઘ
એતદ્બુદ્ધ્વા બુદ્ધિમાન્ સ્યાત્, કૃતકૃત્યશ્ચ ભારત ૨૦

હરિ ૐ તત્સદિતિ શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાસૂપનિષત્સુ બ્રહ્મવિદ્યાયાં યોગશાસ્ત્રે શ્રીકૃષ્ણાર્જુનસંવાદે પુરૂષોત્તમયોગો નામ પંચદશોઽધ્યાય ॥ ૧૫ ॥

અધ્યાય ૧૬ મો–દૈવાસુરસંપદ્-વિભાગયોગ.

શ્રીભગવાન્ ઉવાચ શ્રી ભગવાન બોલ્યા —

અભયં સત્ત્વસંશુદ્ધિર્-જ્ઞાનયોગવ્યવસ્થિતિઃ
દાનં દમશ્ચ યજ્ઞશ્ચ, સ્વાધ્યાયસ્તપ આર્જવમ્ ૧
અહિંસા સત્યમક્રોધસ્-ત્યાગઃ શાંતિરપૈશુનમ્
દયા ભૂતેષ્વલોલુપ્ત્વં, માર્દવં હ્રીરચાપલમ્ ૨

તેજ ક્ષમા ધતિઃ શૌચ–મદ્રોહો નાતિમાનિતા
ભવતિ સંપદ દૈવી–મભિજાતસ્ય ભારત ૩
દંભો દર્પોઽભિમાનશ્ચ, ક્રોધ પારુષ્યમેવ ચ
અજ્ઞાન ચાભિજાતસ્ય, પાર્થ સંપદમાસુરીમ્ ૪
દૈવી સંપદ્વિમોક્ષાય, નિબંધાયાસુરી મતા
મા શુચ સંપદ દૈવી–મભિજાતોઽસિ પાંડવ ૫
દ્વૌ ભૂતસર્ગૌ લોકેઽસ્મિન્, દૈવ આસુર એવ ચ
દૈવો વિસ્તરશઃ પ્રોક્ત, આસુરં પાર્થ મે શૃણુ ૬
પ્રવૃત્તિ ચ નિવૃત્તિ ચ, જના ન વિદુરાસુરાઃ
ન શૌચ નાપિ ચાચારો, ન સત્ય તેષુ વિદ્યતે ૭
અસત્યમપ્રતિષ્ઠ તે, જગદાહુરનીશ્વરમ્
અપરસ્પરસંભૂત, કિમન્યત્કામહૈતુકમ્ ૮
એતા દૃષ્ટિમવષ્ટભ્ય, નષ્ટાત્માનોઽલ્પબુદ્ધયઃ
પ્રભવન્ત્યુગ્રકર્માણઃ, ક્ષયાય જગતોઽહિતા ૯
કામમાશ્રિત્ય દુષ્પૂર, દંભમાનમદાન્વિતાઃ
મોહાદ્ગૃહીત્વાઽસદ્ગ્રાહાન્, પ્રવર્તંતેઽશુચિવ્રતા ૧૦

ચિંતામપરિમેયાં ચ, પ્રલયાંતામુપાશ્રિતાઃ
કામોપભોગપરમા, એતાવદિતિ નિશ્ચિતાઃ ૧૧
આશાપાશશતૈર્બદ્ધાઃ, કામક્રોધપરાયણાઃ
ઈહંતે કામભોગાર્થ-મન્યાયેનાર્થસંચયાન્ ૧૨
ઇદમદ્ય મયા લબ્ધ-મિમં પ્રાપ્સ્યે મનોરથમ્
ઇદમસ્તીદમપિ મે, ભવિષ્યતિ પુનર્ધનમ્ ૧૩
અસૌ મયા હતઃ શત્રુ-ર્હનિષ્યે ચાપરાનપિ
ઈશ્વરોઽહમહં ભોગી, સિદ્ધોઽહં બલવાન્સુખી ૧૪
આઢ્યોઽભિજનવાનસ્મિ, કોઽન્યોઽસ્તિસદૃશોમયા
યક્ષ્યે દાસ્યામિ મોદિષ્ય, ઇત્યજ્ઞાનવિમોહિતાઃ ૧૫
અનેકચિત્તવિભ્રાંતા, મોહજાલસમાવૃતાઃ
પ્રસક્તા કામભોગેષુ, પતંતિ નરકેઽશુચૌ ૧૬
આત્મસંભાવિતા સ્તબ્ધા, ધનમાનમદાન્વિતા
યજંતે નામયજ્ઞૈસ્તે, દંભેનાવિધિપૂર્વકમ્ ૧૭
અહંકારં બલં દર્પં, કામં ક્રોધં ચ સંશ્રિતાઃ
મામાત્મપરદેહેષુ, પ્રદ્વિષંતોઽભ્યસૂયકા. ૧૮

તાનહ દ્વિષતઃ ક્રૂરાન્, સંસારેષુ નરાધમાન્
ક્ષિપામ્યજસ્ત્રમશુભાન્, આસુરીષ્વેવ યોનિષુ ૧૯
આસુરીં યોનિમાપન્ના, મૂઢા જન્મનિ જન્મનિ
મામપ્રાપ્યૈવ કૌંતેય, તતો યાત્યધમાં ગતિમ્ ૨૦
ત્રિવિધં નરકસ્યેદં, દ્વારં નાશનમાત્મનઃ
કામઃ ક્રોધસ્તથા લોભસ્-તસ્માદેતત્ત્રયં ત્યજેત્ ૨૧
એતૈર્વિમુક્તઃ કૌંતેય, તમોદ્વારૈસ્ત્રિભિર્નરઃ
આચરત્યાત્મનઃ શ્રેયસ્-તતો યાતિ પરાં ગતિમ્ ૨૨
યઃ શાસ્ત્રવિધિમુત્સૃજ્ય, વર્તતે કામકારતઃ
ન સ સિદ્ધિમવાપ્નોતિ, ન સુખં ન પરાં ગતિમ્ ૨૩
તસ્માચ્છાસ્ત્રં પ્રમાણં તે, કાર્યાકાર્યવ્યવસ્થિતૌ
જ્ઞાત્વા શાસ્ત્રવિધાનોક્તં, કર્મ કર્તુમિહાર્હસિ ૨૪

હરિ ૐ તત્સદિતિ શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાસૂપનિષત્સુ બ્રહ્મવિદ્યાયાં
યોગશાસ્ત્રે શ્રીકૃષ્ણાર્જુનસંવાદે દૈવાસુરસંપદ્વિભાગયોગો
નામ ષોડશોઽધ્યાયઃ

અધ્યાય ૧૭ મો–શ્રદ્ધાત્રયવિભાગયોગ.

अर्जुन उवाच   અર્જુન બોલ્યા —

યે શાસ્ત્રવિધિમુત્સૃજ્ય, યજન્તે શ્રદ્ધયાન્વિતાઃ
તેષાં નિષ્ઠા તુ કા કૃષ્ણ, સત્ત્વમાહો રજસ્તમ ૧

श्रीभगवान् उवाच   શ્રીભગવાન બોલ્યા —

ત્રિવિધા ભવતિ શ્રદ્ધા, દેહિનાં સા સ્વભાવજા
સાત્ત્વિકી રાજસી ચૈવ, તામસી ચેતિ તાં શૃણુ ૨
સત્ત્વાનુરૂપા સર્વસ્ય, શ્રદ્ધા ભવતિ ભારત
શ્રદ્ધામયોઽયં પુરૂષો, યો યચ્છ્રદ્ધ સ એવ સઃ ૩
યજન્તે સાત્ત્વિકા દેવાન્-યક્ષરક્ષાંસિ રાજસાઃ
પ્રેતાન્ભૂતગણાંશ્ચાન્યે, યજન્તે તામસા જના ૪
અશાસ્ત્રવિહિત ઘોર, તપ્યન્તે યે તપો જના
દમ્ભાહંકારસંયુક્તાઃ, કામરાગબલાન્વિતાઃ ૫
કર્ષયન્ત શરીરસ્થં, ભૂતગ્રામમચેતસઃ
માં ચૈવાંતઃ શરીરસ્થ, તાન્વિદ્ધ્યાસુરનિશ્ચયાન્ ૬

આહારસ્ત્વપિ સર્વસ્ય, ત્રિવિધો ભવતિ પ્રિયઃ
યજ્ઞસ્તપસ્તથા દાન, તેષાં ભેદમિમ શૃણુ ૭

આયુઃસત્ત્વબલારોગ્ય–
સુખપ્રીતિવિવર્ધના
રસ્યા સ્નિગ્ધા સ્થિરા હૃદ્યા,
આહારા સાત્ત્વિકપ્રિયાઃ ૮

કટ્વમ્લલવણાત્યુષ્ણ–તીક્ષ્ણરૂક્ષવિદાહિનઃ
આહારા રાજસસ્યેષ્ટા, દુ:ખશોકામયપ્રદા ૯

યાતયામ ગતરસ, પૂતિ પર્યુષિત ચ યત્
ઉચ્છિષ્ટમપિ ચામેધ્ય, ભોજન તામસપ્રિયમ્ ૧૦

અફલાકાંક્ષિભિર્યજ્ઞો, વિધિદૃષ્ટો ય ઇજ્યતે
યષ્ટવ્યમેવેતિ મન, સમાધાય સ સાત્ત્વિક: ૧૧

અભિસધાય તુ ફલ, દભાર્થમપિ ચૈવ યત્
ઇજ્યતે ભરતશ્રેષ્ઠ, ત યજ્ઞ વિદ્ધિ રાજસમ્ ૧૨

વિધિહીનમસૃષ્ટાન્ન, મન્ત્રહીનમદક્ષિણમ્
શ્રદ્ધાવિરહિત યજ્ઞ, તામસ પરિચક્ષતે ૧૩

દેવદ્વિજગુરુપ્રાજ્ઞ—પૂજન શૌચમાર્જવમ્
બ્રહ્મચર્યમહિંસા ચ, શારીરં તપ ઉચ્યતે ૧૪
અનુદ્વેગકર વાક્ય, સત્ય પ્રિયહિત ચ યત્
સ્વાધ્યાયાભ્યસન ચૈવ, વાઙ્ મય તપ ઉચ્યતે
મનઃપ્રસાદઃ સૌમ્યત્વ, મૌનમાત્મવિનિગ્રહઃ
ભાવસ શુદ્ધિરિત્યેતત્—તપો માનમમુચ્યતે ૧૬
શ્રદ્ધયા પરયા તપ્ત, તપસ્તત્ત્ ત્રિવિધ નરૈ
અફલાકાંક્ષિભિર્યુક્તૈઃ, સાત્ત્વિક પરિચક્ષતે ૧૭
સત્કારમાનપૂજાર્થં, તપો દમ્ભેન ચૈવ યત્
ક્રિયતે તદિહ પ્રોક્ત, રાજસ ચલમધ્રુવમ્ ૧૮
મૂઢગ્રાહેણાત્મનો યત્. પીડયા ક્રિયતે તપઃ
પરસ્યોત્સાદનાર્થં વા, તત્તામસમુદાહૃતમ્ ૧૯
દાતવ્યમિતિ યદ્દાન, દીયતેઽનુપકારિણે
દેશે કાલે ચ પાત્રે ચ, તદ્દાન સાત્ત્વિક સ્મૃતમ્ ૨૦
યત્તુ પ્રત્યુપકારાર્થં, ફલમુદ્દિશ્ય વા પુન
દીયતે ચ પરિકિલષ્ટ, તદ્દાન રાજસ સ્મૃતમ્ ૨૧

અદેશકાલે યદ્દાન–મપાત્રેભ્યશ્ચ દીયતે
અસત્કૃતમવજ્ઞાત, તત્તામસમુદાહૃતમ્ ૨૨
ૐ તત્સદિતિ નિર્દેશો, બ્રહ્મણસ્ત્રિવિધ સ્મૃત
બ્રાહ્મણાસ્તેન વેદાશ્ચ, યજ્ઞાશ્ચ વિહિતા પુરા ૨૩
તસ્માદોમિત્યુદાહૃત્ય, યજ્ઞદાનતપ ક્રિયા
પ્રવર્તંતે વિધાનોક્તા, સતત બ્રહ્મવાદિનામ્ ૨૪
તદિત્યનભિસંધાય, ફલ યજ્ઞતપ ક્રિયા
દાનક્રિયાશ્ચ વિવિધા, ક્રિયતે મોક્ષકાંક્ષિભિ ૨૫
સદ્ભાવે સાધુભાવે ચ, સદિત્યેતત્પ્રયુજ્યતે
પ્રશસ્તે કર્મણિ તથા, સચ્છબ્દ પાર્થ યુજ્યતે ૨૬
યજ્ઞે તપસિ દાને ચ, સ્થિતિઃ સદિતિ ચોચ્યતે
કર્મ ચૈવ તદર્થીય, સદિત્યેવાભિધીયતે ૨૭
અશ્રદ્ધયા હુત દત્ત, તપસ્તપ્ત કૃત ચ યત્
અસદિત્યુચ્યતે પાર્થ, ન ચ તત્પ્રેત્ય નો ઇહ ૨૮

હરિ ૐ તત્સદિતિ શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાસૂપનિષત્સુ
બ્રહ્મવિદ્યાયા યોગશાસ્ત્રે શ્રીકૃષ્ણાર્જુનસંવાદે
શ્રદ્ધાત્રયવિભાગયોગો નામ સપ્તદશોઽધ્યાય

અધ્યાય ૧૮ મો-મોક્ષસંન્યાસયોગ.

अर्जुन उवाच। અર્જુન બોલ્યા.—

સંન્યાસસ્ય મહાબાહો, તત્ત્વમિચ્છામિ વેદિતુમ્
ત્યાગસ્ય ચ હૃષીકેશ, પૃથક્કેશિનિષૂદન ૧

श्रीभगवानुवाच। શ્રીભગવાન બોલ્યા —

કામ્યાનાં કર્મણાં ન્યાસં, સંન્યાસં કવયો વિદુઃ
સર્વકર્મફલત્યાગં, પ્રાહુસ્ત્યાગં વિચક્ષણાઃ ૨
ત્યાજ્યં દોષવદિત્યેકે, કર્મ પ્રાહુર્મનીષિણઃ
યજ્ઞદાનતપઃકર્મ, ન ત્યાજ્યમિતિ ચાપરે ૩
નિશ્ચયં શૃણુ મે તત્ર, ત્યાગે ભરતસત્તમ
ત્યાગો હિ પુરુષવ્યાઘ્ર, ત્રિવિધઃ સંપ્રકીર્તિતઃ ૪
યજ્ઞદાનતપઃકર્મ, ન ત્યાજ્યં કાર્યમેવ તત્
યજ્ઞો દાનં તપશ્ચૈવ, પાવનાનિ મનીષિણામ્ ૫
એતાન્યપિ તુ કર્માણિ, સંગં ત્યક્ત્વા ફલાનિ ચ
કર્તવ્યાનીતિ મે પાર્થ, નિશ્ચિતં મતમુત્તમમ્ ૬

નિયતસ્ય તુ સંન્યાસઃ, કર્મણો નોપપદ્યતે
મોહાત્તસ્ય પરિત્યાગસ્-તામસ. પરિકીર્તિતઃ ૭
દુ ખમિત્યેવ યત્કર્મ, કાયક્લેશભયાત્ત્યજેત્
સ કૃત્વા રાજસ ત્યાગ, નૈવ ત્યાગફલ લભેત્ ૮
કાર્યમિત્યેવ યત્કર્મ, નિયતં ક્રિયતેઽર્જુન
સગ ત્યક્ત્વા ફલ ચૈવ, સ ત્યાગ. સાત્ત્વિકો મત ૯
ન દ્વેષ્ટ્યકુશલ કર્મ, કુશલે નાનુષજ્જતે
ત્યાગી સત્ત્વસમાવિષ્ટો, મેધાવી છિન્નસંશયઃ ૧૦
ન હિ દેહભૃતા શક્યં, ત્યક્તુ કર્માણ્યશેષત·
યસ્તુ કર્મફલત્યાગી, સ ત્યાગીત્યભિધીયતે ૧૧
અનિષ્ટમિષ્ટ મિશ્રં ચ, ત્રિવિધ કર્મણઃ ફલમ્
ભવત્યત્યાગિનાં પ્રેત્ય, ન તુ સંન્યાસિનાં ક્વચિત્ ૧૨
પચૈતાનિ મહાબાહો, કારણાનિ નિબોધ મે
સાંખ્યે કૃતાંતે પ્રોક્તાનિ, સિદ્ધયે સર્વકર્મણામ્ ૧૩
અધિષ્ઠાન તથા કર્તા, કરણ ચ પૃથગ્વિધમ્
વિવિધાશ્ચ પૃથક્ચેષ્ટા, દૈવ ચૈવાત્ર પચમમ્ ૧૪

શરીરવાઙ્ મનોભિર્યત્–કર્મ પ્રારભતે નરઃ
ન્યાય્ય વા વિપરીત વા, પચૈતે તસ્ય હેતવઃ ૧૫
તત્રૈવ સતિ કર્તારિ–માત્માન કેવલં તુ યઃ
પશ્યત્યકૃતબુદ્ધિત્વાન્–ન સ પશ્યતિ દુર્મતિઃ ૧૬
યસ્ય નાહકૃતો ભાવો, બુદ્ધિર્યસ્ય ન લિપ્યતે
હત્વાપિ સ ઇમાંલ્લોકાન્, ન હન્તિ ન નિબધ્યતે ૧૭
જ્ઞાન જ્ઞેયં પરિજ્ઞાતા, ત્રિવિધા કર્મચોદના
કરણ કર્મ કર્તેતિ, ત્રિવિધઃ કર્મસગ્રહઃ ૧૮
જ્ઞાન કર્મ ચ કર્તા ચ, ત્રિધૈવ ગુણભેદતઃ
પ્રોચ્યતે ગુણસખ્યાને, યથાવચ્છૃણુ તાન્યપિ ૧૯
સર્વભૂતેષુ યેનૈક, ભાવમવ્યયમીક્ષતે
અવિભક્ત વિભક્તેષુ, તજ્જ્ઞાન વિદ્ધિ સાત્ત્વિકમ્ ૨૦
પૃથક્ત્વેન તુ યજ્જ્ઞાન, નાનાભાવાન્પૃથગ્વિધાન્
વેત્તિ સર્વેષુ ભૂતેષુ, તજ્જ્ઞાન વિદ્ધિ રાજસમ્ ૨૧
યત્તુ કૃત્સ્નવદેકસ્મિન્, કાર્યે સક્તમહેતુકમ્
અતત્ત્વાર્થવદલ્પ ચ, તત્તામસમુદાહૃતમ્ ૨૨

નિયત સગરહિત–મરાગદ્વેષતઃ કૃતમ્
અફલપ્રેપ્સુના કર્મ, યત્તત્સાત્ત્વિકમુચ્યતે ૨૩
યત્તુ કામેપ્સુના કર્મ, સાહંકારેણ વા પુનઃ
ક્રિયતે બહુલાયાસં, તદ્રાજસમુદાહૃતમ્ ૨૪
અનુબંધ ક્ષય હિંસા–મનપેક્ષ્ય ચ પૌરૂષમ્
મોહાદારભ્યતે કર્મ, યત્તામસમુદાહૃતમ્ ૨૫
મુક્તસંગોઽનહંવાદી, ધૃત્યુત્સાહસમન્વિતઃ
સિદ્ધ્યસિદ્ધ્યોર્નિર્વિકાર, કર્તા સાત્ત્વિક ઉચ્યતે ૨૬
રાગી કર્મફલપ્રેપ્સુર્–લુબ્ધો હિંસાત્મકોઽશુચિઃ
હર્ષશોકાન્વિતઃ કર્તા, રાજસઃ પરિકીર્તિતઃ ૨૭
અયુક્તઃ પ્રાકૃત. સ્તબ્ધઃ, શઠો નૈષ્કૃતિકોઽલસઃ
વિષાદી દીર્ઘસૂત્રી ચ, કર્તા તામસ ઉચ્યતે ૨૮
બુદ્ધેર્ભેદં ધૃતેશ્ચૈવ, ગુણતસ્ત્રિવિધં શૃણુ
પ્રોચ્યમાનમશેષેણ, પૃથક્ત્વેન ધનંજય ૨૯
પ્રવૃત્તિં ચ નિવૃત્તિં ચ, કાર્યાકાર્યે ભયાભયે
બંધં મોક્ષં ચ યા વેત્તિ, બુદ્ધિઃ સા પાર્થ સાત્ત્વિકી

યયા ધર્મમધર્મં ચ, કાર્યં ચાકાર્યમેવ ચ
અયથાવત્પ્રજાનાતિ, બુદ્ધિઃ સા પાર્થ રાજસી ૩૧
અધર્મં ધર્મમિતિ યા, મન્યતે તમસા વૃતા
સર્વાર્થાન્ વિપરીતાંશ્ચ, બુદ્ધિ સા પાર્થ તામસી૩૨
ધૃત્યા યયા ધારયતે, મનઃપ્રાણેંદ્રિયક્રિયા
યોગેનાવ્યભિચારિણ્યા, ધૃતિઃ સા પાર્થ સાત્ત્વિકી૩૩
યયા તુ ધર્મકામાર્થાન, ધૃત્યા ધારયતેઽર્જુન
પ્રસગેન ફલાકાંક્ષી, ધૃતિઃ સા પાર્થ રાજસી ૩૪
યયા સ્વપ્ન ભય શોક, વિષાદ મદમેવ ચ
ન વિમુચતિ, દુર્મેધા, ધૃતિઃ સા પાર્થ તામસી ૩૫
સુખં ત્વિદાનીં ત્રિવિધ, શૃણુ મે ભરતર્ષભ
અભ્યાસાદ્રમતે યત્ર, દુ ખાંત ચ નિગચ્છતિ ૩૬
યત્તદગ્રે વિષમિવ, પરિણામેઽમૃતોપમમ્
તત્સુખ સાત્ત્વિક પ્રોક્ત—માત્મબુદ્ધિપ્રસાદજમ્ ૩૭
વિષયેંદ્રિયસ યોગાદ્, યત્તદગ્રેઽમૃતોપમમ્
પરિણામે વિષમિવ, તત્સુખં રાજસં સ્મૃતમ્ ૩૮

યદગ્રે ચાનુબંધે ચ, સુખં મોહનમાત્મન
નિદ્રાલસ્યપ્રમોદોત્થં, તત્તામસમુદાહૃતમ્ ૩૯
ન તદસ્તિ પૃથિવ્યાં વા, દિવિ દેવેષુ વા પુનઃ
સત્ત્વં પ્રકૃતિજૈર્મુક્તં, યદેભિઃ સ્યાત્ ત્રિભિર્ગુણૈ ૪૦
બ્રાહ્મણક્ષત્રિયવિશાં, શૂદ્રાણાં ચ પરંતપ
કર્માણિ પ્રવિભક્તાનિ, સ્વભાવપ્રભવૈર્ગુણૈ ૪૧
શમો દમસ્તપઃ શૌચં, ક્ષાંતિરાર્જવમેવ ચ
જ્ઞાનં વિજ્ઞાનમાસ્તિક્યં બ્રહ્મકર્મ સ્વભાવજમ્ ૪૨
શૌર્યં તેજો ધૃતિર્દાક્ષ્યં, યુદ્ધે ચાપ્યપલાયનમ્
દાનમીશ્વરભાવશ્ચ, ક્ષાત્રં કર્મ સ્વભાવજમ્ ૪૩
કૃષિગોરક્ષવાણિજ્યં, વૈશ્યકર્મ સ્વભાવજમ્
પરિચર્યાત્મકં કર્મ, શૂદ્રસ્યાપિ સ્વભાવજમ્ ૪૪
સ્વે સ્વે કર્મણ્યભિરતઃ, સંસિદ્ધિં લભતે નરઃ
સ્વકર્મનિરતઃ સિદ્ધિં, યથા વિંદતિ તચ્છૃણુ ૪૫
યતઃ પ્રવૃત્તિર્ભૂતાનાં, યેન સર્વમિદં તતમ્

સ્વકર્મણા તમભ્યર્ચ્ય, સિદ્ધિં વિંદતિ માનવઃ ૪૬
શ્રેયાન્ સ્વધર્મો વિગુણઃ, પરધર્માત્સ્વનુષ્ઠિતાત્
સ્વભાવનિયતં કર્મ, કુર્વન્નાપ્નોતિ કિલ્બિષમ્ ૪૭
સહજં કર્મ કૌંતેય, સદોષમપિ ન ત્યજેત્
સર્વારંભા હિ દોષેણ, ધૂમેનાગ્નિરિવાવૃતાઃ ૪૮
અસક્તબુદ્ધિ સર્વત્ર, જિતાત્મા વિગતસ્પૃહઃ
નૈષ્કર્મ્યસિદ્ધિં પરમાં, સંન્યાસેનાધિગચ્છતિ ૪૯
સિદ્ધિં પ્રાપ્તો યથા બ્રહ્મ, તથાપ્નોતિ નિબોધ મે
સમાસેનૈવ કૌંતેય, નિષ્ઠા જ્ઞાનસ્ય યા પરા ૫૦
બુદ્ધયા વિશુદ્ધયા યુક્તો, ધૃત્યાત્માનં નિયમ્ય ચ
શબ્દાદીન્વિષયાંસ્ત્યક્ત્વા, રાગદ્વેષૌ વ્યુદસ્ય ચ ૫૧
વિવિક્તસેવી લઘ્વાશી, યતવાક્કાયમાનસઃ
ધ્યાનયોગપરો નિત્યં, વૈરાગ્યં સમુપાશ્રિતઃ ૫૨
અહંકારં બલં દર્પં, કામં ક્રોધં પરિગ્રહમ્
વિમુચ્ય નિર્મમઃ શાંતો, બ્રહ્મભૂયાય કલ્પતે ૫૩

બ્રહ્મભૂતઃ પ્રસન્નાત્મા, ન શોચતિ ન કાંક્ષતિ
સમઃ સર્વેષુ ભૂતેષુ, મદ્ભક્તિ લભતે પરામ્ ૫૪
ભક્ત્યા મામભિજાનાતિ, યાવાન્યશ્ચાસ્મિ તત્ત્વત
તતો માં તત્ત્વતો જ્ઞાત્વા, વિશતે તદનતરમ્ ૫૫
સર્વકર્માણ્યપિ સદા, કુર્વાણો મદ્ઘપાશ્રયઃ
મત્પ્રસાદાદવાપ્નોતિ, શાશ્વત પદમવ્યયમ્ ૫૬
ચેતસા સર્વકર્માણિ, મયિ સન્ન્યસ્ય મત્પર
બુદ્ધિયોગમુપાશ્રિત્ય, મચ્ચિત્ત સતત ભવ ૫૭
મચ્ચિત્તઃ સર્વદુર્ગાણિ, મત્પ્રસાદાત્તરિષ્યસિ
અથ ચેત્ત્વમહ્કારાન્-ન શ્રોષ્યસિ વિનક્ષ્યસિ ૫૮
યદહ્કારમાશ્રિત્ય, ન યોત્સ્ય ઇતિ મન્યસે
મિથ્યૈષ વ્યવસાયસ્તે, પ્રકૃતિસ્ત્વાં નિયોક્ષ્યતિ ૫૯
સ્વભાવજેન કૌંતેય, નિબદ્ધ સ્વેન કર્મણા
કર્તું નેચ્છસિ યન્મોહાત, કરિષ્યસ્યવશોઽપિતત્ ૬૦
ઈશ્વર સર્વભૂતાનાં, હૃદ્દેશેઽર્જુન તિષ્ઠતિ

ભ્રામયન્સર્વભૂતાનિ, યન્ત્રારૂઢાનિ માયયા ૬૧
તમેવ શરણં ગચ્છ, સર્વભાવેન ભારત
તત્પ્રસાદાત્પરાં શાંતિ, સ્થાન પ્રાપ્સ્યસિ શાશ્વતમ
ઈતિ તે જ્ઞાનમાખ્યાત, ગુહ્યાદ્ગુહ્યતરં મયા
વિમૃશ્યૈતદશેષેણ, યથેચ્છસિ તથા કુરૂ ૬૩
સર્વગુહ્યતમં ભૂયઃ, શૃણુ મે પરમ વચઃ
ઇષ્ટોડસિ મે દૃઢમિતિ, તતો વક્ષ્યામિ તે હિતમ્૬૪
મન્મના ભવ મદ્ભક્તો, મદ્યાજી માં નમસ્કુરૂ
મામેવૈષ્યસિ સત્ય તે, પ્રતિજાને પ્રિયોડસિ મે ૬૫
સર્વધર્માન્પરિત્યજ્ય, મામેક શરણં વ્રજ
અહં ત્વા સર્વપાપેભ્યો, મોક્ષયિષ્યામિ મા શુચ·
ઇદ તે નાતપસ્કાય, નાભક્તાય કદાચન
ન ચાશુશ્રૂષવે વાચ્ય, ન ચ માં યોડભ્યસૂયતિ ૬૭
ય ઈદં પરમં ગુહ્ય, મદ્ભક્તેષ્વભિધાસ્યતિ
ભક્તિ મયિ પરાં કૃત્વા, મામેવૈષ્યત્યસશયઃ ૬૮

ન ચ તસ્માન્મનુષ્યેષુ, કશ્ચિન્મે પ્રિયકૃત્તમઃ
ભવિતા ન ચ મે તસ્મા—દન્યઃ પ્રિયતરો ભુવિ ૬૯
અધ્યેષ્યતે ચ ય ઈમ, ધર્મ્યં સંવાદમાવયો
જ્ઞાનયજ્ઞેન તેનાહમ્, ઇષ્ટઃ સ્યામિતિ મે મતિઃ ૭૦
શ્રદ્ધાવાનનસૂયશ્ચ, શૃણુયાદપિ યો નર
સોડપિ મુક્તઃ શુભાંલ્લોકાન્, પ્રાપ્નુયાત્પુણ્યકર્મણામ્
કચ્ચિદેતચ્છ્રુત પાર્થ, ત્વયૈકાગ્રેણ ચેતસા
કચ્ચિદજ્ઞાનસમોહઃ, પ્રનષ્ટસ્તે ધનજય ૭૨

अर्जुन उवाच અર્જુન બોલ્યા —

નષ્ટો મોહઃ સ્મૃતિર્લબ્ધા, ત્વત્પ્રસાદાન્મયાચ્યુત
સ્થિતોડસ્મિ ગતસદેહં, કરિષ્યે વચન તવ ૭૩

संजय उवाच સજય બોલ્યા —

ઇત્યહં વાસુદેવસ્ય, પાર્થસ્ય ચ મહાત્મન.
સવાદમિમમશ્રૌષ—મદ્ભુત રોમહર્ષણમ્ ૭૪

વ્યાસપ્રસાદાચ્છ્રુતવાન્, એતદ્ગુહ્યમહં પરમ્
યોગં યોગેશ્વરાત્કૃષ્ણાત્, સાક્ષાત્કથયત. સ્વયમ્ ૭૫

રાજન્સંસ્મૃત્ય સંસ્મૃત્ય, સંવાદમિમમદ્ભુતમ્
કેશવાર્જુનયોઃ પુણ્યં, હૃષ્યામિ ચ મુહુર્મુહુઃ ૭૬

તચ્ચ સંસ્મૃત્ય સંસ્મૃત્ય, રૂપમત્યદ્ભુતં હરેઃ
વિસ્મયો મે મહાન્ રાજન્, હૃષ્યામિ ચ પુનઃ પુનઃ

યત્ર યોગેશ્વરઃ કૃષ્ણો, યત્ર પાર્થો ધનુર્ધરઃ
તત્ર શ્રીર્વિજયો ભૂતિર્-ધ્રુવા નીતિર્મતિર્મમ ૭૮

હરિ ૐ તત્સદિતિ શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાસૂપનિષત્સુ બ્રહ્મવિદ્યાયામ્
યોગશાસ્ત્રે શ્રીકૃષ્ણાર્જુનસંવાદે સંન્યાસયોગો
નામ અષ્ટાદશોઽધ્યાયઃ ॥૧૮॥

સંસ્કૃત ભાષા.

દુનિયાના મોટા મોટા વિદ્વાનો સિદ્ધ કરી શક્યા છે કે—સંસ્કૃત ભાષા–તે મૂળ ભાષા છે, અને તેમાંથી નીચે જણાવેલી અનેક ભાષાઓ ઉત્પત્તિ પામી છે " હિંદી, ગુજરાતી, મરાઠી. બંગાળી, માગધી, તેલગ, અંગ્રેજી, લેટીન, ગ્રીક, ઇરાની (પર્શીયન), આરબી, ફ્રેન્ચ જર્મન વિગેરે "

ધર્મ, સાહિત્ય, ન્યાય, યોગ વિગેરે ગ્રન્થો ઋષિઓએ પોતાની ભાષામાં (એટલે સંસ્કૃત ભાષામાં) લખેલા છે તેના અત્યારે ઘણા ભાષાંતરો થયા છે, પણ મુળ લખાણમાં જે મીઠાશ હોય છે, તે ભાષાંતરોમાં હોતી નથી ચીકાગો (અમેરીકા યુનાઇટેડ સ્ટેટસ)માં થોડા વરસ અગાઉ, દેશદેશના ધાર્મીક પુરૂષોની મોટી સભા મળી હતી તે સભામાં સ્વામી વિવેકાનંદજી પણ હાજર હતા 'અમુક એક ભાષામાજ, સૌ પોતપોતાના વિચાર ન જણાવી શકે,' એવી સ્થિતિ જણાયા પછી, તે સભામાં એવો ઠરાવ થયો કે 'સૌએ પોતપોતાના દેશની મુખ્ય (સામાન્ય) ભાષામાં વ્યાખ્યાન આપવું' આ

ઠરાવને આધારે સ્વામી વિવેકાનદજીએ હિદીમા વ્યાખ્યાન આપ્યુ વ્યાખ્યાનના દર્મીયાનમા ધર્મશાસ્ત્રોનો આધાર આપવા માટે, સ્વામીજી સસ્કૃત શ્લોકો પણ બોલતા હતા. હિદી અગર સસ્કૃત ભાષાને સમજનારા કોઇ પાચ-પચીશ શ્રોતાઓ હતા-બાકી બધાને તુબડીમા કાકરા જેવુ હતુ. સસ્કૃત શ્લોકોનો અર્થ સમજાતો નહોતો, તોપણ રૂષિઓના પવિત્ર ઉદ્‌ગારોએ કાઇક ઓર ભાવના પેદા કરી સૌને તે શ્લોકો સાભળવા ગમ્યા. ભાષણ કરતા કરતા સ્વામીજી જરા થોભતા-અટકતા-ત્યારે ચારે તરફથી "Go on with what you are singing &c" એવા અવાજ થતો હતો. તાત્પર્ય-ભલે તેમા સમજણ ન પડે, તોપણ તે દેવભાષા હોવાથી સાભળવી ગમે તેવી છે.

યુરોપ અમેરિકાના વિદ્વાનો, રૂષિયોનો ભાવ યથાર્થ રીતે સમજવા માટે સસ્કૃત ભાષા ભણવા લાગી ગયા છે જર્મની અને અમેરિકા ભાષા-જ્ઞાનમા આગળ વધ્યા છે.

જે ભાષા રૂષિયોને તેમજ અનેક વિદ્વાનોને ઘણીજ પ્રિય છે, તે ભાષાને, અહીં આપણે "Dead language (મુવેલી) ભાષા" તરીકે ઓળખીએ છીએ. વાસ્તવિક રીતે જોતા ભાષા મરેલી નથી, પણ આપણો ઉત્સાહ અને અભ્યાસ,

મરવા પડ્યા છે. એટલે આપણે ગતિ તથા શક્તિ રહિત બનતા જઇએ છીએ.

કેટલાએક ભાઇઓ તથા બ્હેનો સંસ્કૃત શ્લોકો જોઇને ડરી જાય છે—અડકતા પણ અભડાય છે. સંસ્કૃત આવડતું નથી, માટે શ્લોકોને અડકતા નથી, તે વાત વ્યાજબી છે, પણ સંસ્કૃત શીખવા માટે પ્રયત્ન ન કરવો, તે વાત વ્યાજબી નથી **ઉન્નતિનું દ્વાર પ્રયત્ન કરનારને માટે ખુલ્લું છે. આળસુને કદિ લાભ હોતો નથી.** જેને સંસારમાં—ખાધાપીધાની જરાએ ફીકર નથી, એવા બાવા—સાધુ—આચાર્યો અને મહંતો પણ આળસુ બની ગયા છે 'રામ રામમે સબ આ ગયા' અગર "દેવસેવામાં બધું આવી ગયું" એમ કહીને પોતાનો સંતોષ બતાવે છે, અને કાયરતાને ઢાંકે છે આ અફસોસની વાત છે આના આળસુથી દૂર રહેતાં શીખવું તેઓ ભણવાની ઇચ્છા કરે, તો જરૂર તેમને મદદ કરવી

કોઇપણ ભાષાનું જ્ઞાન મેળવવું હોય, ત્યારે તે ભાષાનું વ્યાકરણ જાણવું જોઇએ સંસ્કૃત વ્યાકરણનો વિષય ગહન છે, અને મોટી ઉમરના અગર જાડી બુદ્ધિવાળા સ્ત્રીપુરૂષોને અત્યારે વ્યાકરણ શીખવા બેસવું ફાવે નહીં—તેમ તેનો પાર પણ આવે તેવું નથી, તોપણ ગીતા વાચનારને કાંઇક વિશેષ

અનુકુળતા કરી આપવાના હેતુથી, વ્યાકરણ સબંધી થોડું તારણ અહીં જણાવ્યુ છે, તે જરૂર વાચજોજી.

સૂચના—જે ભાઇઓને તથા બ્હેનોને સમયની અનુકુળતા હોય, તેમણે અવશ્ય સંસ્કૃત ભાષાનો અભ્યાસ કરવો. માર્ગોપદેશિકા બે ભાગ શાસ્ત્રી પાસે અવશ્ય ભણવા શાસ્ત્રીનો થોડો ખર્ચ જીવનમા વધારે પ્રકાશ આપશે

સંસ્કૃત—વ્યાકરણ.

(ગીતા વાંચવા શીખનારને ખાસ ઉપયોગી.)

[ડોસીઓ પણ સમજી શકે, એવી સહેલાઇથી આ ભાગ લખ્યો છે, માટે જરા પણ ગભરાટ વિના—ઉત્સાહથી—આટલું વ્યાકરણ શીખવું ન સમજાણુ પડે, તે ભાગ બે ત્રણવાર વાચવો]

આપણે બોલીએ છીએ તે દરેક વાકય, વ્યાકરણના નિયમોને આધારે બોલાય છે, માટે પદ રચનાનું જે જ્ઞાન આપે, તેનું નામ—વ્યાકરણ.

વ્યાકરણમા મુખ્ય મુખ્ય શબ્દો=નામ, સર્વનામ, વચન,

પુરૂષ, વિશેષણ, વિભક્તિ, કર્ત્તા, કર્મ, ક્રિયાપદ, કાળ, અર્થ, અવ્યય, કૃદંત વિગેરે

નામ—પ્રાણી અગર પદાર્થને ઓળખવા માટે આપેલા નામ તે **નામ**.

દ્રષ્ટાંત—મોતીભાઇ, હરિભાઇ, પથ્થર, ઇંટ, વાજું વિગેરે

નામને ત્રણ જાતિઓ હોય છે પુલ્લિંગ (નર જાતિ), સ્ત્રીલિંગ (નારીજાતિ), નપુંસકલિંગ (નાન્યેતરજાતિ)

સર્વનામ—નામને ઠેકાણે જે વપરાય તે દ્રષ્ટાંત—શ્રીકૃષ્ણ પધાર્યા પછી મે **તેમને** જમાડયા 'તેમને' એ સર્વનામ છે સર્વનામને પણ ત્રણ જાતિ હોય છે

વચન—ત્રણ છે એકવચન (એકપણું સૂચવે તે)

દ્વિવચન (બેપણું સૂચવે તે)

બહુવચન (બેથી વધારાપણું સૂચવે તે)

પુરૂષ—ત્રણ છે–પહેલો પુરૂષ (બોલનારને ઠેકાણે વપરાય તે) હું, અમે, મારો, અમારી વિગેરે

બીજો પુરૂષ–(સાભળનારને ઠેકાણે વપરાય તે) તુ, તમે, તમારો, વિગેરે

ત્રીજો પુરૂષ (જેના સબધી વાત થતી હોય અને તે વાતમા ન હોય તે) તે, તેઓ, તેને વિગેરે

વિશેષણ—નામને વિશેષ ઓળખાવવા માટે જે આવે, તે
વિશેષણ.

દ્રષ્ટાંત—લાલ ઘોડો, મોટો રથ. તેમા 'લાલ' તથા 'મોટો'
વિશેષણ

વિભક્તિ—સાત + સંબોધન = કુલ આઠ

પ્રથમા—પહેલી વિભક્તિ–કર્તા તરીકે વપરાય છે. કર્મણિ
પ્રયોગમા 'કર્મ' પ્રથમામા વપરાય છે

દ્વિતીયા—બીજી વિભક્તિ–કર્મ તરીકે વપરાય છે

દ્રષ્ટાંત—રામે રાવણને માર્યો–'રામ' કર્ત્તા અને 'રાવણ'
કર્મ

તૃતીયા—ત્રીજી વિભક્તિ–સાધન તથા કર્તાપણામાં
આવે છે

દ્રષ્ટાંત—સાધનપણામા–રામ કલમથી લખે છે 'કલમ'
તૃતીયા વિ. મા

દ્રષ્ટાંત—કર્તાપણામાં–રામથી રાવણ મરાય છે 'રામ'
તૃતીયા વિ. મા.

ચતુર્થી—ચોથી વિભક્તિ–સંપ્રદાન અર્થે–આપવા અર્થે.

દ્રષ્ટાંત—વસિષ્ઠે રામને આશીર્વાદ આપ્યા. 'રામ'
ચોથી વિ.મા.

પંચમી—પાચમી વિભક્તિ—છૂટા પડવા અર્થે.

દ્રષ્ટાંત—રામ ચિત્રકુટથી આગળ ચાલ્યા 'ચિત્રકુટ' પચમી વિ મા.

ષષ્ઠી—છઠ્ઠી વિભક્તિ સબધ અર્થે, તથા કોઇ ઠેકાણે દ્વિતીયા જેવા અર્થે પણ વપરાય છે

દ્રષ્ટાંત—રામની સ્ત્રીનું નામ સિતા 'રામ' છઠ્ઠી વિ.મા.

સપ્તમી—સાતમી વિભક્તિ—આધાર અથવા સ્થળ સૂચવવા અર્થે

દ્રષ્ટાંત—રામ સતોના હૃદયમા વસે છે 'હૃદય' સપ્તમી વિ મા.

સબોધન—બોલાવવા અગર સાદ કરવામા વપરાય છે

દ્રષ્ટાંત—હે કૃષ્ણ ! મારો રથ આગળ લ્યો 'કૃષ્ણ' સબોધન વિ મા છે.

[**નોંધ**—નામ, સર્વનામ તથા વિશેષણોને-ત્રણેને-જ્યારે જાતિ, વચન, વિભક્તિ તથા પુરૂષ લાગેલા હોય, ત્યારેજ તેમનો ભાષામા ઉપયોગ થાય છે.]

કર્તા—ક્રિયા જેનાથી કરાય તે કર્તા

કર્મ—જે કરવાનું હોય તે કર્મ

દ્રષ્ટાંત—પંડિતજી કથા વાચે છે. સવાલ—વાચનાર કોણ ?
જવાબ—પંડિતજી.

માટે ક્રિયા કરનાર 'પંડિતજી' કર્તા.

સવાલ—વાચવાનું શું ? જવાબ—કથા અહીં 'કથા', કર્મ બન્યું છે.

[નોંધ—નામ અને સર્વનામ કર્તા અગર કર્મ હોઇ શકે છે]

ક્રિયાપદ—જે કાઇ પણ ક્રિયા સૂચવે, તેનું નામ ક્રિયાપદ. ક્રિયાપદમા કાળ, પુરૂષ અને વચન હોય છે. કર્તરિ પ્રયોગમા, 'કર્તા' પ્રમાણે ક્રિયાપદ, પુરૂષ તથા વચન લે છે કર્મણિ પ્રયોગમા કર્મ પ્રમાણે ક્રિયાપદ, પુરૂષ તથા વચન લે છે ભાવે પ્રયોગમા ક્રિયાપદ ત્રીજા પુરૂષ એક વચનમાજ રહે છે. પોતે ન કરે અને બીજાને પ્રેરણા કરીને કાર્ય કરાવે, તો તે 'પ્રેરક ક્રિયાપદ' કહેવાય છે ઇચ્છાનો ભાવ સૂચવે, તો ઇચ્છાદર્શક ક્રિયાપદ કહેવાય છે ક્રિયાપદ નામમાથી બન્યુ હોય, તો તે નામ 'ધાતુક્રિયાપદ' કહેવાય છે.

કાળ—મૂખ્ય ત્રણ કાળ છે—ભૂત, વર્તમાન અને ભવિષ્ય.

ભૂતકાળ—આપણે વાત કરીએ તે પહેલા જે ક્રિયા થઇ હોય, તે ભૂતકાળમા આવે છે. ભૂતકાળના ત્રણ પેટા ભાગ છે.

૧ પરોક્ષ ભૂતકાળ—ઘણા વરસપર જે વાત બની હોય તે.

૨ હ્યસ્તન ભૂતકાળ—કાલે અગર કાલ પહેલા થોડા વખત ઉપર જે વાત બની હોય તે

૩ અદ્યતન ભૂતકાળ—વાત કરીએ છીએ તે પહેલા પણ આજેજ જે વાત બની હોય તે.

વર્તમાનકાળ—ચાલુ કાળમા જે ક્રિયા થતી હોય તે માટે વપરાય છે

ભવિષ્યકાળ—હવે પછી જે કાઇ બને તેને માટે ભવિષ્ય કાળ વપરાય છે. તેના બે ભાગ છે

૧ સામાન્ય ભવિષ્ય—વાત કરીએ તે પછી ગમે ત્યારે કરીએ તે સામાન્ય.

૨ શ્વસ્તન ભવિષ્ય—કોઇ પણ કાર્ય આવતી કાલે થશે, એમ જણાવવુ હોય ત્યા વપરાય છે

અર્થ—ચાર છે આજ્ઞાર્થ (હુકમ કરે તે), વિધ્યર્થ (વિધિ, સત્કાર, વિનતિ, પ્રશ્ન વિગેરે સૂચવે તે), આશીર્વાદાર્થ (આશીષ આપવાની ક્રિયા સૂચવે તે), અને ચોથુ—ક્રિયાતિપત્યર્થ (સકેત સૂચવે તે)

[નોધ—આ ચારે અર્થો ઉપર જણાવેલા કાળો સાથે સબધ રાખે છે]

અવ્યય—જે પોતાનું અસલ રૂપ કદિ બદલે નહિ, તેનુ નામ અવ્યય વાક્યોમા વિશેષ ભાવ સૂચવવા માટે, અવ્યય જુદા જુદા અર્થમા વપરાય છે

દ્રષ્ટાંત—**विना, स्वस्ति, नमस्** વિગેરે અવ્યયો છે નામ અગર ક્રિયાપદ સાથે જે અવ્યયો જોડાય છે, તે અવ્યયો "ઉપસર્ગ" કહેવાય છે.

કૃદંત—ક્રિયાપદમાથી બને છે. તે ભૂત, વર્તમાન તથા ભવિષ્ય-ત્રણે કાળને તથા અર્થને સૂચવે છે. તે નામના વિશેષણ તરીકે પણ વપરાય છે.

દ્રષ્ટાંત—कृ તથા भू ધાતુમાથી

વર્તમાનકાળનુ કૃદંત—**कुर्वत्** અને **भवत्**

ભૂતકાળનુ કૃદંત—**कृत** અને **भूत**

ભવિષ્યકાળનું કૃદંત—**करिष्यत्** અને **भविष्यत्**

અક્ષર.

અક્ષરોના મુખ્ય બે ભાગ છે-સ્વર તથા વ્યંજન.

સ્વર—(૧૪) अ, आ, इ, ई, उ, ऊ. ऋ, ॠ, ऌ, ॡ, ए, ऐ, ओ અને औ.

અનુસ્વાર—અક્ષરને માથે મીંડુ મુકાય છે તે.

વિસર્ગ—અક્ષરની પાછળ બે ટપકા મુકાય છે તે.

વ્યંજન્

કંઠ્ય—क्, ख्, ग्, घ्, ङ्

તાલવ્ય—च्, छ्, ज्, झ्, ञ्,

મૂર્ધન્ય—ट्, ठ्, ड्, ढ्, ण्,

દંત્ય—त्, थ्, द्, ध्, न्,

ઓષ્ઠ્ય—प्, फ्, ब्, भ, म्,

અંતસ્થ અથવા અર્ધસ્વર:
- તાલવ્ય—य्
- મૂર્ધન્ય—र्
- દંત્ય—ल्
- દંત તથા ઓષ્ઠ્ય—व्

ઉષ્માક્ષર:
- તાલવ્ય—श्
- મૂર્ધન્ય—ष्
- દંત્ય—स्

મહાપ્રાણ... .. .. ह्

હજી વ્યંજનના બે ભાગ છે–(૧) ઘોષ વ્યંજનો અને (૨) અઘોષ વ્યંજનો.

ઘોષ વ્યંજનો—ઉપર જણાવેલા પાંચ વર્ગોમાં છેલ્લા ત્રણ ત્રણ વ્યંજનો (૫×૩=૧૫), અંતસ્થ (૪) તથા મહાપ્રાણ ह् (૧) ઘોષ કહેવાય છે કુલ (૨૦) થયા

અઘોષ વ્યંજનો—પહેલા પાંચ વર્ગોમાંના પહેલા બે અક્ષરો (૫×૨=૧૦) તથા ઉષ્માક્ષર (૩) મળીને કુલ (૧૩) અઘોષ વ્યંજનો છે

કુલ વ્યંજનો (૩૩) છે.

સંધિ.

સંસ્કૃતમાં બે અક્ષરો સાથે આવતાં ઘણે ઠેકાણે જે ફેરફાર થાય છે, તે સંધિ કહેવાય છે તેના મુખ્ય મુખ્ય નિયમો નીચે પ્રમાણે છે

૧ इ, उ, ऋ, लृ, હ્રસ્વ અથવા દીર્ઘનો ગુણ અનુક્રમે ए, ओ, अर् અને अल् થાય છે.

૨ अ, इ અથવા ई, उ અથવા ऊ, ऋ અથવા ॠ અને लृ અથવા ॡ ની વૃદ્ધિ અનુક્રમે आ, ऐ, औ, आर् અને आल् થાય છે

૩ अ કે आ પછી હ્રસ્વ કે દીર્ઘ–इ, उ, ऋ અને लृ આવે, ત્યારે પછીના સ્વરનો ગુણ તે બેઉ સ્વરને બદલે મૂકાય છે. જેમકે अ કે आ પછી इ અથવા ई આવે તો તે બેઉ સ્વરને બદલે ए મૂકાય છે, अ કે आ પછી उ અથવા

ऌ આવે તો બેઉ સ્વર મળીને ओ થાય છે अ કે आ પછી ऋ અથવા ॠ આવે, તો બેઉ સ્વર મળીને अर् થાય છે. अ કે आ પછી ऌ અગર ॡ આવે, તો બેઉ મળીને अल् થાય છે દ્રષ્ટાંત—दृष्ट्वा+इमम्=दृष्ट्वेम (અ ૧-૨૮) विनय+उचे.=विनयोचे (અ ૧-૧૨)

૪ अ કે आ પછી ए કે ऐ આવે તો બેઉ મળીને ऐ થાય છે अ કે आ પછી ओ કે औ આવે તો બેઉ મળીને औ થાય છે દ્રષ્ટાંત—सहसा+एव=सहसैव (અ ૧-૧૩) पश्य+एतान्=पश्यैतान् (અ ૧-૨૫)

૫ છેલ્લા ચાર સ્વરો (ए, ऐ, ओ અને औ) સિવાયના સ્વરો, જ્યારે પોતાની જાતના હ્રસ્વ અથવા દીર્ઘસ્વર સાથે મળે ત્યારે તે બેઉ મળીને એક દીર્ઘસ્વર થાય દ્રષ્ટાંત—भ्रमति+इव=भ्रमतीव (અ ૧-૩૦) उत्क्रामति+ईश्वर'=उत्क्रामतीश्वर' (અ ૧૫-૮) तु+उद्देशत'=तूद्देशत' (અ ૧૦-૪) आत्मना+आत्मानं=आत्मनात्मानं (અ ૬-૫) कृतेन+अर्थः=कृतेनार्थ (અ ૩-૧૮) च+अपरे=चापरे (અ ૪-૨૭)

૬ હ્રસ્વ કે દીર્ઘ इ, उ, ऋ અને ऌ ની પછી વિજાતીય (પોતાથી જુદો) સ્વર આવે, તો इ, उ, ऋ અને

लृ ने ठेकाणे, अनुक्रमे य् व् र् ल् मुकाय छे. दृष्टांत—
गच्छन्ति+अनामयं=गच्छन्त्यनामयं (अ. २–५७)
शक्नोमि+अवस्थातु=शक्नोम्यवस्थातु (अ १–३०)
हि+एषाम्=ह्येषाम् (अ १–४२) तु+इमाम्=त्विमाम
(अ २–३९)

७ ज्यारे नाम के क्रियापदना द्विवचनने छेडे ई, ऊ अने ए होय, त्यारे पछीना स्वर साथे संधी करवी नहि दृष्टांत—गिरी आरोहति

८ पदने अंते अनुनासिक तथा अंतस्थ सिवायना कोइ पण व्यंजनना पछी घोष व्यंजन अथवा स्वर आवे, त्यारे प्रथमना व्यंजनने बदले तेना वर्गनो त्रीजो व्यंजन मूकायछे दृष्टांत—नगरात्+आगच्छति=नगरादागच्छति, यत् यत्+विभूतिमत्=यद्यद्विभूतिमत् (अ १०–४१)

९ तालव्य के मूर्धन्य साथे दंत्य व्यंजन मळे, त्यारे दंत्यने बदले अनुक्रमे तालव्य के मूर्धन्य थाय छे दृष्टांत—
यत्+ज्ञात्वा=यज्ज्ञात्वा (अ ७–२) यत्+श्रेय =
यच्छ्रेय. (अ २–७) कस+चित्=कश्चित् (अ. २–२९)
स्यात्+जनार्दन=स्याज्जनार्दन [अ १–३६]

१० पदने छेडे न् होय अने पछी च्, छ्, त् थ्,

તથા ટ્, ઠ્, આવે તો ન્ ને ઠેકાણે અનુસ્વાર અને વિસર્ગ બેઉ થાય છે. વિસર્ગના પછી च् छ् આવે તો વિસર્ગનો श् થાય છે, ट् ठ् આવે તો વિસર્ગનો ष् થાય છે અને त् કે थ् આવે તો વિસર્ગનો स् થાય છે विराट.+च= विराटश्च (અ ૧-૪) प्राणान्+त्यक्त्वा=प्राणांस्त्यक्त्वा (અ ૧-૩૩)

૧૧ અનુનાસિક સિવાય કોઇ પણ સ્પર્શ વ્યજનના પછી અઘોષ વ્યજન આવે, તો પૂર્વના વ્યજનને બદલે તેના વર્ગનો પ્રથમ અક્ષર આવે છે ककुम्+प्रान्त =ककुप्प्रान्त वेद्+ति=वेत्ति (અ ૨-૧૯) उद्+तिष्ठ=उत्तिष्ठ [અ. ૪-૪૨]

૧૨ દત્ય વ્યજન પછી ल् આવ્યો હોય, તો દત્ય વ્યજનનો ल् થાય છે. દ્રષ્ટાંત-भगवत्+लीला=भगवल्लीला.

૧૩ જો न् પછી ल् આવ્યો હોય, તો न् ને બદલે અનુનાસિક ल् થાય છે એટલે न् ની પહેલાના અક્ષર ઉપર અર્ધ અનુસ્વાર મુકાય છે, અને न् ને ઠેકાણે ल् થાય છે દ્રષ્ટાંત-अस्मिन+लोके=अस्मिँल्लोके

૧૪ પદને અંતે ङ्, ण्, न् આવે અને તેની પૂર્વે હ્રસ્વ સ્વર હોય, અને તેની પછી કોઇપણ સ્વર હોય, તો

ङ्, ण् અને न् ઉમેરાય છે वसन्+अबरात्=वसन्नंबरात.

૧૫ પદના અંતમાં न् પછી श्, ष्, स् અગર ह् હોય, તો न् નો અનુસ્વાર થાય છે દ્રષ્ટાંત–विद्वांसौ.

૧૬ શબ્દ અથવા રૂપને છેડે, કોઈપણ વર્ગના પહેલા ચાર વર્ણોમાંનો એક વર્ણ આવ્યો હોય, અને તે વર્ણની પાછળ श आव्यो હોય, અને તે श् ની પાછળ કોઈ સ્વર, અર્ધસ્વર કે અનુનાસિક આવ્યો હોય, તો श् નો વિકલ્પે छ થાય છે દ્રષ્ટાંત–अवघत्+शठ [નિયમ ૯ પ્રમાણે] अवद्च्+शठ=अवद्च्छठ

૧૭ વિસર્ગની પહેલા अ હોય, અને પછી अ કે ઘોષ વ્યંજન હોય, તો વિસર્ગનો उ થાય છે. તે उ પૂર્વના अ મા ભળીને ओ થાય છે દ્રષ્ટાંત—यः+माम्=यो माम् (અ ૬–૩૦)

૧૮ પદને અંતે ए અગર ओ હોય, અને પછી अ આવે, તો તે अ લોપાય છે અને તેને બદલે આવુ (ऽ) અવગ્રહનુ નિશાન મુકાય છે, દ્રષ્ટાંત—सः+अर्जुन =सोऽर्जुन (અ ૪–૮), अजः+अपि=अजोऽपि [અ ૪–૬] निरीक्षे+अहम्=निरीक्षेऽहम् [અ ૧–૨૨] एते+अत्र=एतेऽत्र [અ. ૧–૨૩]

૧૯ વિસર્ગની પૂર્વે आ હોય, અને પછી સ્વર કે ઘોષ વ્યંજન આવે, તો વિસર્ગ ઉડી જાય છે. વિસર્ગની પૂર્વે अ હોય, અને પછી अ સિવાયનો કોઇપણ સ્વર હોય, તો પણ વિસર્ગ લોપાય છે વિસર્ગ લોપ થયા પછી પાસે આવેલા સ્વરોમા સંધિ થતી નથી દ્રષ્ટાંત—समवेता +युयुत्सव= समवेता युयुत्सव (અ ૧-૧), काम +एष.=काम एष' [અ ૩-૩૭] शूरा +महर्षे=शूरा महर्षे [અ. ૧-૪] विषयाः+वेदा =विषया वेदा [અ ૨-૪૫]

૨૦ स् અથવા વિસર્ગની પછી श् ष् કે स् આવે તો વિસર્ગ કાયમ રહે છે, અથવા તો વિસર્ગને બદલે श, ष् અગર स् થાય છે દ્રષ્ટાંત—पाडवा +च=पाडवाश्च [અ ૧-૧] यज्ञ'+तप'+तथा=यज्ञस्तपस्तथा અ ૧૭-૭

૨૧ स् અથવા વિસર્ગની પુર્વે अ અગર आ સિવાયનો કોઇ પણ સ્વર હોય, અને પછી સ્વર કે ઘોષ વ્યંજન આવે, તો વિસર્ગનો र् થાય છે આ પ્રમાણે બનેલા र् પછી બીજો र् આવે, તો પૂર્વનો र् લોપાય છે તેની પૂર્વનો હ્રસ્વ સ્વર હોય, તો દીર્ઘ કરવો દ્રષ્ટાંત—योनिः+महद्= योनिर्महद् [અ. ૧૪-૩]

૨૨ ए, ऐ, ओ, અને औ સ્વરની સાથે જોડાતા अय्, आय्, अव्, અને आव् મને છે પદને અંતે य् તથા व् હોય, તો તેનો વિકલ્પે લોપ થાય છે દૃષ્ટાંત—**सर्वे+एव=सर्वय्+एव.** य् નો લોપ થતા, **सर्व एव** બન્યુ છે. [અ. ૧-૬] **पूजार्हौ+अरिसूदन=पूजार्हावरिसूदन** [અ. ૨-૪] **वर्ते+एव=वर्त एव** [અ ૩-૨૨]

૨૩ પદને કે શબ્દને અંતે આવેલા વ્યંજનના પછી કોઇ પણ અનુનાસિક આવે, તો તે વ્યજનને બદલે તેનાજ વર્ગનો અનુનાસિક (વિકલ્પે) મૂકાય છે દૃષ્ટાંત—**तस्मात्+न+अर्हा=तस्मान्नार्हा** [અ. ૧-૩૭], **अस्मात्+निवर्तितुम्=अस्मान्निवर्तितुम्** [અ ૧-૩૯] **तत्+मे=तन्मे** (અ ૧-૪૬)

સમાસ.

બે અથવા બેથી વધારે નામો એક સાથે જોડવાથી કાઇ સુદર અર્થ સમજાતો હોય, તો તેનુ નામ સમાસ. આવા સમાસો-૭ છે

(૧) द्वन्द्व સમાસ—દૃષ્ટાંત-पणवा च आनकाः च गोमुखाः च=पणवानकगोमुखा [અ. ૧-૧૩] रागः च द्वेषः च=रागद्वेषौ (અ ૩-૩૪)

(૨) तत्पुरुष સમાસ—દૃષ્ટાંત-विस्मयेन आविष्टः= विस्मयाविष्टः (અ ૧૧-૧૪) देवानाम् ईशः=देवेश (અ. ૧૧-૪૫)

(૩) द्विगु સમાસ—દૃષ્ટાંત-त्रयाणा गुणानाम् समाहारः=त्रैगुण्य (અ. ૨-૪૫)

(૪) कर्मधारय સમાસ—દૃષ્ટાંત-परमः आत्मा परमात्मा (અ ૧૫-૧૭)

(૫) बहुव्रीहि સમાસ—દૃષ્ટાંત-ब्रह्मणा संस्पर्शः यस्य तत=ब्रह्मसंस्पर्शम् (અ ૬-૨૮) विजितानि इंद्रियाणि यस्य सः-विजितेंद्रिय (અ ૬-૮)

(૬) अव्ययीभाव સમાસ-દૃષ્ટાંત—आत्मनि इति अध्यात्मम् (અ. ૮-૧)

હવે બાકી ખાતે—નામ, સર્વનામ, વિશેષણ, કૃદંત તથા ક્રિયાપદના રૂપો રહ્યા તે રૂપો બનાવવાની રીત સહેજમા સમજાવી દેવાય તેવી નથી, તો પણ જીજ્ઞાસુએ શબ્દરૂપાવળી તથા ધાતુરૂપાવળીનો અભ્યાસ અવશ્ય કરવો

સમાસ—લ્યો ત્યારે જયશ્રીકૃષ્ણ તો કહો !

વિનતી—બાળકની ભાગી ખોખરી વાણી જેમ માતા-પિતા સહેલાઇથી સમજીને સુધારી લે છે, તેમ આ ગ્રન્થમા કાઇ ભૂલચૂક રહી ગઇ હોય તો, આપ સજ્જન્ સુધારી લેશોજી.

પ્રેમસ્વરુપ શ્રીકૃષ્ણજી.

ગીતા વાચો છો, પણ 'પ્રેમ સ્વરૂપ શ્રીકૃષ્ણજી' વાચો છો ? રગીલા શ્રીકૃષ્ણના મનથી–જ્ઞાનથી–હૃદયથી કદિ દર્શન કરો છો ? તેઓશ્રી શ્રીમદ્ ભાગવતના દશમ સ્કંધમા ખાસ કરીને બીરાજે છે શ્રીમદ્ ભાગવતના ભાષાતર વાચતા હશો, અગર સાભળતા હશો, પણ ખુલાસાવાળો દશમ સ્કધ આપના હાથમા આવ્યો છે ? સમય સમયના ભજન કીર્તન જેમા હોય–દ્રષ્ટાત સિદ્ધાતથી વિશેષ પ્રકાશ આવે, એવો દશમ સ્કધ, આપના હાથમા આવ્યો છે ? વિવેચનની ભાષા સાદી અને સરલ છતા, તેમા ઉપદેશ સચોટ હોય, ત્વરાથી શ્રીકૃષ્ણ સાંનિધ્ય થાય, એવો દશમસ્કંધ–હજી આપના હાથમા આવ્યો છે ? ન આવ્યો હોય, તો ત્વરાથી અહીંથી

પ્રગટ થતું મોક્ષ પત્રિકા નામનું માસીક મગાવો એક વરસ મગાવીને ખાત્રી કરો. લવાજમ માત્ર રૂ ૨) છે શ્રી દશમસ્કંધ ૧૯૮૩ના મહા માસથી શરૂ થયો છે દર મહા માસથી વરસ બદલાય છે હાલ બીજું વરસ ચાલે છે મહાન્ યોગેશ્વર શ્રીકૃષ્ણની યોગ કળાનો દશમસ્કંધમા વિસ્તાર છે આવી જુજ રકમ ગમે ત્યા—છેવટે ચાપાણીમા—ફેંકી દેતા હશો યોગ્ય લાગે તો મગાવો

કેટલાએક ગીતા ભણનારા, ભાગવત પુરાણનો અનાદર કરે છે, તે અફસોસની વાત છે કેટલાએક ગીતા વાચનારા ભક્તિમાર્ગનો અને કર્મમાર્ગનો અનાદર કરીને, કેવળ બ્રહ્મજ્ઞાની થવા માગે છે, તેઓ પણ દયાને પાત્ર છે તેઓ હિંદુશાસ્ત્રના ખરા રહસ્યને સમજ્યા નથી તેઓ ધોળા દહાડે ભૂલા પડયા છે

અમદાવાદ—ધી ડાયમંડ જ્યુબિલી પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમા,
પરીખ દેવીદાસ છગનલાલે છાપી

તત્ત્વજ્ઞાનના ગ્રન્થો.

વેદાંત—

શ્રીવિવેકચૂડામણિ [વિસ્તારવાળી ટીકા સાથે]	૧-૧૨-૦
[તેના ચાર પ્રકરણ છે. દરેકની કીંમત ૦-૧૦-૦]	
તત્ત્વબોધ અને આત્મબોધ દરેકના	૦-૩—૬
મોહમુદ્ગર અને ચર્પટપંજરિકા દરેકનો	૦-૧—૬
ગર્ભોપનિષદ્ અને મણિરત્નમાળા દરેકના	૦-૨—૦
રત્નોની ટોપલી, પ્રભુ કેમ દૂરના દૂર? કર્મ, જ્ઞાન અને ભક્તિ, તથા ધાર્મિક પ્રથમ પોથી	દરેકની ૦-૦—૬
તમે ક્યાં છો? દેવ બનવાની કુંચી દરેકની	૦-૦
યોગ—સાધનપાદ ૦-૮—૦ સમાધિપાદ	૦-૧

મોક્ષપત્રિકા—શ્રીમદ્ ભાગવત ઉપર વ્યાખ્યા

દર વરસના લવાજમના રૂ ૨) ૭૬ થી પ્રગટ છે પાછલા પુસ્તકો હજી મળી શકે છે, તેના બધા સાથે દરેક પુસ્તકના રૂ ૨-૬-૦ જોઇએ તો લખો —

વ્યવસ્થાપક **મોક્ષપત્રિકા.** મુ. અમદાવાદ